

PARASZTI ÉLET RÁKOSPALOTA-ÓFALUBAN
Társadalomnéprajzi elemzés élettörténeti megközelítéssel

*(PEASANT LIFE IN RÁKOSPALOTA ÓFALU - BUDAPEST -
AN ETHNOLOGICAL ANALYSIS WITH “LIFE HISTORY” APPROACH)*

written by:
PAÁL ZSUZSANNA

LANGUAGE OF THE ORIGINAL TEXT:
HUNGARIAN

Budapest (Hungary), 1991

TARTALOM

Előszó az online megjelenéshez

1. Bevezetés

- 1.1. Az élettörténeti megközelítés módszere
- 1.2. A életmód és az élettörténetek
- 1.3. Az emlékezési mechanizmus és az élettörténetek alkotásmódja

2. A helyszín: Rákospalota

- 2.1. Rákospalota-Ófalu rövid története
- 2.2. A néprajzi gyűjtés és az adatok feldolgozásának módja
- 2.3. Az interjúalanyok bemutatása

3. A munka és az életmód minősége

- 3.1. „Ebbe bele kell születni.”
  - 3.1.1. *A gazdaság*
  - 3.1.2. *A piacozás*
  - 3.1.3. *A tejhordás*
- 3.2. Önálló gazdává válás ideje és a háborút követő változások
- 3.3. „Mint a jobbágyoknak, be kellett lépnünk, ez lett a sorsunk.”

4. Hagyományos társadalmi intézmények és kapcsolatok

- 4.1. „Szép emlékeim vannak” A gyermekkor
  - 4.1.1. *A család*
  - 4.1.2. *Az iskola*
  - 4.1.4. *Társas élet, szabadidő, epizódok családtagokról*
- 4.2. „Ez is kötött a mivoltunkhoz, barátnősködtünk”
Ifjúkori kortársi kapcsolatok
- 4.3. „Akkor kezdődött a rosszabbik élet” Élet a házasságban
  - 4.3.1. „*Én olyan menyecske vótam, hogy engem nem szerettek*”
A menyecske sora
  - 4.3.2. *A férj*
  - 4.3.3. „*Julikának nem volt már földszeretete*”
A gyerekek
- 4.4. *Kapcsolati hálók a közösségben*

5. „Amit hozott a sors, azt kikerülni nem lehetett” Az életpálya értékelése és az önmegvalósítás formái

Összefoglalás

Irodalom

Függelék

- I. Képek
- II. Rajz a határról
- III. Térképreprodukció
- IV. Kapcsolathálók ábrázolása

Adattár

Epilógus - 2007

Előszó az online megjelenéshez

A rákospalotai múltra vonatkozó kutatásom valóságos „oral history” dokumentummá kerekedett, habár valójában néprajzi gyűjtésről van szó és írója is etnográfus, nem pedig történész, vagy szociológus. Mindkét szaktudomány közel áll a néprajz szemléletéhez, bizonyos mértékben.

Miről is van hát szó a dolgozatban? A termelészövetkezetbe erőszakkal betuszkolt parasztok életének édes-keserű visszaemlékezése olvasható, három asszony életén keresztül. Egy elemző néprajzi dokumentációt tart a kezében az olvasó, egy résztvevő megfigyelésen alapuló intenzív antropológiai terepmunka eredményét, melyet eredeti változatában magnófelvételek és fotók is kiegészítenek. Megrázó és felkavaró tartalmú élettörténeti feldolgozások ezek, melyek egyre csak erősítik bennünk azt az elmúlt 18 év során mindinkább kikristályosodó meggyőződésünket, hogy ennek nem kellett volna így történnie. Mindazonáltal kézenfekvőnek látszik párhuzamba állítani e rákospalotai mintával a padovai parasztság átalakulásáról írott dolgozatomat (lásd. *Urbanizálódó parasztok?* c. az online kiadású Ring Magazin / Hazai Tükör / Tudomány rovatban, továbbá az Internet Archive c. online archívumban). Újfent szembesülhetünk vele, hogy bár Európa szerencsésebb fertályán szintén végbement az amúgy korszakunkra univerzálisan jellemző paraszti átalakulás - vagy éppen most megy végbe - ám semmi esetre sem drasztikus és ezért elítélendő politikai lépések bevezetése kíséretében.

Születésem óta Rákospalotán élek. Természetes volt számomra, hogy első tudományos igényű dolgozatomat e vidéknek szenteltem. (1993-ban védtem meg szakdolgozatomat) Az egykor virágzó paraszti gazdaságok életéről írok, tényszerűen értelmezve és a néprajzi bemutatás hangnemében. A múltból csendülő visszhangok elsősorban életpályaelemzéssel bontakoznak ki előttünk a következő lapokon.

Számomra a legfontosabb annak a bennem évtizedek óta gyakran felmerülő kérdésnek a megválaszolása volt, hogy tulajdonképpen milyen átalakulási folyamat zajlott le Rákospalota egykoron független falusi település paraszti közösségében? És vajon, miként tanúskodik az egyéni életpályaív azokról a 20. század elején közepén lezajlott drasztikus változásokról, melyek a mára is kihatással vannak? Továbbá, hogyan látják a közösség szerves tagjaiként az egyének, a jelenből visszatekintve az átalakulást megelőző időszakot, a gyermekkorukat?

Megjegyzés: A dolgozathoz tartozik Függelék is, melynek tartalma: fotók, adatközlők személyes adatai, teljes szövegű adattár. Azonban közreadásától itt racionális okból és adatközlőim adatainak védelme érdekében eltekintek.

1. Bevezetés

Vizsgálatom helyszíne Rákospalota ma Budapest egy városrésze¹. Mégsem a városantropológia módszereivel kell elvégeznünk kultúrájának bemutatását, mert itt nem nagyvárosi jelenségekkel találkozunk. A városantropológiában a város önálló egységként bukkan fel² és a városi társadalmi rétegek, osztályok életkörülményeinek urbanizálódást követő változásait vizsgálják a kutatók. Fő kategóriája tehát az urbanizáció és az urbanizmus problematikája iránt mutat érdeklődést. Azonban itt, Rákospalota régi falusi negyedében nem egyéni adaptációs nehézségek jelentkeztek az egyébként valóban urbánus környezet (gondoljunk magára a budapesti világvárosra és Rákospalota újabb keletű, kertvárosi részére) hatására. Ezért nem is jön szóba egy városantropológiai vizsgálat lehetősége.

Rákospalota paraszti életének mások a jellemzői, melyek bemutatása egyéb megközelítést tesz szükségessé. Elemzéséhez és megértéséhez a néprajz életmódkutatási és élettörténet-analízis, továbbá az antropológia közösztanulmányi megközelítése szükségeltetik. Nem hiába, hiszen sokkal inkább közösségi stratégiákról van itt szó: az itt élő falusias közösség dolgozott ki magának egy életbenmaradási stratégiát, miközben lakókörnyezete folyamatos megújulását tapasztalta. Azért válhatott lehetővé alkalmazkodásuk is, mert valós közösségként léteznek, illetve egyre inkább csak léteztek egészen a közelmúltig. A hagyományos paraszti életvitel és a termelés hagyományos módja ugyanis nem kellett, hogy megváltozzon nagyon sokáig, csak később, a tsz létrejöttének következtében került nagyfokú válságba³.

1.1. Az élettörténeti megközelítés módszere

Dolgozatomban az élettörténeti módszer alkalmazásával vizsgálom meg három rákospalotai család életét, a viszonylag zárt, paraszti kultúrával rendelkező népesség sajátos életmódját és kapcsolatainak rendszerét.

Az élettörténeti megközelítést adatgyűjtési módszernek tekintem. Az élettörténeteket több tudományágban is alkalmazták különböző célokkal. A szociológián kívül a nyelvészetben, történettudományban, a pszichológiában és az antropológiában is. Azaz az élettörténetekkel foglalkozó kutatók irányították rá a figyelmet az egyénileg megélt történelem fontosságára⁴, az előadásmód belső szerkezetére, az egyén elbeszélés során megnyilvánuló pszichikus fejlődésére, és arra, hogy az adott kultúrát élő egészként kell szemlélni⁵.

A néprajz szempontjából az élettörténet azt mutatja meg, amit az őt körülvevő társadalomból és a történelemből az egyén kiszűrni, észlelni képes. Az élettörténeti megközelítés révén a vizsgálni kívánt kultúráról a mindennapi élet legbelső rétegeinek megközelítésével szerezhetünk információkat. Az életpálya, az egyénnek a valóságot birtokba vevő tevékenysége, közvetlenül nem figyelhető meg. Az élettörténet az életpálya narratív lecsapódása, vagyis ábrázolt, megjelenített történet. Az élettörténet, mint az életpálya eseményeinek szimbolikus

---

¹ A helyszínről, Rákospalota-Ófáluról lásd bővebben a második fejezetet.

² v.ö. Fejős Z. - Niedermüller, 1983.

³ v.ö. Losonczi Á, 1973; Ferge Zs, 1973; Sas J., 1976.

⁴ Ginzburg - Poni: Was ist Mikrogeschichte?

⁵ lásd Bertaux-Kohli (1984) áttekintését az élettörténeti kutatásokról.

megjelenítése, olyan ismeretanyaggal és tapasztalati halmazzal rendelkezik, mely a saját kultúráról számol be adott történelmi időkeretben. Az élettörténeti módszer arra koncentrál, hogy az életét elmondó egyén milyen módon látja és hogyan képes felfogni az őt körülvevő világot, a társadalmat és a pályája kereteit adó történelmet.

A 70-es és a 80-as években megszorodtak azok a nemzetközi kutatások, melyek az élettörténetek feldolgozásával foglalkoznak. Európában az elmúlt évtizedekben két fő irányzat állapítható meg az élettörténeti kutatások terén⁶. „Az egyik elsődlegesen a szimbolikusra összpontosít a társadalmi életben és a jelentéssel bíróra az egyének életében. (...) A második fő irány a megkérdezetteket informátorokként fogja fel, az etnográfia stílusában. A cél pontos leírások készítése a meginterjúvoltak életéről társadalmi összefüggésekben azzal a szándékkal, hogy feltárulkozzanak a társadalmi kapcsolatok mintái és a különös folyamatok, melyek a pályáikat alakították.”⁷ Az elbeszél és nem leírt élettörténetek tematikusan csoportosíthatók: Meg lehet különböztetni élettörténeteket, melyek elsődleges célja egy kultúra bemutatása. Más élettörténetek elsősorban irodalmi célokat követnek, egy harmadik csoportjuk a kulturális változásokat, azok különböző dimenzióit illusztrálják. Megint más élettörténetek a kultúra olyan dimenzióit igyekeznek ábrázolni, melyek más eszközökkel nem, vagy csak nagyon nehezen ragadhatók meg, és végül vannak élettörténetek, melyek a deviánsok, vagy különlegesnek számító emberek életének eseményeit tartalmazzák⁸. (1986-ban a Néprajzi Kutatócsoportban „Életpályák és kapcsolathálók” elnevezéssel kutatási program indult, melynek célja az egyén és a kultúra viszonyának vizsgálata⁹.)

A kultúra, amelynek bemutatására az élettörténeti megközelítéssel kísérletet teszek, szóban elmondott, és nem írott élettörténetekben tárul elénk, és ez a tény eleve kizárja az írott élettörténetek elemzésekor alkalmazott módszertani apparátus követését. Az írásban rögzített önéletrajznak mások a törvényszerűségei, mint az életesemények szóbeli megjelenítésének. Létrejötté más szituációhoz köthető, mint a szabad társalgás keretében és interjúformában elmondott szóbeli élettörténeté. A paraszti önéletírás dokumentumai nálunk különösen az 1940-50-es évektől kerültek a néprajzi kutatások homlokterébe főleg a folkloristáknak köszönhetően¹⁰. A figyelem akkor és azóta is a bennük sajátosan keveredő szóbeli és írásos hangvétel megmutatkozására és alkotásmódjuk törvényszerűségeire összpontosult¹¹. Az adott kultúra összetettségének egyéneken való tükröződését mint esztétikai értékkel bíró kordoku-

---

⁶ lásd Bertaux-Kohli (1984) áttekintését

⁷ Bertaux-Kohli 1986:1

⁸ az élettörténeti módszerről és az elemzés módjáról nemzetközi áttekintést nyújt nemcsak a 80-as évek szakirodalma alapján Niedermüller P. kéziratában: 1992

⁹ a kutatási eredmények közlése még nem történt meg, a program vezetője Hofer Tamás

¹⁰ Az önéletrajzról, mint folklór-műfajról lásd: Küllös Imola összefoglalását 1989; Kiss Mária, 1988; és a nagy számban megjelent paraszti önéletrajzok sorát.

¹¹ a teljesség igénye nélkül felsorolok néhány paraszti önéletírást tartalmazó, vagy összegyűjtő kiadványt: Bálint Sándor, Egy magyar szentember, 1940; Dobos Ilona, Szegényember vízzel főz, 1958; Túriné-Keskenyné, Csongrádi szegényasszonyok, 1967; Hoppál-Küllös-Manga /szerk/, Emlékkul hagyom, 1974; Győri Klára, Kiszáradt az én örömem zöld fája, 1975; Salamon Anikó /szerk/ Így teltek hónapok, évek, 1979; Gémes Eszter, Mindig magam, 1979; Nagy Olga /szerk/, Világgá futó szavak 1990; Gazda József /szerk/, Így tudom, így mondom, 1990; Békefi Antal, Egy bakonyi szegény ember élettörténete, 1966;

mentumot tekintették¹². Az élettörténetek szintén kordokumentumok és szintén felkérésre születnek, de a terepmunkaszituáció befolyásolja az interjúalanyt, kölcsönösen hatnak egymásra a vizsgált és a vizsgálatot végző személy. Éppen ezért ez az interakciós helyzet nagyobb lehetőséget biztosít a vizsgálatot végző számára az értelmezésre és a másik kultúra sajátosságainak feltárására.

A következőképpen értelmezem dolgozatomban az élettörténeteket.

- Mint egy bizonyos kultúrához tartozó egyén által megélt személyes történelmet,
- információk forrását az adott társadalom belső életéről,
- egyéni véleményeket és értelmezéseket a múltból, jelenről a saját élet tükrében.

Az elbeszélés fontosnak ítélt életeseményeket jelenít meg, melyeket az egyén lineáris, vagy ciklikus időkezeléssel élve válogat ki önkényes módon, többnyire a jelenlegi életét megerősítő momentumok szem előtt tartásával. Az ily módon „elmesélt élet”-et nevezem élettörténetnek. Az élettörténet egyszerre fontos tartalma, az életfelfogás, az események egymásutánisága miatt. Tehát, egyrészt a történetben cselekvő ember stratégiáit és az egyes történetek egyediségét, az egyént körülvevő kultúrát mint értékek, normák, viselkedésminták együttesét tekintem. Véleményem szerint átfogóbb képet kaphatunk egy sajátos mechanizmusokkal működő kisközösség belső életéről a társalgásokra felépített élettörténeti elbeszélések alapján, mint a kikérdezéssel megszerzett adatokból.

1.2. A életmód és az élettörténetek

Vizsgálatom az adott kultúrában az életmód jellegzetességeinek megragadására irányul. A kultúra valamikori viszonylagos mozdulatlan állapota és azt követő megváltozása és mindennek tudati lecsapódásait a benne élő egyének értékelő megjegyzései és elbeszélései teszik megismerhetővé. A dolgozatomban szereplő által fontosnak tartott fordulópontok és esetek a családszerkezet, munkaszervezet, közösségi- és rokon kapcsolatrendszer, értékrend, identitás és társadalmi mobilitás jellegzetességeinek megismerhetőségét teszik lehetővé. Az egyén élete során akadályokat küzd le és olyan választási helyzetekben találja magát, melyekben a döntését követően élete megváltozik. Máskor történelmi kihívásokra kell választ adnia, ilyenkor általában nagy horderejű döntésekre kényszerül. Mindezt azért tartottam fontosnak elmondani, mert azt szeretném megmutatni és értelmezni, hogy interjúalanyaim milyen fordulóponthelyekkel és választások sorozatával találják magukat szembe, egyéniségük szerint hogyan döntöttek (illetve egyéni akaratuktól függetlenül hogyan dönthettek) és mindez milyen változást eredményezett életmódjukban, mentalitásukban. A közölt adatok reprezentativitása megkérdőjelezhető, ami a közösség egészének kultúráját illeti, de egy közösségen belüli réteg (nagyobb birtokkal rendelkező parasztoké) asszonysorsainak fő karakterisztikus vonásai többé-kevésbé megragadhatók. A kisközösség nem csak egy rétegének világába enged betekinteni ez a három élettörténeti anyag (a módosabb gazdákéba), hanem rajtuk keresztül részben megismerhetjük Palota-Ófalu egész társadalmának életét is.

Az életmód „egy mikrorendszerben érvényes magatartási és cselekvési mód, mely a tértől, időtől, a társadalmi gazdasági politikai rendszerben elfoglalt helytől, az érvényben lévő

---

¹² a műfajjal foglalkozó kutatók: Küllös Imola, Csalog Zsolt, Szent István, Kiss Mária, Hoppál Mihály, Nagy Olga, Dégh Linda, Salamon Anikó, Gazda József; különös tekintettel a Documentatio Ethnographica 9. számában megjelenő tanulmánygyűjtemény Küllös I. szerkesztésében az életrajzi módszer alkalmazásáról és eredményeiről a néprajzban és az antropológiában.

értékektől, a makrorendszerben, vagyis a környezetben végbemenő eseményektől függ. Ezek függvényeként létrejövő magatartás és cselekvés dominánsan meghatározza a fogyasztást, a megtakarítást, a fogyasztás során létrejött tárgyi környezet használatát, a térben való mozgást, a mindennapi tevékenységsort.”¹³ Jellegéből eredően „az életmód az egyes ember életének kérdése. Az egyén életmódjaként létezik mindenekelőtt.”¹⁴ Egy közösségen belül a végzett munka határozza meg az életmód jellegét. A munka ellenpólusa a szórakozás. De „nem egymásmellettiesség, hanem hierarchikus kapcsolat jellemzi a munka és a szabadidő viszonyát.”¹⁵ Vagyis a munka fölé van rendelve a szabadidőnek. A szabadidő eltöltését, illetve egyáltalán létezését, az adott társadalomban végzett munka és az életmód szabja meg.

Ha századunkban a paraszttársadalomra tekintünk számos életmódvariánssal találjuk magunkat szembe elsősorban a földrajzi adottságoktól és a helyi történelemtől függően. Igaz, a társadalom objektív viszonyai, a társadalmi struktúra és termelési viszonyok, a makrotársadalmi közeg meghatározzák az egyén és szűk közössége mozgásterét, mégis sokféleséggel találjuk magunkat szembe akár egy társadalmi réteg tekintetében is.

Noha az értékek belső rendje különböző okok miatt módosulhat, az életmód sem statikus valami, bár egy meghatározott periódusban szemlélve mint állapot mutatkozik meg.

Mindezek alapján élettörténeteim elemzését a következő kérdések megválaszolásával szeretném majd lezárni:

1. - az életmódot milyen változások érték a vizsgált generáció élete során,
2. - az élettörténetek tükrében a nők életének milyen rajzolata bontakozik ki, milyen női életstratégiákkal találkozunk Rákospalota-Ófaluban,
3. - a falu speciális adottságaiból származó speciális fejlődésvonala,
4. - milyen egyéni különbségek tapasztalhatók az emlékezés folyamatában?

1.3. Az emlékezési mechanizmus és az élettörténetek alkotásmódja

Az életpályákat megjelenítő élettörténetek meghallgatásakor a gyűjtő tapasztalhatja, hogy a mesélő olykor „küzdelmet vív” a múlt eseményeivel miközben emlékezik. Hevesebb vagy szokatlanabb gesztusok utalnak erre az elbeszélés során. Az emlékezés sajátosságainak tárgyalása az élettörténetek feldolgozásakor elkerülhetetlen. A pszichológia a fogalmat a tanulásal hozza összefüggésbe, és hosszútávú és rövidtávú memóriát különböztet meg. Fogalmi szerint „mindenfajta tanulás hatásainak megtartását” jelenti az emlékezés¹⁶. De köznapi értelemben arra az egyéni ismerethalmazra alkalmazzuk az emlékezés kifejezést, amit az emberek képesek feleleveníteni, vagy amiről képesek utólag beszámolni. Ennek megfelelően a hosszútávú memóriáját működteti az az ember, akit élete elmesélésére kérünk fel. Néprajzi interjú esetében azt mondhatjuk, hogy tanulás (a kultúrába való belenevelődés vagy szocializáció) és egyéni tapasztalás (helyzetek egyéni átélése) útján szerzett ismeretek „hatásainak megtartásáról”, azaz felidézéséről van szó. Itt felvetődik az emlékezés mechanizmusának kérdése. Hogyan realizálódik egy emlékkocka? Az emlékezés eredményeként narratívok képződnek. A narratívok a hosszútávú memóriában őrzött információkat sűrítetten szolgáltatják.

---

¹³ Lammel 1984:311

¹⁴ Fukász: 521

¹⁵ Fukász Gy. 1977:518

¹⁶ D. O Hebb: A pszichológia alapkérdései. Bp. 1978:115

Az egyéni emlékezési mechanizmus vizsgálata elvezet a közösség közös emlékezetének megismeréséhez (lásd. „kollektív emlékezet”). Az egyéni emlékezésnél maradva, Pléh Csaba az emlékezés mechanizmusát vizsgálta kísérleti személyeknél. Elolvastatott, majd később felidézett velük szövegeket önkéntelen és szándékos emlékezeti helyzeteket hozva létre. Pléh Csaba megállapításait saját élettörténetekre vonatkozó megjegyzéseimmel egészítem ki a következőkben:

„A felidézés szerveződése önkéntelen emlékezeti helyzetekben inkább epizódszerű, szándékos helyzetben inkább vázlagszerű”¹⁷. A vizsgálati helyzet tehát befolyással van az emlékezés minőségére.

Felidézéskor, érdekes módon, egy szubjektív mérce érvényesülését tapasztalta: „a történetben szereplő főhős cselekvési vázának egy főcél szempontjából való megőrzése” nyilvánult meg¹⁸. Az emlékezéskor történő sematizáció „alapja a főhős cselekvérendszerének kiemelése”¹⁹.

A „pontos” emlékezés és a hozzáadás nem a vizsgálati helyzettől, hanem az illető emlékező egyén személyiségétől függő folyamatok. „A megbízhatóbb személyek aránylag kevesebbet adnak hozzá a történethez, (...) az intelligencia növeli a kevésbé lényeges részek felidezésének esélyeit”²⁰. Felidezés során feltételezhetően a lényegesnek tartott momentumok kerülnek elmondásra.” A lényeg bizonytalan fogalmával, azt találjuk, hogy még mindig ez a hétköznapi mutató a legbiztosabb. A személyek azt idézik fel egy történetből, amit mint hétköznapi halandók lényegesnek tartanak. (...) ...a szövegből a lényegre emlékszünk, azt viszont, hogy mi a lényege, abból tudni, hogy mire emlékszünk belőle.”²¹ „A kivonat készítő eljárások (kihagyás, általánosítás, törlés, összeállítás) memória folyamatok. Mindenfajta felidezés alapvetően konstruktív szöveglétrehozó folyamat és nagy mértékben az egyén pillanatnyi tudásán alapul. Azon a tudáson, amit köznap tudás, mindennapi élet ismeretei néven nevezünk.”²²

Dolgozatomban a fenti állításokat az interjúszituáció szándékos emlékezési helyzetére vonatkoztatom, így szeretném vizsgálni az emlékezési mechanizmust.

Az élettörténet elmesélése során nyelvileg csupán „felvázolja” a mesélő egy átélt szituáció kapcsán saját életéről őrzött, birtokolt képét²³. Az előadó nem grammatikai és stiláris eljárások alkalmazására törekszik elsősorban, hanem csupán az adott cselekvés kapcsán a mindennapi életről alkotott laikus felfogását igyekszik szavakba önteni. Az élettörténetek belső struktúrájához hozzátartozik, hogy a nyelvi megformáltság így alakul. Az élet elmesélésekor nem formailag letisztult, hagyományozódási folyamaton átesett szövegalakulatokkal (mint például hiedelemszöveg vagy mese hallgatásakor) van dolgunk, hanem éppen ellenkezőleg: sokszor csak az eszme van meg, és a fülünk hallatára realizálódik, a nyelvi eszközkészlet

---

¹⁷ Pléh Cs. 1986:194

¹⁸ Pléh Cs. 1986:195

¹⁹ Pléh Cs. 1986:154

²⁰ Pléh Cs. 1986:194

²¹ Pléh Cs. 1986:134

²² Hoppál M. 1980:80 Az emlékezés mechanizmusával kapcsolatban Kintsch és Dijk felidézési szelekcióira vonatkozó kutatási eredményeit gondolja tovább, illetve főleg a hiedelmek és népi elbeszélések elemzése alapján következtet a közösségi emlékezet és a kulturális emlékezet működésére

²³ Lásd Niedermüller kézirat 1992: 18. p.

pedig az egyén pillanatnyi tudásán alapul, illetve a mindennapi élet ismereteinek része. Ne felejtsük el azonban, hogy már sokszor átgondolt vagy elmesélt élettörténeti elemekről van szó (és ez könnyíti az elmondást).

Az élettörténetek elbeszélése során a megfogalmazások nyelvi elemeiről a következőket állapíthatjuk meg.

A hagyományos megfogalmazások mellett az olvasottságot, tájékozottságot és a tömegkommunikációs csatornák hatását tükröző kifejezések is előfordulnak. Az egyéni véleményalkotás szemléletében és a szóhasználatban általában érzékelhetők mondatják velem mindezt. Ilyen kifejezések: „benszülöttek”, „oké”, „kasztok”, „szexuális felvilágosítás”, „aktus”, „harácsolás”, „intelligens”, „jópofa”, „kiegyensúlyozott”, „régfi bikkfajúság”, „olyan típus vagyok”, „elnyomtak a tsz-ben”, „élelmes”, „lányaink hazalógtak a kapálásból”, „rettenetes sztálinista”, „karakter”, „állófogadást adtunk”, stb.

A városias és a falusias szóhasználat vegyülése nem lett rossz hatással a köznapi beszédre, inkább felfrissítette azt. A nyelvet érintő akkulturációs folyamat nem csak a nagyváros közelsége, hanem a tömegkommunikációs csatornák révén és az írásbeliségből eredő ismeretek behatolásának következtében erősödhetett meg.

A tájnyelvi sajátosságokra nem térek ki, hacsak nem egy ide vonatkozó idézet erejéig. „Mi tájszólásban beszélünk. Van olyan aki erőlteti, egyszer így, máskor úgy beszél.” (Sz.Pné). A palotai tájszólással Szabó Erzsébet dolgozata kimerítően foglalkozik²⁴.

Az elbeszélésre szánt élethelyzetek kiválogatása és interpretációkkal való ellátása nem egyformán megy végbe férfiak, illetve nők esetében. Bár dolgozatomban nem mutatok be férfi élettörténetet, csak nőit, feltételezhetően igen más beállítódással találkozunk a férfiaknál. Valószínűsíthetően a férfiak énközpontú elbeszélésmóddal élnek és az időt lineárisan kezelik, azaz az elbeszéléseknek ők a központi, cselekvő alakjai és egymást követő események sorozataként adják elő életük történetét²⁵. Igaz, a nők is igazodnak általában a történelmi fordulópontokhoz az elbeszélés során, ők mégis inkább képeznek tematikus együtteseket az emlékezés alkalmával, illetve kifejezetten tartózkodnak az énközpontúság alapállásától. Küllös Imola a paraszti önéletrajzok folklorisztikai elemzése közben felfedett különbségeket foglalja össze²⁶. Az írott önéletrajzról megállapítja, hogy szövege két szinten értelmezendő, egyrészt a gondolkodásmód, másrészt a normarendszer vizsgálata céljából²⁷. Az önéletrajzokban megjelenő időfelfogás igen összetett, három különböző szinten érzékeltetik az idő múlását a leírók: társadalmi idő, kalendáris idő, történelmi idő keretében²⁸. Ebben a tekintetben nem térnek el az önéletrajzok az elmondott élettörténetektől. Női élettörténeteim szerkezetére és időkezelésére az jellemző, hogy többet időznek el a család, a munka és az ezekhez fűződő életesemények leírásánál, ezen kívül érzelmi életük sokszor nagyobb hangsúlyt kap, mint az egyes történelmi események átélésének felelevenítése. Úgy vélem, hogy épp ebből ered a női élettörténetekre oly jellemző hétköznapi- és közösségi életre vonatkozó megjegyzések nagy száma. Ugyanakkor ez a női attitűd egyben befolyásolja is a vizsgálat eredményeit: közvetlenebb tudósításban lesz részem az életmód belső mechanizmusairól. Hagományos paraszti közösségekben a nő sokkal kevesebb lehetőséget kap élete során a normaként követendő

---

²⁴ Szabó Erzsébet 1980 ...(?)

²⁵ Lásd Niedermüller megállapításait erről, 1988.

²⁶ Küllös kézirat 1989-ből

²⁷ uo.: 2. oldal

²⁸ u.o. 3. p.

életformától való akárcsak időszakos eltávolodásra, mint a férfi, aki a történelem részesévé válik mikor bevonul katonának, s ez folyton visszatérő témája lesz élettörténetének. Értékelő megjegyzései inkább általános véleményt fejeznek ki a politikai, illetve gazdasági országos döntésekkel kapcsolatban. Interjúkészítés közben tapasztalhattam ezt a kétféle hozzáállást, ha a férj is jelen volt. Egyrészt beleszötte saját életének odaillő eseményeit felesége élettörténetének éppen elhangzó szakaszába, másrészt más irányba kívánta terelni az események elmondását: a szerinte jelentőségteljesebb momentumokra, tényekre hívta fel a figyelmet. Ilyenkor volt igazán tapasztalható, hogy egy közösen megélt életről mennyire más emlékei vannak nőknek, férfiaknak, vagyis az emlékezési mechanizmus során történő kiválogatás, kiemelés, törlés, általánosítás mennyire máshogy zajlik. Úgy érthető meg, hogy miért fontos az egyéniség kérdése és a nemi hovatartozás az élettörténetek vizsgálatakor.

Az emlékezés kulturálisan meghatározott aktus. Az emlékezés során az egyén az élet történetét alkotó összes esemény komplexitásából válogat. A válogatást meghatározza a jelen élet valósága, a múlt utólagos egyéni értékelése és az adott közösség interakciós folyamatai során kialakult nézetazonosság, melynek alapja a hasonlóan megélt hétköznapi élet. Az emlékezés egyéni manifesztációival találkoztam az interjúkészítés közben és azokra az egyedi életeseményekre koncentráltam, melyek az adott kultúra kontextusában szerepelnek. Az egyén által kiválasztott visszaemlékezésnek, mint 'kulturális tett'-nek két fontos tulajdonsága van²⁹:

- az egyén szemszögéből, azaz belülről kerül elénk, és
- a jelen idősíkjából, azaz kívülről jelenik meg.

Az egyéni visszaemlékezések halmaza az a valami, ami kifejezi, megjeleníti egy közösség világképét alkotó szimbolikus rendszert. Egy közösségen belül összegyűjtött visszaemlékezések, a hasonló körülmények és adottságok között megélt élet és a folytonosan realizálódó interakciók következményeként, vélemények, értékelések, egymásra vonatkoztatások hálóját állítják elő. A közös múltat fejezik ki ily módon az egyéni emléktöredékek, a „kollektív emlékezet”-et létrehozva³⁰. Tudnunk kell, hogy az emlékezés ugyanakkor a valósággal való összeütközést váltja ki. Az összeütközés irányultságát lényegében a jelen határozza meg kétféle módon:

- a jelen szempontjából rekonstruálja a múltbeli jelentést és
- úgy rendel jelentést a múltbeli esemény mellé, hogy az megerősítse a jelent és az egyén egész életét szimbolizálja³¹.

Egy adott életpálya vizsgálatakor külön kell választanunk a konkrét személyt és az élettörténetben cselekvő egyént. A vizsgált kultúráról tájékoztató élettörténetek fő funkciója, hogy szimbolikus módon igyekszik megjeleníteni a megtett életutat oly módon, hogy közben a múlt képes legyen legitimálni a jelent és a jelen a múltat, azaz az élettörténet az egyén személyes és társadalmi identitásának szimbolikus manifesztációja legyen³².

Az élettörténetek meghallgatásakor a családi életről, munkaszervezetről, gazdálkodás-értékelés folyamatáról hallhattam és az egyén azon véleményeit ismerhettem meg, melyet mindezekről megalkot emlékezési folyamatában.

---

²⁹ Lásd Niedermüller, 1992.

³⁰ Halbwachs, 1969.

³¹ V.ö. Niedermüller, 1988: 388 p.

³² Lásd a gondolat bővebb kifejtését Niedermüller, 1988: 382 p.

2. A helyszín: Rákospalota

2.1. Rákospalota-Ófalu rövid története

Budapest egy mai peremkerületének, Rákospalotának csak kis részét teszi ki Ófalu³³. A volt jobbágyfalu lakossága kontinuos: az egyes családok sok generáción át endogámiában éltek (élnek). Az Ófalu elnevezés az elmúlt egy évszázad alatt lezajlott népességnövekedés eredményeként született, ugyanis korábban a jobbágyi eredetű parasztnépességen kívül más nem élt a mai Rákospalota területén és csak a jobbágyfelszabadítást követően kezdődő és egészen a 70-es évekig tartó parcellázások tették szükségessé az Ófalu-Újfalú-Újpalota megkülönböztetést³⁴. A palotai lakosságszám dinamikus növekedésének vagyunk tanúi a jobbágyfelszabadítást követően: 1840-ben 1730 fő élt itt, 1860-ban, mikor az emelkedés úgy látszik megindult, már 2474 fő³⁵. De ez még nem parcellázás következménye. Bár a jobbágyfelszabadítást követően még egészen 1860-ig perek folytak az egykori úr és a volt jobbágyok között a maradványföldekről, közös legelőkről és a tényleges tagosítás is csak 1860-61 után jött létre³⁶, a mezőgazdasági fejlődés ekkor vette kezdetét. A földrajzi elhelyezkedés: Pest, a duzzadó népességű és növekvő igényekkel rendelkező, iparosodó nagyváros szomszédsága eleve kijelölte Rákospalota útját a mezőgazdasági termelésben. A belterjes gazdálkodást épp ezek az igények hozhatták létre, nem beszélve arról, hogy Budapest terjeszkedése miatt nemcsak a nagyváros volt piaca a terményeknek, hanem az újonnan felparcellázott rákospalotai földeken létrejött „Újfalú” is³⁷. Nézzük meg, hogy ír a XIX. századi forrás a korabeli Rákospalotáról: „... a főthi uradalomhoz tartozott s tartozik legnagyobb mérvben ma is Rákospalota. A régi kis református magyar faluból nagy, népes helység fejlődött, melynek elég fontos szerep jutott Budapest háztartásában. A konyhakertészetnek ez egyik legfőbb fészke, a fővárosban mindenütt megfordulnak a palotai gyümölcs- és zöldségáruló asszonyok. Palota a budapest-bécsi vasút állomása, azonfelül új-Pesten át lóvasúttal is össze van kötve a fővárossal. Utczái szabályosak és egyenesek, csinos házai között három templom emelkedik. A vasút körül és az új-Pest felé vezető főútczán sok nyaraló épült. Sok fővárosi, ki napközben Budapesten jár hivatalba, itt tart állandó lakást. Az annyira óhajtott cottage-rendszer fővárosunk körül leginkább csak ezen módon valósítható meg. Rákospalotán van egy nagy magántanintézet szép kerttel, és közelében az István-telek nevű kertészképző iskola, mely gróf Károlyi István bőkezűségéből létesült.”³⁸ A főthi uradalomhoz tartozott egykoron Palota, a

---

³³ Borovszky Samu röviden írt könyvének 1. kötetében Rákospalota történetéről (124-7 p.); Palota első írásos említésére két évszámot ad meg: 1447, 1467. Itt a Károlyi család a földbirtokos, ami 1848-ig, ill. az 1860-as úrbérrendezésig így is marad.

³⁴ A későbbiekben bemutatjuk az egykor mezőgazdasági művelésbe befogott földekről készített rajzot a dűlőnevekkel, melyet az egyik interjúalany férje (Szöcs Pál) készített el saját visszaemlékezése alapján e dolgozat számára.

³⁵ Az adatok forrása: Szabó Tivadar - Strauch Árpád, 1902. Rp.

³⁶ Lásd Für Lajos tanulmányát in: Rákospalota Pestújhely, 1974.

³⁷ Az Újfalú kifejezést az ófalusiak használják a maguktól való megkülönböztetés kedvéért, de él körülben más ezt kifejező terminus is: úri negyed, Újváros, polgári Palota. Használata a régi dolgok elmesélésekor figyelhető meg.

³⁸ Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és képben, 3.köt.: 534.

földesúr századokon át a Károlyi család volt a Fekete családot követően. A főváros pesti oldalán található kis falvakról az említett műben a szerző³⁹ egyértelműen megállapítja: „De azért mind e helységek falvak maradtak (értsd. Pest közelsége ellenére), vagyis gazdasági életükben a nyers termelés játssza a főszerepet. Tejfel, kerti növényekkel, szőlővel, baromfival ők tartják részben Budapestet.”⁴⁰ Általánosságban így ír ezekről a falvakról: „Mióta pedig fővárosunk a kiegyezés következtében politikai és gazdasági tekintetben oly sokat fejlődött gazdaságilag, közlekedése (Budapesté), majd műveltsége által is emeli, egységessé teszi ezt az eddig sokban elmaradt, nemzetiség és műveltség tekintetében oly tarka színű vidéket... A föld ára és a föld, valamint a munka bére az utolsó években egyre rohamosabban emelkedik; s ez a gazdasági átalakulás, mely vidékünket részben gyárteleppé (lásd. az akkor épülő újpestet), részben kertté varázsolja át, csak a legkisebb részeket hagyva meg a nyaralóknak, még koránt sincs befejezve.”⁴¹

A birtokeloszlást tekintve 1848 után a volt telkes jobbágypaloták lettek az 5-100 holddal rendelkezők, a zsellérek közül a 0-5 kat. holddal rendelkezők, ez utóbbi kategória a népesség kétharmadát tette ki: 269 fő 400 holdon gazdálkodott, míg a közepes, illetve nagy földdel rendelkező parasztság földtulajdonviszonyai a következők voltak:⁴²

15 kat. holdas	87 fő	1305 kat. holdon
30 kat. holdas	55 fő	1650 kat. holdon
45 kat. holdas	4 fő	180 kat. holdon

Ez az a korszak, amikor a szántóföldi gabonatermesztést kezdi felváltani a zöldségtermesztés és a marhahizlalást és -kereskedést fölvaltja a nyugati fajtákon alapuló tejgazdaság. A növekvő nagyváros két vonatkozásban is 'jótékonyan' befolyásolta sorsát (Rákospalotáét):

1. munkahely-biztosítással elvonta népességgyarapodását (az 1890-i Ethnographia beszámolója külön kiemeli az ünnepi viseletben sereglő rákospalotai 'munkásnőket'⁴³);
2. állandó felvevő piacával modernizálta a termelés szerkezetét. Az eredménynek kevés párja akadt a korabeli magyar községekben: a jobbágyfelszabadítástól az 1930-as évekig, eltérően az országos viszonyoktól, alig változott a birtokmegoszlás.⁴⁴ Ebből ugyanakkor az is következett, hogy nem volt kényszer a földművelés, aki mégis ezt választotta, az azért tette, mert vagy a családi hagyományt folytatta, vagy ezt szerette csinálni.

Az 1935-ös mezőgazdasági statisztikából⁴⁵ kiolvasható adatok Rákospalotára vonatkozóan: a gazdaságokat ha művelési ágak szerint nézzük meg, kiderül, hogy az összes terület kétharmada szántóföld volt és a haszonbérelt területek 90 %-a szántóföld. A föld minősége: nedves, savanyú és nem szikes egyharmadrészt; száraz, jó minőségű, nem szikes kétharmadrészt. Legelőjük alig van, összesen 23 kat. hold, de a legelőre járó állatok száma is igen alacsony: szinte csak sertés (312 db). Kevés szálardó (60 k.h.), fakitermelés nem folyik. Gyümölcsös kevés van, összesen 75 db gyümölcsfa. A lófogatok legkedveltebbike a kettes fogat, ebből

³⁹ u.ott. A „Gödöllő és környéke” címmel a 3. kötetben található fejezet szerzője Marczali Henrik

⁴⁰ u.ott: 534

⁴¹ u.ott: 521

⁴² Lásd Für Lajos id. tanulmányát.

⁴³ ?? Ethn. ...

⁴⁴ Kósa László 1991:302.

⁴⁵ Magyar Statisztikai Közlöny 105. kötet összefoglaló táblázatában a Rákospalotára (Pest-Pilis-Solt-Kiskun v.m., megyei város) vonatkozó adatok.

207 db van, igásszekér 395 db, más igavonó szinte említésre sem méltó. Nem folyik állattartás hizlalási céllal. Csak tűzkár ellen biztosítják be magukat az itt élők, jégkár, állathullás ellen nem. Az adatok már magukban árulkodnak arról, hogy a jó minőségű, de elég kevés föld hogyan hasznosítható leginkább. Elsősorban zöldségtermesztés és belterjes gazdálkodás keretében folyó szarvasmarhatartás űzhető rajta.

Az arányaiban magas kisbirtokosság mégsem vezetett Rákospalotán agrárproletár-réteg kialakulásához, mivel a főváros közelsége és a fejlődő település egyéb munkalehetőséget nyújtottak a kis földdel rendelkezőknek, másrészt kis földterületen is eredményesen lehetett zöldségtermesztéssel foglalkozni. „A 15 holdasok voltak a legtöbben, kevesebb vót a 25-30 holdas, aztán sokan vótak az 5-6 holdasok”⁴⁶ Az elszegényedettek a szerencsés adottságok miatt nem várt az elproletarizálódás: munkát találtak a pesti üzemekben. Rákospalota e kedvező adottságainál fogva itt nem alakultak ki nagy szociális feszültségek, ebből következően a munkásmozgalom sem volt jelentős, hiszen a mezőgazdaságból kiszoruló parasztok sem maradtak munka nélkül: dolgozhattak a nagyobb birtokkal rendelkezőknek és munkát vállalhattak az iparban, például az 1840-es években épült Növényolajgyárban⁴⁷. Ugyanez a magyarázata annak is, hogy mentesült a község a Magyarországon másutt oly jellemző birtokaprózódás jelenségének kialakulásától. A felparcellázott földeken ugyanis házhelyeket osztottak, földet nem, ennek következtében Rákospalota földműves lakosságának arányszáma a századfordulótól kezdve csökken⁴⁸, de épp az össznépesség növekedése kedvezett az itt élő parasztoknak: árucikkeiket ezentúl nem kellett (kizárólagosan) messzire szállítani, hanem a vásárlók helyben voltak. Ennek lett következménye az a magas szintű és gyors üteműen fejlődő földművelés, mely országos viszonylatban is igen látványos volt⁴⁹.

Mire épült a múlt század óta belterjesedő Rákospalota gazdálkodása? Az uborka volt neves piaci termékük és a tejtermék⁵⁰. Ezenkívül jó lótarók voltak, de sertést csak saját használatra neveltek. A belterjes gazdálkodás fő termékei az idővel haladva némiképp változtak, erről később még szólunk.

Mint láttuk, a múlt század közepén kialakuló paraszti földtulajdon-struktúra a 45 holdnál nagyobb terület birtoklását nem tette lehetővé és ez később sem változott meg. Az 1935-ös adatok a következők:

szántó nélküliek (nem csak a polgári lakosság)	4435 fő	454 kat. holdon
1 kat. hold alatti szántó	122 fő	56 kat. holdon
1-5 kat. hold szántó	279 fő	717 kat. holdon
5-50 kat. hold szántó	186 fő	1948 kat. holdon
50-100 kat. hold szántó	1 fő	52 kat. holdon ⁵¹

A fenti adatokat tájékoztató jelleggel szerepeltetjük, mert dolgozatunk célja nem a mezőgazdasági termelésnek és birtokeloszlásnak, hanem az itt élő parasztnépesség kultúrájának vizsgálata. A polgári népességgel így kiegészült falu történetéhez még annyit tennénk hozzá,

⁴⁶ Tóth Lajos, rp.-i parasztember, EA. 7283:6

⁴⁷ 1848 óta ez a neve. Lásd Szabó - Srauch, 1902

⁴⁸ v.ö. Für Lajos id. tanulmányával

⁴⁹ lásd Szabó - Strauch: 30 p.

⁵⁰ Für Lajos id. művéből származó adatok alapján.

⁵¹ Für Lajos id. művéből származó adatok alapján.

hogy a 2. világháború után került Nagy-Budapesthez, s ezután Rákospalota egésze Pestújhellyel együtt alkotta a 15. kerületet. Ez 1970-től bővült újpalota-lakótelep felépülésével; majd ami Rákospalota-Ófaluat érinti: az M3-as autópálya és a Kossuth utcai lakótelep megépítése egyes házak, illetve a „pataksor” Olajgyár fölötti részének lebontásával járt, ettől eltekintve a parasztporták még állnak, bár lakóik már nem mindig parasztok. A főváros 15. kerülete így ma Rákospalotából (Ófalu és Újfalú), Pestújhelyből és újpalotából áll. Újpalota csak 20 éves múltra tekinthet vissza és heterogén városi kultúrával rendelkezik, Pestújhelynek sincsenek hagyományosan kapcsolatai Ófaluval oly mértékben, mint Újfalunak (Pestújhelyet azelőtt bolgárkertészek lakták). Rákospalota régi és új része között jelentős gazdasági - nem kulturális - kapcsolatok álltak fenn, kezdve a századfordulótól a közelmúltig, de elsősorban a tsz megalakulásáig. A két terület lakói tudtak egymásról, közigazgatásilag egy egységet képeztek, közel éltek egymáshoz, de az eltérő életmód és értékrend éles határt húzott közéjük, ami a kulturális kölcsönhatásokat eleve kizárta. A foglalkozás életforma-alakító tényező.⁵² Ez az állítás Rákospalota-Ófalu esetében is igaz, a mezőgazdasági tevékenység a nagyvárosnak és szuburbjának élelmiszerrel való ellátására irányul. A piacozás és a tejhordás volt a főtevékenysége az itt lakóknak. Életmódjukat is ez határozta meg elsősorban. Ugyanakkor épp a foglalkozásbeli és kulturális különbségek folytán élénk „csere” bontakozhatott ki és eltérő adottságokon nyugvó munkamegosztás: az ófalusiak ellátták tejjel, krumplival, paradicsommal az „úri negyed”, ahol orvosok, rendőrök, tanácsai hivatalnokok, iparosok, tanárok laktak.

Az „ófalusi” elnevezés születése a századfordulóra tehető, amikortól értelme lett a különbségtételnek a polgári-hivatalnoki népesség megjelenésével. A „bennszülött” palotaiaktól származnak az „úri negyed”, „polgári Palota”, „Újfalú”, „Újváros” nevek, és minden esetben a felparcellázott belterületek lakóit kell értenünk alatta. Az utóbbi 40-50 év eredménye, hogy „palotai”-nak nevezik mindazokat, akik Rákospalotán élnek legalább két generáció óta, függetlenül paraszti vagy polgári származásuktól. A legkésőbb jött újpalotaiak ebbe nem tartoznak bele. Még tán rossz szemmel is néznek rájuk, mert sokuknak földje volt a mai lakótelep helyén. Végére is érthető Rákospalota régi és újabb részének alig 100 évre visszatekintő munkamegosztását látva, hogy mivel Újpalotának mindebben nem volt (nem lehetett) része, a vele való kapcsolatok még nem, vagy csak részben léteznek és kizárólag intézményes jellegűek: közös orvosi rendelőhálózat, polgármesteri hivatal stb. Nem beszélve arról, hogy a Rákospalota régi és új részei közti hagyományos munkamegosztás is fokozatosan fellazult, majd szinte eltűnt (eltűnőben van) az utóbbi 35 év - a parasztságra nézve mindenképpen negatív - történelmi jelentőségű eseményei következtében: a föld nagy részét a Tsz birtokolja és az egykori zöldségtermelés megvalósításához a háztáji földterületek nem elegendőek, a tejkereskedelem a tejgyárak működése miatt aktualitását veszítette. A jelen történelmi fordulat következtében más, és nem a korábbi, hagyományos termelési-, kereskedelmi stratégiát kell majd az itt élő ‘még-parasztoknak’ kialakítani. Vajon képes lesz-e erre ez a közösség mikor a fiatal generációk már nem értenek a földműveléshez?

De nem kívánunk hosszasan elidőzni a munkamegosztás vizsgálatánál, hiszen akkor a nagybudapesti agglomerációhoz tartozás kérdését is fel kellene vetnünk. Most csak azt kívántuk vázolni, hogy milyen viszony van a három Palota között és azt indokolni, hogy miért nem tekinthetők kulturálisan egységesnek ezek a részek.

Összefoglalva tehát vizsgálatunk azért terjed ki mindössze Rákospalota régi részére (továbbiakban: Ófalu), mert a részek közös vizsgálata nem indokolt a következők miatt: Rákospalota belterületének felparcellázott, azaz „polgári” része és az egykori szántóföldeken felépült lakótelep, Újpalota nem rendelkezik Ófaluval közös hagyománnyal, azaz az új városi

---

⁵² Gans véleményét lásd a *Várossháztársaság* c. könyvben, ahol Szelényi Iván idézi előszavában

és a régi paraszti részek nem alkotnak kulturális egységet, függetlenül gazdasági és rászorultsági kapcsolataiktól.

A jelen történelmi pillanat Ófalu életében. A parasztságra nézve új helyzet van kialakulóban napjainkban a kárpótlási jegyek kiosztásával. Az Újpalotán lakó mintegy százezer ember közül sokan jelenlegi lakóhelyük szerint itt a palotai határban igényelnek földet. A tsz is igényt tart a legjobb minőségű földekre, amúgy pedig kis határról van szó. A palotaiak mind a tsz-szel, mind az újpalotaiakkal szemben elővásárlási jogok megszerzésére törekednek. A valójában már igen kevés és idősödő gazda úgy tűnik mégsem mond le egykönnyen valamikori földjéről. Gazdautánpótlás híján az idős gazdák szűk köre újra létrehozta a valamikori gazdakört, és ezen intézményes keretben próbál megoldást keresni a polgári rendszer visszatérével váratlanul kialakult helyzetben. Közülük nem egy talán arra is gondol, hogy az egyre nehezedő gazdasági helyzetben, a munkanélküliség növekedésével gyermekei, unokái generációja „visszatérhet” a földhöz, és most értük küzd, az ő jövőjüket igyekszik megalapozni.

2.2. A néprajzi gyűjtés és az adatok feldolgozásának módja

A szakirodalomban az itteni életmódra vonatkozóan nem jelentek meg írások. NOVÁK Lajos századeleji könyve Rákospalotáról elsősorban történeti-statisztikai jellegű és nem kizárólagosan az itt élő parasztságra koncentrál. FÜR Lajos és BOROSS Marietta a mezőgazdasági termelésről és a népviseletről írtak tanulmányokat a 60-70-es években⁵³.

Rákospalota parasztnépességének XX. századi társadalomrajzához kívánok hozzájárulni. Épp ezért tartom szükségesnek az ófalusi népesség rendszerként való vizsgálatát - amennyiben ezt megengedik élettörténeti adataim -, és a rendszeren belüli minőségek (erkölcs, értékrend, életmód) megragadását a kapcsolatok elemzése mellett. Az élettörténeti megközelítéssel nyert adatok összetétele eleve meghatározza a feldolgozás szempontjait. Kizárólag azok a néprajz hagyományos csoportosításában felmerülő témák kerülnek itt tárgyalásra, melyek az élettörténetekben fontosságot nyernek. A gazdálkodás hagyományos és megváltozott módja, a táplálkozás, a viselet témaköreinek kifejtése a mostaninál tágabb terjedelmet igényel és nem is szükséges hozzá az élettörténeti megközelítés.

A gyűjtést 1992 februárjában végeztem. Ez háromhetes intenzív terepmunkát jelentett: mindennapos látogatásokat tettem az érintetteknel. Vizsgálatom során az élettörténetekhez interjúk készítésével jutottam, amelyeket témaorientált beszélgetések előztek meg, beszélgetőtársam ráhangolódását kívánva így elérni. Lényegesnek tartom azokat az interjúkat megelőző beszélgetéseket, melyek a jelenről, saját magunkról és a múltról szóltak. Azért volt szükség ezekre, hogy megindítsam az emlékezés mechanizmusát és a beszélgetőpartnernek módja legyen előzetesen elgondolkodni életútjáról. Tizennégy órányi hanganyagot és jegyzeteket, vázlatokat, valamint fényképeket használtam fel a dolgozat megírásához. Szükség esetén utógyűjtéseket végeztem. A beszélgetéseket megelőző napon egy tíz kérdésből álló alapkérdőívet adtam át minden interjúalanynak, ami az egyéni életpálya egészét kívánta átfogni. Ezek voltak azok a kérdések, amelyekre az egész beszélgetés felépült⁵⁴. E tíz pont összeállításához az NKCS „Életpályák és kapcsolathálók” c. kutatási program kérdőívét vettem alapul, melyet 1987-ben terepgyakorlat során már alkalmaztam. Az interjúkészítés közben igyekeztem azt az

---

⁵³ lásd az irodalomjegyzéket

⁵⁴ az alapkérdőív: 1. nagyszülők, szülők, testvérek; 2. gyermekkor; 3. iskolák, tanfolyamok; 4. munkaút; 5. férfiaknál katonaság; 6. önállóvá válás; 7. házasság; 8. lakások; 9. gyerekek; 10. a megtett út értékelése.

elvet érvényre juttatni, hogy a lehető legkevesebbszer kérdezzek, és szóljak bele az elbeszélésbe, ugyanakkor egy esetleges monológ kialakulását is kerültem. Tettem mindezt oly módon, hogy egy adott életesemény említése kapcsán társalgást kezdeményeztem. Elsősorban az volt a célom, hogy az egyéni vélemény és értékítélet lehetőleg megnyilvánuljon. Figyelmet igyekeztem minden elmondott eseményre kiterjeszteni. Az érdeklődést nem kellett színlelnem, beszélgetőpartnereim előadása a lényegesre és fontosra koncentrált. Olykor egy-egy zavaró körülmény - vendég érkezett, belépett a férj - kizökkentette a beszédből, de az eredeti rend helyreállításával ott folytatta, ahol abbahagyta. Mivel egyértelművé tettem az első találkozásokkor, hogy milyen céllal jöttem, nem volt szükség arra, hogy megkérjem őket, ne térjenek el a tárgytól: saját életüket és az adott közösségben való életet értékelték folyamatosan, magyarázták, lefestették a valamikori életmódot és annak megváltozását tükröző eseteket mondtak el.

Tudvalevően az interjúszituáció nem a legoptimálisabb módja életünk elmesélésének, de nehezen lehetne ehelyett mást elképzelni⁵⁵. Az eredmény nagyban függ az interjút készítő kutató egyéniségétől, alkalmasságától és az interjúalany hajlandóságától egyaránt, s nem utolsósorban attól, hogy mennyire képesek együttgondolkodni. Fontos kérdés az is, hogy a gyűjtő milyen mértékben váltja ki az interjúalanyból az emlékezést és milyen irányba tereli gondolatait.

Az egyéni sorsok elmeséltetésekor a beszélgetőpartner egész élete lesz fontos. Ezt igyekeztem is megértetni az eredményesség érdekében már találkozásunk elején. A három asszony életének kétszeresen (először maga az életét mesélő egyén, majd a vizsgálat végzője által) szelektált eseménysorozata a közösségi viselkedés egy metszetét adja. Az életesemények leírását kísérő, az elbeszélő adta magyarázatok és értelmezések idézése azért fontos, mert azokban rejlik a kultúra megismerhetőségének lehetősége. Éppen ezért az elbeszélő szavai és egyéni véleménye az elsődleges tárgyai a kutatásnak. Az adatok feldolgozása során elsődleges feladatommak tartom az idézetek lehető legnagyobb számban való közlését és ez reményeim szerint a dolgozat olvashatósságát is szolgálja.

Dolgozatomban az interjúalanyaim emlékezete által elérhető korszak az élet eseményeinek és a családban hallott anekdoták felelevenítése révén rajzolódik elénk. A harmadik és a negyedik fejezetben próbálok részleges képet alkotni az első világháborútól egészen napjainkig az adott kultúráról, bár nem azonos hangsúllyal minden évtizedben. Természetesen a harmincas évektől a hatvanas évekig terjedő időszakot idézi fel a legtöbb adat - mikor is a legnagyobb változások történtek mind az egyén, mind a közösség életében -, míg az azt követő idők, a közelmúlt eseményei ehhez képest épphogy csak említésre kerülnek a dolgozatban. Ebből az utolsó korszakból származnak ugyanakkor az egész életet értékelő megjegyzések az életpaszlat és a jelen életet igazoló utólagos magyarázatok fényében. Ez lesz az ötödik fejezet tárgya.

2.3. Az interjúalanyok bemutatása

Sz. Fné, Mária
Gy. Iné, Júlia
Sz. Pné, Erzsébet⁵⁶

Mindhárman itt születtek, férjeik szintén. A három asszony jól ismeri egymást. Rokoni, jószomszédi és baráti kapcsolat fűzi őket össze⁵⁷. Júlia, férje révén vérrokonságban van

---

⁵⁵ v.ö. Küllös (szerk.) 1982: 49 p.: Lehmann; Niedermüller 1988, Niedermüller (kézirat).

⁵⁶ Az adatközlők részletes személyi adatait az adatvédelem és személyi jogvédelem értelmében titkosan kezelem a dolgozatban.

Erzsébet férjével. Mária és Erzsébet közt barátság szövődött a tsz-ben, ahol egy ideig együtt dolgoztak. Mária és Júlia kapcsolatát a szomszédsági viszony határozza meg. Júlia egyedül él férjével, Erzsébet és Mária kétgenerációs kis családban él anyósával ill. egyik lányával. Nyugdíjasok lévén mindhárman, férjeikkel együtt a háztájiban gazdálkodnak. Mindhárom asszony belépett annak idején a tsz-be, kettőjüknek a férje is, de Júliáé gyárba ment segédmunkára. Mindhármuk jelenlegi háza a Fóti út és a Rákosmező utca alkotta háromszögben található.

A felekezetileg tarka képet mutató falut jól reprezentálják adatközlőim: Erzsébet katolikus, Júlia és Mária evangélikusok, de a férfiak vallása nem egyezik minden esetben a feleségekével. A legtarkább kép Mária családjában van: édesanyja evangélikusnak lett keresztelve, de később a Jehova Tanúi szekta híve lett, ami úgy tűnik nem ritkaság erre felé; édesapja katolikus, férje református. A vallási türelem összességében ugyan jellemző a falura, de a szektákat mégsem nézik jó szemmel a történelmi felekezetek tagjai.

A hagyományos parasztviséletet interjúalanyaim közül Júlia még ma is hordja, Mária esküvőjekor vetkőzött ki, Erzsébet pedig 1966-ban, mikor a tsz-be beállt. Ez az arány talán jellemzőnek is mondható. Erzsébet nehéz szívvel emlékezik vissza kivetkőzésére: „Abból ki kellett vedleni valósággal!... Sokáig utána úgy éreztem magam, mintha meztelen lennék, ... egész belebetegedtem, egy fél évig tartott míg megszoktam.” A paraszti hagyományhoz való ragaszkodás és a „modern” öltözködésminta vetekedését élte át. Júlia ellenben tudatos megőrzője a szép hagyománynak, míg körülötte sorban hagyják el lányok, asszonyok, ő büszkén és, úgy sejtem, paraszti identitásának megőrzése végett nem válik meg tőle, akárcsak néhány asszonytársa.

A három gazdaság közül kettőben van ló, és mindkét helyen nagyon ragaszkodik hozzá a férj. „A Papa akár a nyugdíját is megetetné vele!” - mondja Júlia, férje és a ló kapcsolatát tömör humorral jellemezve. Mária férje ellenben már korán, a 60-as évek elején - szinte rögtön azután, hogy a tsz elvette újonnan szerzett lovait 1960-ban - autót kezdett használni. Mint traktoros jól keresett a tsz-ben, így megengedhette magának. Feleségével és gyerekeikkel ezidőtájt nagyon sokat utaztak. Kevesen tartanak itt ma lovat, úgy 25 ló van Palotán, de akiknek van, nagy szeretettel gondozza és beszél róla. „A Papa már nem tudna meglenni a ló nélkül”, mondja Erzsébet.

A következőkben a három asszonyt jellemzem röviden. Máriával találkoztam először, őt régóta ismerem, mivel nagyobbik lányával együtt végeztem a gimnáziumot. Ez a régi ismeretség eleve meghatározta beszélgetésünk alaphangját: meghitt és nyílt társalgásokat folytatunk az első órától kezdve. A bizalmatlanság szikráját sem tapasztaltam, ideális interjúalanynak bizonyult: a feladattól nem ijedt meg, anekdotázott, bár olykor csak vázlatosan említett meg eseményeket. Gyermekkorán különösen idilli színben tűnt fel előttem és ennek komoly ellentétéként a házassággal kezdődő időszak. Gazdag lelkiéletet élő emberről lévén szó a házassága során őt ért csalódások a hit és a gyerekek felé fordították, a türelem és alkalmazkodó képesség magasfokú kifejlesztésére ösztönözték. Munkabírása nagy és erre büszke is. Meghatározó egyéniség mellette a férje, épp ezért hozzászólt a háttérben maradáshoz. Élettörténete elmesélésekor is megfigyelhető ez az attitűd: férjével való kapcsolatán keresztül határozza meg önmagát. Türelmes, igen figyelmes és egész valóját a konfliktusok elkerülésének szándéka hatja át. Szeret olvasni, gyerekkorában a tanítónője javasolta a szülőknek, hogy taníttassák, de ő annyira szeretett családi körben dolgozni, hogy inkább a paraszti életet választotta - saját elmondása szerint. Belépett a tsz-be ő is férjével együtt 1960-ban. Még ma is gazdálkodnak férjével.

---

⁵⁷ A dolgozat további részében minden élettörténeti idézet végén zárójelben feltüntettem, hogy az kitől származik. Hivatkozáskor az interjúalanyok keresztnévét használom: Mária, Júlia és Erzsébet vagy monogramjaikat: Sz.Fné, Gy.Iné, Sz.Pné.

Második partnerem Júlia volt. Korábban nem ismertük egymást, a bizalom nem született meg rögtön, de rövid beszélgetést követően találtunk közös ismerősöket és ez segített feloldani a jeget. A faluban okos asszony hírében áll. Őt hívják meg mostanában az újraalakult gazdakörbe a megbeszélésekre, mondván „hogya legyen egy nő is a résztvevők között” - szokta mondani nevetve. Gyerekkori tanítója azt szerette volna, hogy tanítónő legyen belőle, valóban csak kitűnő eredmény van beírva az értesítőjébe (megmutatta), de dolgoznia kellett, mert édesapja korán meghalt. Szereti a paraszti munkát, így nem volt nehéz lemondania a tanulásról, de még ma is tud sok verset azok közül, amiket tanítójától tanult. Igen érdeklődő és mindent megjegyez. Esténként mindig olvas regényeket és a Bibliát. Legutolsó könyvélménye egy, a nagyobbik unokájától kapott könyv. Az evangélikus pap szervezte kirándulások legaktívabb résztvevője, nagyon készül az utakra és mindent tüzetesen megnéz azok során. Elmondta, hogy egy barátnőjével rendszeresen temetésekre járnak szép búcsúszertartásokat hallgatni, és hogy különösen kedveli a Szépművészeti Múzeumban látható szárnyasoltárokat, általában a festményeket. Tudatában van „különös” vonzalmának. „Száz közül ha egy ilyen van” - mondja saját érdeklődéséről. Autonóm személyiség, ami férjével való viszonyában is megnyilvánul: kapcsolatukat a szeretet és az erős összetartozás tudata jellemzi. Még ma is gazdálkodnak férjével.

Erzsébet igazi nagygazda-családból való, akárcsak mindhárom asszony férje. Életében a legnagyobb megpróbáltatást a kitelepítés jelentette. Már akkor megvolt első gyermekük, Bözsi. A „Papát” elvitték munkaszolgálatos katonának, ő pedig csak egy év után jöhetett vissza a Hortobágyról, immár a második gyerekkel, akivel elhurcolásakor volt terhes. Majdani férjével együtt járt iskolába. Férje leszázalékolt 1966 óta, addig a tsz-nél dolgozott mint kocsis, majd mint traktoros Szócs Ferencel együtt⁵⁸. A földhöz hűek maradtak. Férje betegségéig nem, de utána Erzsébet is belépett a tsz-be 1966-ban, ahol szabadföldön dolgozott; még ma is gazdálkodnak. Egy lovuk van, mint Júliáéknak. Erzsébet szintén vallásos, olyanmódon, hogy lányait, minden akkoriban elszenvedett hátrány ellenére járatta hittanra, az unokája pedig 18 évesen elment a papi szemináriumba. Ő ennek örül, de férjének nagyon hiányzik unokája: apja helyett volt apja, mivel az édesapa korán otthagyta a családot. Nagy szeretetben él nagyothalló és veséjével beteges férjével: „minden nap ajándék,” - mondta többször is - „a Papa nagyon jó ember!”

---

⁵⁸ lásd a kapcsolatokat ábrázoló rajzokat a Függelékben és a 4.4. fejezetet. Szócs Pál és Szócs Ferenc csak névkonok

3. A munka és az életmód minősége

Ófaluban a paraszti életmód alapja két fontos munkatevékenység volt, mely egyben a mezőgazdasági termelést is meghatározta. Ezek a piacozás és a tejhordás. Ez a két tevékenység nagyban elősegítette a vállalkozói mentalitás kialakulását. Abból indultam ki, hogy az életmódot elsődlegesen a munkával jellemezhetjük, a „munka a tevékenység hierarchia alapja ... az életmód totalitásjellegét mindenekelőtt a munkatevékenység, mint elsődleges életmódformáló erő alapozza meg, ... minden emberi létezés a munka adott típusa által determinált”⁵⁹ A Rákospalotán kialakult életmód és erkölcs az itt végzett emberi munka jellemzése folytán érthető meg „A paraszti társadalom egész tevékenységét a munkavégzésre épülő erkölcs szervezi, s ez adja meg a parasztság legjellemzőbb vonásait.”⁶⁰ Munka, életmód és mentalitás különös egységbe olvad itt, ami egy száz-százötven éves folyamat eredménye. „Rákospalota kapitalizmus kori története egy Magyarországon széles körben soha meg nem valósult társadalomfejlődési mintát mutat. ... kevés párja akadt a korabeli magyar községekben a jobbágyszabadságtól az 1930-as évekig, eltérően az országos viszonyoktól, alig változott a birtokmegosztás.”⁶¹ Különösen a nagygazdánál sajátos „Palota-tudat” meglétét és öntudatos paraszti magatartást lehet tapasztalni, ami talán e folytonosságnak köszönhető.

Itt Rákospalotán a belterjes gazdálkodás piacra termeléssel és a tejtermelés és -értékesítés azok a munkatevékenységek, melyek elsősorban alakítják (alakították) az életmódot. Akinek valamennyi földje volt, mind ezzel foglalkozott. Természetesen a nagyobb gazdák piacra termelése nagyobb mértékű volt, mint a kis földdel rendelkezőké. „A tizenöt holdasok voltak a legtöbben, kevesebb volt a huszonöt-harminc holdas, aztán sokan voltak az öt-hat holdasok.”⁶² Az 1945 előtt létező rang- és piaciorientált társadalmi rendszeren belül a kisebb és nagyobb gazdák egyaránt egyfajta vállalkozói típust testesítettek meg. Mégpedig nem is akármilyen eredményességgel. Ez a folyamat 1949 után megtört, de pár év múlva újra fellendült. A fellendülésről interjúalanyaim úgy számolnak be, mint az újrakezdésről, „mi maszekok voltunk”. Az ő esetükben ez az időszak az önállóvá válással, illetve a házassal szinte egybeesik.

Rákospalota korábban említett szerencsés adottságai miatt az itt élő elszegényedett parasztokra nem várt elproletarizálódás. A pesti üzemekben munkát vállalók sem szakadtak el hagyományos paraszti közegük kulturális mintáitól. Az asszonyok életpálya-hasonlóságai szembeszökőek, míg férjeiké nagyobb eltéréseket mutatnak. Győri István ipari munkás lett 1960 után, annak ellenére, hogy nagygazda családból való volt azelőtt. Más nagygazdák ugyanakkor a földjük után mentek a tsz-be, mint Szócs Ferenc és Szócs Pál is. Az eltérések ellenére az életmód mindhárom család esetében paraszti jellegű maradt. Ebben - a paraszti munka mellett - az erős közösségi kohézió, az identitástudat szilárdsága, a paraszti értékrend mindenek fölé helyezése és a társadalmi változások ellenére történő megőrzése játszott fontos szerepet. Győri István parasztmunkás lett, a gyári munka előtt és után gazdálkodott, sőt besegített a feleségének a tsz-ben is. Különösen kritikusan szemlélték a „tanút emberek” hozzá nem értését. Erre utalnak azok az élettörténetek során hallott kis epizódok, melyek például a tsz-agronómus tehetetlenségét és járatlanságát illusztrálják, nem egyszer gúnynal.

---

⁵⁹ Fukász 1977:518.

⁶⁰ Szabó László 1989:380

⁶¹ Kósa László 1991:302.

⁶² Tóth Lajos közölte adat, EA 7283:6.

Mindhárom családnak megvan tehát az elvi lehetősége arra, hogy ma az 1992-ben zajló változások következtében visszatérjen például a piacra termelő, vállalkozó életformához, hisz attól valójában sohasem szakadt el szemléletében.

3.1. „Ebbe bele kell születni.”⁶³

A család a belenevelődés közege az egyén életében. Az az elsődleges kommunikációs csoport, ebben a körben az ember a viselkedési szabályokat tanulja el és a kulturális örökséget veszi át. E szocializációs folyamatnak eredményeként az egyén „megszerzi azt a tudást, azokat a gyakorlati ismereteket és készségeket, melyek alkalmassá teszik arra, hogy részt vegyen az egész társadalom, vagy egyes társadalmi csoportok életében...”⁶⁴. A három asszony életében nagy változások zajlottak le, aminek következtében nem adták át azokat az ismereteket, amelyeket gyermekkorukban elsajátítottak. Őket a föld szeretetére, a paraszti munkára nevelték, de a történelmi változások folytán saját gyermekeiket nem nevelték már így. Mindhármuk gyermekei tanultak és polgári hivatást gyakorolnak. Az életmódkülönbség majd számos diszharmonikus viszonyulást és konfliktushelyzetet idéz elő interjúalanyaim és gyermekeik életében.

A családban sajátította el tehát a felnövekvő generáció a munka technikai-gazdasági tudnivalóit és az elsajátítás eredményességétől nagyban függött a gazdaság jó működése. A gazdának gazdát kellett nevelnie. A gazda elnevezést minden gazdálkodással foglalkozó családfőre értem, de valójában Ófaluban a 30-45 holdasokat nevezik „gazdának”. Szőcs Ferencné férje a „Gazda-Szőcs” nevet örökölte már őseitől. A faluban több Szőcs család van, mint ahogy Kocsis, Molnár, Varga, Csizmadia is, s ez magyarázza az előnevek használatát.⁶⁵

A bizonyos fokú önellátáson túl a család együttélésének tartalmát alapvetően esetünkben is „a tulajdon kisárutermelő formája határozta meg, ahol a termelési és családi szervezet egybeesett, és így a kistulajdonra épülő családi keretben végzett termelésen alapult a szövetség elsődleges termelési-gazdasági jellege. ... Ez határozta meg az egyes családtagok részvételének jellegét a társadalomban.”⁶⁶

A legörömtelibb feladatot a gyermekkor utólagos rekonstrukciója jelentette a három asszonynak. A paraszti élet korabeli formáját a mai felnőtt gyermekkori emlékein keresztül rajzolja elének. „Én sem jártam ki a nyolc osztályt ... annyira szerettem a földet, gazdálkodtam édesapámékkal. Mondom, olyan gyönyörű élményem volt - az a Bácsika földje volt - nekem olyan volt, mint a Paradicsom. A vízmosáson ahogy mentünk a lovaskocsival és ránkborult a virág, sokszor téptem magamra, magunkra. Ott, ahova mentünk játszottam, még gyerek voltam, akkora csokrokat kötöttem. Nagyon szépen éltünk...” (Sz.Fné) Interjúalanyaim 1923 és 1934 között születtek, tehát nem az élő legöregebb generációt képviselik, de mint látjuk a paraszti életbe, munkába belenevelték őket: mindegyikük vallomása határtalan földszeretetről tanúskodik „Korán megözvegyült az édesanyám, nehéz volt az élet így. Az öröksége 5 hold volt. ...Megcseperedtünk, az anyai nagyszülők segítettek, szép emlékeim vannak róluk. Apám öröksége semmi más csak a ház. ...Elmentem kapálni napszámba, ebből vettem magamnak szoknyát. ... Nehéz volt az életünk, de szép.” (Gy.Iné) Bár azt sem hallgatják el, hogy nehéz

⁶³ Mindhárom adatközlőtől elhangzott megállapítás.

⁶⁴ Cseh-Szombaty László 1979:76

⁶⁵ Az egyes előnevek tartalmi utalása igen érdekes vizsgálat alapja lehet: Csonka-Csizmadia, Gazda-Szőcs, stb. A falu rokonsági rendszerét rajta keresztül rekonstruálni lehetne.

⁶⁶ H. Sas J. 1976:28

munka volt, mégis nekik az életet jelentette. Tiszteletben kellett tartani a földet, a másét is „egész más a légkör most, mint amilyen volt. A táj is szebb volt mint ma. Minden földbe más volt vetve. Szent volt a családoknak, hogy a másik földjére rá sem volt szabad lépni. Még a gyerek is, ha félre lépett, rászóltak. Nem szabad a szomszéd földjére lépni, mert azt hiszik, valamit leveszel. Akkor nem vett le senki semmit, ezt be kellett tartani, most meg az egész határ zshivány, nem is mer az ember kimenni, annyi az idegen. Akkor termelhettünk bármit, a gyümölcsöt sem vette le senki a máséról, de most. ...” (Sz.Fné) „...Ebbe bele kell születni, akit nem visznek pici korától, az nem bírja. A szüleink mesélték, hogy őket is egész pici koruktól vitték magukkal, vagy ha nagyobb gyerek volt, arra hagyták. Szóval teljesen benne voltak a kellős közepében, nem lehetett másképp.”

A földszeretet a gyerekekkel együtt nőtt. A munkákba fokozatosan bekapcsolódó gyerek épp ilyen fokozatossággal kellett hogy lemondjon az iskoláról. Tizenkét éves korában már egyikük sem járt tovább iskolába. A szülők életmódja és munkaerőszükséglete megkívánta a kis segítséget. „Benne voltunk a kellős közepében” - ahogy egyikük mondta.

3.1.1. A gazdaság

Miben is áll e páratlan társadalomfejlődési modell lényege? A nagyvárossá váló Budapest közelsége, a kedvező közlekedés létrejötte adta meg a lökést a fejlődéshez kívülről, ennek a helyzetnek a felismerése a közösségen belülről. A szántóföldi gabonatermelés átadta helyét a zöldségtermelésnek szinte teljesen. 1957-ben így nyilatkozik erről Tóth Lajos, akkor 49 éves, 14 holdas gazda: „Legnagyobb súlyban krumplit termeltem, meg termelek ma is. Mikor megvót a 20 holdam, 12 holdon krumplit termeltem, 1 kataszteri hold paradicsomot, lucernát kb. 3 holdon, kukoricát 2 holdon, 3 holdon, a többin rozsot. Búzát nem termeltem soha, mer a jó földet inkább krumpliva ütettem be, a rozsot is a hitvány földbe vetettem inkább.”⁶⁷ A zöldséget eladásra, a rozsot csak saját részre termeltek. Maguk dagasztották a kenyértésztát még az 1950-es évekig: „...Rákospalotán az 1870-es években - nyilván a nem mezőgazdasági lakosság ellátására - telepedett le az első pék és viszonylag hamar fölthagytak a parasztok a saját sütéssel...”⁶⁸

E század közepére Ófaluban számtalan pékséget találunk, és természetesen mindegyiknek saját „kuncsaftköre” van. Tehát láthatóan nem csak a polgári lakosságot szolgálták a pékségek, hanem a parasztit is, bár más szolgáltatásban volt az utóbbiaknak része: míg a polgári lakosság készen vette itt a kenyeret, addig a parasztok csak süttetni jöttek, ezzel időt meg takarítva a főtevékenységek (piacozás, termelés, tejhordás, -kereskedelem) számára. „Ungi pék a Beniczki utcában, a Kossuth utcában a Klein bácsi, ahol a Szabó péké volt a pékség, a Klein bácsi vigyázott a tésztánkra... Megvártuk a lángost, elnyújtotta vékonyra. Rozsból süttöttünk, majd később felesből, az nagyon jó volt. Teknő volt, mindig hagyunk egy kis kovászt. Délelőtt vittük süttetni. Tudtuk, hogy mikor vetett a pék, ha még nem vetett, akkor átszakítottuk, amit este bedagasztottunk. Még 56 után is dagasztottunk. Amikor államosították, akkor szűnt meg a pékhez járás. ...Kemencét én már nem láttam, de még mondják, hogy a Kossuth utcában, volt a nyári konyhában kemence.” (Sz.Pné) A piacozó-vállalkozói életmód oly mértékben volt hangsúlyos, hogy minden egyéb munkatevékenységet ennek alárendeltek. „Valamikor itt az egész falu asszonyai tejeztek”⁶⁹ Ez a munka kizárólag az asszonyoké volt. „A nő igénybevétele a piacra termelő gazdaságban maximális. Háttérbe

---

⁶⁷ EA. 7283:6

⁶⁸ Kósa László 1991:302, hivatkozik Boross Mariettára és Novák József Lajosra.

⁶⁹ EA. 7283:9, Varga Ferencné, sz. Varga Mária, 83 éves 1957-ben.

szorul minden, ami nem a piaccal és a gazdasággal függ össze és „csak” a család ellátását szolgálja. Ebben kivétel csak a család ruházattal való ellátása, a varrás, ami téli munka.”⁷⁰

A minél több földtulajdon volt a jómód alapja, akinek nem volt elég, de ügyesen dolgozott, tudta gyarapítani, és a közösség ezt jó szemmel nézte. De aki elherdálta a meglévő birtokot, annak azt nem bocsátották meg soha, számontartották és alkalomadtán előhozakodtak vele. „Sajnos édesapám édesapja olyan volt, hogy elitta a földet. Úgy hívták ‘pusztító’. Akkor így mondták, eladta, elherdálta. Nagyon nehéz volt nekik ez így. Az édesanyjával maradt, mert az meg özvegy lett.” (Sz.Fné) „A dédnagymamám annyira megviselte, hogy az egyetlen lánya rosszul ment férjhez. Nagygazda ember volt a nagyapám, Varga Lajos, de részeges, meg hát „pusztító”. Elherdálta a földet, meg elköltözött a korcsmárosnéhoz, úgyhogy édesapám nem ismerte a saját apját, mert még akkor meg sem született. A dédnagymamám kedélybeteg lett, szívbeteg és nemsokára meg is halt emiatt. Fájt a szíve a lányáért.” (Sz.Fné)

A társadalmi rétegződést is elsősorban a földtulajdon mennyiségi különbsége eredményezte. Ez a folytonos iparkodás, versenyszerű igyekvés a föld és a vagyon gyarapítására utólag némiképp átértékelődik. Az értékskála kényszerű megváltozását tapasztalhatjuk később, amikor a „kolhoz” ideje elérkezik és egycsapásra „egyenlő” lesz mindenki. „... Na még volt itt csúnya dolog a parasztság között, mivel voltak akik kipusztultak, és voltak akik gyarapodtak, egyik a másikat nagyon lenézte ...mint a kasztok Indiában. Nősüléskor is szem előtt tartották, meg a vallást is, de a vagyon az fontosabb volt.” (Sz.Fné) „Az anyósom apja pedig olyan volt, hogy mindennap az asztalunkra tette, hogy az enyémben laktok. Ez a régi bikkfafejűség, nem? A magyaros kemény fejnek a csúnya oldala. Akkor lehet, hogy jobban el is túrték.” (Sz.Fné) „Ugyanúgy kell venni az életet, ha rossz is volt. A paraszt élete az volt, hogy több legyen a föld... Egyrészt jó, hogy volt a kolhoz, mert mindig volt egy határ köztünk, akinek több volt és az akinek kevesebb. ...Én olyan megalkuvó vagyok, mondja mindig az unokám ...Egyszer mondta a sógornőm, mikor kapáltunk, hogy nekem kevesebb földem volt a tsz-ig, mint neki, én azt mondtam hogy, hála Istennek akkor, hogy egyformák leszünk most...” (Gy.Iné)

A jelen körülményeket elítélő az, ahogyan a tsz-korszak előtti természeti tájról megemlékeznek. „...Ahol van az a zöld ház, még ma is meg van, arra jártunk ki vízért. Meg voltak források a földeken, olyan finom víz volt, a patakból is ittunk. Szép volt. A háború után meg a Szilaspatákba eresztették a vágóhídról a vért. ... Sok szép gyümölcsfa volt, nálunk is, sárgabarack fák, mink diadalívnek hívtuk, olyan szép volt, de nehéz élet volt az.” (Gy.Iné) Interjúalanyaim családjának tulajdonában gyerekkorukban 5-22 hold föld volt, de ez „jó” férjhezmenéssel és örökléssel gyarapodott. (Férjeik családjá egy fokkal jómódúbb volt a sajátjukénál mindhármuk esetében. Emiatt e gazdákat ‘kuláknak’ bélyegezték és mindhárom férfi munkaszolgálatos katona volt az 50-es években.)

Nem kellett a falun kívül munkát vállalni, mert - mint Júlia esetében is - el lehetett menni a faluba napszámba. Az ily módon keresett pénz alkalmat adott a fiatal lánynak arra, hogy felöltöztesse magát.

3.1.2. A piacozás

Nagyon érzékletes leírásokkal számoltak be beszélgetőtársaim a piacra készülés, -utazás és ottlét eseményeiről, annak ellenére, hogy nem szeretik egyformán a piacozást. Mária az egyetlen, aki nagyon szívesen járt akkor is és jár ma is piacra. „Ez az üzleti szellem is velünk nőtt, mert a férjem is mesélte, hogy már kisgyermek korában vitték a piacra, már akkor is árult, én is. Szinte még iskolás voltam, mindig mentem a piacra a szünidőben. Akkor még lovas-

---

⁷⁰ EA. 4485:25. Gregussné, Veress Éva dolgozata

kocsival vitték az árut Újpestre. Végig álltak a lovaskocsik a Templom utcában. Én ezt úgy szerettem. Hajnalban már otthon hallottuk, hogy kopogtak a lovak patái, mert nyitva volt az ablak: jöttek Galgahévízről. Messziről jöttek, vidékről hozták az árut. ... Volt a szedőnap, másnap vittük a piacra, vagy még piac után is mentünk szedni. Akkor nagyban termeltünk paradicsomot, meg nagyon sokan főztek be, nagyobb volt a vásárlás. Elraktak uborkát is, úgyhogy ruháskosárral jöttek, úgy augusztus 20-a körül nagyban paradicsomért. (Sz.Fné)

Az előkészületek mindig még előző napon megkezdődtek a termény leszüretelésével. A gyerekek szemében ez afféle ünnepélyes alkalom volt, ilyenkor már alig tudtak aludni az izgalomtól, meg persze attól a zajtól, amit a ház ablaka alatt a lovak patája okozott. Ugyanis Palotán át jöttek fel vidékről a piacozók Pestre a nagybani piacra, meg az újpesti piacra Fót felől, meg a Galga völgyéből lovaskocsikkal. Sokszor már amire Palotára értek, bóbiskoltak a fáradságtól. „Még alunni sem tudtam, mikor mentünk a piacra. A háború előtt Csepelre jártunk, a Rákos úton az Erzsébet királyné úton, és ott volt a vám... A kocsik egymást úgy kerültek, kinek milyen ceigje volt, siethetett, apám jól etetett, jól mentek a lovak ... Az én apám fütyölt, dalolt, hogy el ne aludjon. ...Csepelen volt a nagybani piac. Volt, hogy megvették rögtön... A svábok meg hozták az őszibarackot, visszafelé vitték a paradicsomot. ...Bácsi, hogy a paradejsz? - mondták. ...Tura, Valkó, Acsa, mind itt jöttek a Fóti úton, a ló tudta az utat...Mindig két lovunk volt... Ment a Paradicsomgyárba, le volt szerződve, a szépet vittük a piacra.” (Sz.Pné) Ha a lovak odavoltak a piacon, gyalog mentek ki a földekre. „Nem vártuk meg otthon, hogy a piacról hazajöjjenek a lovak, mi kigyalogoltunk. ...A Ferroglobusnál is volt földünk. Volt 5 kilométer, hogy legyalogoltuk. Nagyon sokat dolgoztunk.” (Sz.Pné)

„Selyem Palota, bársony Fót
Gidres-gödrös Mogyoród,
Tura, Valkó, Szentlászló,
nem messze vannak egymástól,
áldott Kóka, Szent Besnyő,
éghetetlen Szecső.”⁷¹

Ez a csúfolónak is beillő vers azért áll itt, mert a piacra érkező kocsik sorrendjét írja le. Elsősorban az anyagi jólét meglétét vagy hiányát szándékoznak kifejezni a palotaiak a dicsérő, illetve az elmarasztaló jelzőkkel. Fót és Palota hasonló múlttal rendelkeztek, terményeik értékesítése révén hasonlóan élnek a vizsgált időszakban, de nem úgy, mint például a szintén szomszédos, de bizonyára szegényebb Mogyoród. Tura, Valkó, Szentlászló egymáshoz közel vannak, de Palotától már meglehetősen távol ahhoz, hogy különösebb jelzőt kaphatnának. Az utolsó három falu jelzői már nem az anyagi helyzetre vonatkoznak, hanem a falu egy fő jellemzőjére hívják fel a figyelmet: Máriabesnyő búcsújáróhely és Szecsőn ritkán, vagy alig van tűzvész. Szada gyümölcsterméséből élt elsősorban, ennek megfelelően a piacra nyáron hordta az árut. Tömören így summázzák a palotaiak a szadaiak ezen egyoldalúságát:

„- Hova való? (kérdik a szadaiaktól)
- (Nyáron:) Gyümölcstermő Szadára.
- Hova való?
- (Télen:) Kenyeretlen Szadára.”⁷²

Beszélgetőtársaim gyermekkorában az elsőszámú palotai termény a paradicsom volt, ezt hordták a nagybani piacra, vagy Újpestre, erre szerződtek a konzervgyárral „Még alunni sem

⁷¹ Szöcs Ferencről gyűjtött rigmus

⁷² az adatot közölte: Szöcs Ferenc

tuttam, mikor mentünk a piacra. A háború előtt Csepelre jártunk, a Rákos úton az Erzsébet királyné úton, és ott volt a vám ... A kocsik egymást úgy kerülték, kinek milyen ceigje volt, siethetett, apám jól etetett, jól mentek a lovak... Az én apám füttyölt, dalolt, hogy el ne aludjon. ...Csepelen volt a nagybani piac, volt, hogy megvették rögtön... A svábok meg hozták az őszibarackot, visszafelé vitték a paradicsomot. ...Bácsi, hogy a paradejsz? Mondták. ...Tura, Valkó, Acsa, mind itt jöttek a Fóti úton, a ló tudta az utat ...Mindig két lovunk volt... Ment a Paradicsomgyárba, le volt szerződve, a szépet vittük a piacra.” (Sz.Pné). A régi piacozás a jelenkor hiányosságait juttatja Szöcs Pál eszébe „Eladósodott a tsz, de annakidején is egy fillérért vették a paradicsomot... de nem is építettek kacsalábon forgó palotát. ...A tsz elnökünknek milliárdja van, nem milliója. ...” Erzsébet férje, a tsz elnökének aránytalanul nagy vagyonát hozza elő. A múltat szinte minden kínálkozó alkalommal párhuzamba állítják a jelenkor aktuális gyakorlatával. A tsz-elnök indokolatlanul nagy jólétben él, ugyanakkor a tsz eladósodott. A tsz vezetője nem rendelkezik azzal a gazda-szemlélettel, amit elvárnak tőle az egykori parasztagzák. A paraszti életmódba és szemléletbe belenevelődött gazdaember különösen visszásnak tartja a szeme előtt lejátszódó következetlenségeket.

A háború után Budára jártak terményeikkel: „(a piacra-menet) A Mancsi-hídon mentünk. Lovak patája kopogott. A Flóriánra, a Kolozsi térre jártunk lovakkal.” (Gy.Iné). „Akkor jártam árulni is, mindent megfogtam, hogy vehessek ruhát. ...” (Gy.Iné) A piacozás mind a mai napig elevenen élő valóság Palotán, de nem olyan mértékű mint a „maszkevilágban” volt. „nagyon szeretek a piacon az emberek között lenni. A férjemmel árultunk a tsz árudába is. ... Én ugyanúgy bőven mértem, mint a sajátomat szoktam. ... A férjem mondta, hogy itt nem szabad így, nem a sajátodat méred. ... Ha a sajátomat mérem, akkor bőven adok, vagy ha látom, hogy valaki szegényebb és kéri olcsóbban, szívesen odaadom, néha még ingyen is. Egy kedves öreg néni mindig azt mondja, hogy ilyen pici kis tökök kér, majd ő megfizeti. Mindig mondom neki, dehogy kell, és adtam neki egy szeletkét. ...Azt ő megfőzi és a Jóistennel is áldat. ...Szóval más az, ha az ember a sajátját méri.” (Sz.Fné)

3.1.3. A tejhordás

Mivel itt Palotán kicsi volt a határ, belterjes gazdálkodást folytattak: „Vidéken azért több vót a föld, mondjuk az Alföldön, nálunk viszont belterjes gazdálkodás volt. Az asszony tehenet fejt, csomagolt, állatokat etetett, majd ment ki a határba és hazament főzni este.” (Sz.Pné) A tejhordás a gazdálkodás és a piacra termelés mellett a harmadik fő életmódmeghatározó munkatevékenység volt egészen az 50-es évekig Ófaluban. Minden asszony végezte, kizárólag női munka volt. A város igényeit felismerve már a századforduló környékén nagyban vásároltak fel tejet, még az Ipolyságról is és más környező kis falvakból, emellett néhány tehenet maguk is tartottak. A tejtermék-készítés nem terjedt el, hiszen annyi tejet el lehetett itt adni, amennyit csak akartak. Jó jövedelemkiegészítés volt a tejkereskedelem, de az asszonyoknak igen kemény munkát jelentett ugyanakkor: a napi munkaidőt meghosszabbította és a családra fordítható időt lerövidítette. A tejhordással foglalkozó nőt ez nem mentette fel a mezőgazdasági munka terhe alól, éppúgy kiment a földekre dolgozni, amint reggel széthordta a tejet, mint a férje. Egyik interjúalanyom, Erzsébet családjának tejgazdálkodásáról így szól egy 1957-es, Etnológiai Adattárban fellelt adat, melyet Bene Zsuzsa gyűjtött⁷³: „A Kossuth utcában, meg az Árpád utcában kb. 70 db tehén volt még a 2. v.h. alatt. Az a 70 tehén kb. 16 háznál vót. Juhászéknak 6-7 fejős is vót, növendék meg 4-6.” Szintén itt olvashatunk a tejszállítás irányáról és módjáról: „Azelőtt még villany (=villamos) sem vót, itt járt az omnibusz,

---

⁷³ EA. 4485:2.

négy lóval mikó esős idő vót, mikó száraz idő vót, csak 2 lóval. Hordta a tejesasszonyokat be Pestre. Fő kellett menni a tetejére a batyukkal, az urak meg útek bent.”

A tej árából vették meg a takarmányt, meg vásároltak a gazdaságba eszközöket vagy állatot. Mária dédanyja még lovaskocsival hordta a tejet Pestre és ennek kapcsán cseregyerek intézményre is példát hallunk.”... Az én Prontvai nagymamám mesélte, hogy az Édesanyja az is lovaskocsival hordta nő létere a tejet. Azt mesélte a nagymama, hogy az olyan jó és okos asszony volt, perfekt beszélt németül, mert Pesten akkor német beszéd volt. Ő oda hordta a tejet és szinte anyanyelvi szinten beszélt a németet, elbeszélgetett mindenkivel. Mikor a Nagymama kislány volt, az volt a divat, hogy cseregyerekeket adtak sváb faluba, hogy tanuljanak németül. A nagymama Budakeszire ment és a Budakeszi gyerek jött a nagymamáékhöz. A nagymama oda került egy családhoz és tőle tanultak azok magyarul. Jött haza, az anyja beszélt hozzá németül nagymama meg csak állt előtte és kapott egy nagy fülest, hogy hát ezért küldtünk Budakeszire?! (...) Mikor már visszafelé jöttek szegény németek az oroszoktól, koldultak, a nagymama főzött nekik és elővette német tudását. A németek csak néztek, nem értették, amit a nagymama összedajcsolt.” (Sz.Fné)

A tejhordás nemcsak az asszonyoknak, hanem a lányoknak is mindennapi feladata volt. „.... lánykoromban hordtuk a tejet édesanyámmal ... - a beszolgáltatásos időben is, mikor télen kifogyott a pénzünk - ... saját tejet, de vettünk is hozzá. Az utcánkban, a Verbőczy utcában meg a Grófi úton hordtuk szét. Reggel, este az volt a dolgom, hogy vittem a tejet. Éjjel sokszor álmodom, hogy viszem a két nagy kanna tejet. ... Még az esküvőnkön is ott voltak a kuncsaftok ...szerettek bennünket. ...” (Sz.Fné) „Tejet hordtunk a szép házakba, az Eötvös utcába kimérve ... Ahol most a rendőrség van, ott a Tomkó cukrászda volt. Hazafelé a Bregyussal a tejhordásból bementünk, ott nem spóroltak úgy mint otthon ... Sári Bözsi, meg a Jani, meg a többiek, ott táncoltunk a nagymamánál.” (Sz.Pné)

Hogy egy családon belül mennyire széleskörű volt a tejkereskedelemmel való foglalkozás, arról Erzsébet beszámolójából győződhetünk meg. „Naponta kétszer fejtünk. Négy tehenünk mindig vót. Vót amelyik 15, vót amelyik 20 litert is adott. Már vártak a kuncsaftok mikor mentünk haza. Meg vót aki elvitte, ami maradt. ... Én mint gyerek az Aponyi térre hordtam egy családnak 3 liter tejet minden nap...úgy szerettek engemet, 3 gyerek volt, két lány, egy fiú. Ez így volt. ... Engem szerettek. Nálunk úgy élvezték a gyerekek a gazdaságot, ha eljöttek. ...A háború után eltűntek, németek voltak.... Az Olajgyár mellett volt a korcsolyapálya, mikor vittem a tejet mindig néztem a korcsolyázókat. ... Apámtól az unokatestvéremék kocsikkal hordták a részeg-szanatóriumba a tejet. Szerettem oda is menni, akkora tepsik voltak mint az asztal... Tőlünk hordtak tejet az újpesti gimnázium igazgatója, meg a börgyáré is. ... Újpesten volt börgyár, oda is hordtam a háború után tejet. ...Akkor birkánk is volt. ...A tej árán vettünk bőrt a börgyárból, méretre készítettünk belőle cipőt.” (Sz.Pné) Mint látjuk az üzleti kapcsolatok olykor szinte barátivá nőttek, bár a mindenkori életmódból származó különbségek minden esetben megemlítésre kerülnek. A serdülő lányoknál a munka efféle kalanddal járt együtt: ott, ahová a tejet hordták, más sütemények voltak az asztalon, más volt a konyhafelszerelés, mint odahaza.

De Júlia a 40-es évek végén például az infláció okozta veszteségeket pótolta a tej árából: „Az infláció idején elmentem a tejet eladni.” (Gy.Iné) Ugyanakkor a tejfogyasztás itt Ófaluban nem volt olyan széleskörű, mint ezek után azt gondolnánk, maguknak nem tartottak meg belőle, mindet el kell adni, tartották, hogy pénz legyen belőle, a pénzért pedig földet tudjanak venni. „Egy nagy lapost kapott az anyám, csak az apám örökölt földje volt 10 hold... 46-47-ben vettek még egy darabot, de már nem kellett volna...Végül, úgy 22 holdjuk lett 46-ra, spórolások voltak.” (Sz.Pné) „...Eszükbe sem jutott, hogy házat vegyenek, csak földet vettek. Én úgy szerettem azt a Kossuth utcát... úgy szerettem vóna ott lakni...” (Sz.Pné) Így

emlékezik meg Erzsébet arról a kontrasztról, ami a paraszti és iparos életmód között tapasztalható volt. „Az iparosok akkor végeztek, mink meg folytattuk a munkát ...Én főztem, anyám fejt, Jani adott a tehénnek, meg almozni, itatni kellett, vacsoráztunk.” (Sz.Pné)

„Vidéken azért több vót a föld, mondjuk az Alföldön, nálunk viszont belterjes gazdálkodás volt. Az asszony tehenet fejt, csomagolt, állatokat etetett, majd ment ki a határba és hazament főzni este.” (Sz.Pné)

3.2. Önálló gazdává válás ideje és a háborút követő változások

„Bejöttek az oroszok, nyilasok... Igen izgalmas évek voltak... Hallottuk, mit csináltak Mogyoródon a lányokkal... Én fejlett lány voltam, a spejzba zártak be. ... úgy jártak itt ki-be az oroszok, már lovakkal jöttek... A Szabó-pék házban aludtam, aztán ott biztonságos volt, oda nem jöttek be, mert kicsi gyerek volt. ...Nyáron már mindent elvitték a németek, még az utolsó lovunkat is... De sokat kiraboltak már minket az életben! ... A magyar katonák mondták, - Sajnálják tőlünk? Majd jönnek az oroszok, és elvisznek mindent! - úgy is volt.” (Sz.Pné) „Férjhez mentem, kezdődött a rosszabbik élet. 43-ban esküdtünk, jött a háború, nagyon sokat szenvedtünk.” (Gy.Iné) A háború végén sokan mentek innen Palotáról Baranyába, Tolnába malacért, baromfiért, borért. Így emlékezik a kalandos útra Júlia férje: „Lovaskocsival mentünk Baranyába, az oroszok ott voltak. Nehogy visszalopják a malacokat, amiket megvettünk már egyszer! Mer vót akinek eladták és éjjel visszalopták. ... Babakocsi köllött, de nem új. Vásznat adtunk el, meg malacot... Hal volt a vízben, halaskocsival hoztuk a bort, az egyik hordóba hal volt, a másikban bor. Hoztuk a keresztelőre.” (Júlia férje)

Az önállóvá válás nagy fordulatot jelentett a palotai parasztság életében: anyósához költözött menyecskének és újdonsült férjével önállóan kezdett gazdálkodni. Milyen volt a gazdaság a háború után: „Sok földet műveltünk, a papának 10 hold földje volt később. ...De akkor még az anyósomékkal műveltük azt. ...Vettünk ki árendába és felesbe is.” (Gy.Iné) Hogy telt egy nap: „Mikor maszekok voltunk, reggel ketten kimentünk a papával, két lóval, ketten gazdálkodtunk. ...Mosás, még dagasztottunk is kenyeret, vittük a pékhez... A nagymama áthozta... Az óvoda mellett itt szemben volt a pék. Több pék is volt a Mátyás utcában, a Református templom előtt a Szabó pék. Kinek mi volt közel, oda vitték... A bombázáskor este dagasztottunk hideg vízzel, hogy ne keljen meg... Gyüttek a repülő, élni meg köllött, hajnalba vittük a pékhez... Akkor kimentünk a fődekre, volt úgy, hogy el kellett bújnunk a bomba elől. Egyszer a kiserdőbe bújtunk, de a homokba esett.” (Gy.Iné) Ahol erre mód volt, házat és földet adtak a fiúnak. Lánynak csak földet, mert ő „házhoz ment”. Nem adták oda a házasságot követően azonnal a földet az öregek, a fiatalok nekik dolgoztak még sokáig, éppen ezért ritka a szülőktől való különköltözés. „54-ben esküdtünk, akkor kezdtünk mi is gazdálkodni. Kaptunk mi is földet a szülőktől. Anyósoméknak 14 hold, nekünk meg 7 hold, abból adtak egy kicsit nekünk, és ahhoz vettünk bérbe. Először nagyon nehéz volt, mert lovunk sem volt, a szülők lovaival dolgoztunk és kerékpárral mentünk. ...Itt csak egy szoba-konyhába laktunk.” (Sz.Fné) „A házat mindig szakaszosan építettük.” (Gy.Iné) „Ezt az anyósomé építették, azt meg mi. És amikor nőttek a gyerekek, cseréltünk. 1970-ben. De nagyon megbántam, hogy cseréltünk, mert ezért sokat nyeltem, és én ott jobban éreztem magam. Az nagyobb konyha volt, mint ez. A konyhában éli az ember az életét. Itt viszont mind a két szoba nagyobb.” (Sz.Fné) A három asszony közül egyik sem élt önálló lakásban házasságát követően, hanem az anyósáéknál. (Ez a szokás olyan helyzetet alakított ki, amiről még később szólnunk.)

A gazdaságot a fiatal párnak fel kellett szerelnie, de ebben kapott némi segítséget a szülőktől. „45-ben gyüttek az oroszok, akkor kezdtünk dolgozni az üres földben a papával. Nem volt

lovunk, mert a forsbontba elvitték, azok is mentek háborúba, úgyhogy 45-ben nem volt lovunk. Akkor még menyecske voltam a Győriéknél, nekifogtunk dolgozni, úgy gondoltuk most már oké, tele voltunk erővel, ...a családból kaptunk ekét, mindenféle szerszámot. ...Paradicsomot, uborkát, tököt, mindent vetettünk.” (Gy.Iné) „...Megkaptuk a földet, kaptunk kocsit is az ő szüleitől. Mind a két fiú kapott gépeket is. ...Ott maradtak rozsdásan. ...Beálltunk a kolhozba, ott meg már nem volt rájuk szükség.” (Gy.Iné) „Az istállót megkaptuk, akkor egy új istállót kellett építeni az anyáméknak. De nagyon spóroltunk, a lányomnak a saját ruhából szabtam ruhát. Így telt az élet.” (Gy.Iné) „Lovaskocsi, ló, felszerelés, minden kell egy gazdasághoz. Egy-kettőre összeszedtük magunkat, akkoriban volt hogy egyszerre 6 borjút leadtunk, meg a disznókat huszasával. ...Volt feles földünk, aminek a fele volt a mi termésünk, a másik fele a tulajdonosé. A szülőktől nem sok föld jutott, mert ők is gazdálkodtak.” (Sz.Fné)

1943, 1948 és 1954 a házasságkötések dátumai, ennek a generációnak történelmileg viharos korszakban indult házassága, a kezdés állandó változások közepette ment végbe: internálás, munkaszolgálat, tagosítás, beadások. „50-ben megszületett a Bözsikém. A papát 51-ben bevitték munkaszolgálatra... a bátyámat is, de ő 3 hónap múlva hazajött. ... A papa kőműves munkát végzett, nem bántották, de egyszer a kémelhárító elvitte és majd agyonverték... úgy szabadult onnan. ... Ronda idők voltak. ... A mezőgazdasági osztály vezetője volt itt a hóhér... 52-ben elvittek minket is és 53-ban hazajöttünk. ... A Hortobágyon rizst termeltünk. ... Battyúval jöttünk haza. ... Anyám anyját elvitték szintén. ...” (Sz.Pné) Erzsébet nehezen, de végül rászánta magát internálása viszontagságainak elmondására: „...Bözsikém 18 hónapos volt. Egész éjjel törődünk a szekéren, anyósommal... Volt egy kis viskó, ahol megálltunk az Alföldön... Olyan szegénység volt ott, az a beadásos világ ...Megengedték, hogy adjunk tejet a lányomnak... De az az asszony, aki ott lakott, olyan szegény volt, hogy azon nem ruha volt, hanem rongyokba volt becsavarva .... Árkustanya, ott nem fogadtak minket, majd a Kónyatanyára vittek a Hortobágyon, kaptunk ágyat, tömegszállás vót ez... Azt terhes vótam.” A második gyerek a Hortobágyon született meg. „Ratkó korszak volt. Azt mondták asszonynak kötelesség, lánynak dicsőség... Mennyi gyerek fölött, úgy család nélkül! ...Húsvét reggelén voltam rosszul. Mint ide a Szentmihályi út, mentem az anyóssal gyalog (az anyósával együtt internálták)... Megállították a vonatot és hívtak mentőt, a nagyerdei klinikára vittek Debrecenbe... Ott 5-6 nap voltam, rögtön táviratozott az egyik nővér haza... Eljött az anyám... Rendőr kísért engem vissza a tanyára... Olyanok voltak a rendőrök, mint az állat... Nem mondhattam, hogy az anyám, mert akkor elküldték volna... Azt mondtam egy asszony ... Mentünk a vonat mellett, az asszonyoknak, akik láttak, hullottak a könnyeik ... Nem első ízben láttak ilyet, hogy egy fiatalasszony, mint én, gyerekkel, rendőr kíséri. Így néznek ki a bűnözők? Köllött az, hogy rendőr kísérjen? Nem szöktem volna meg. Így volt bizony... Édesanyámtól elváltunk Debrecenbe... A Bregyus lánya, meg annak az öccse is, a Bregyus is ott volt a tanyán, de a nagyszülők hazakérték a gyerekeket, a Bözsikét is, aki tiszta ótvar volt, magas lázzal ment haza... Tejem nem volt, pedig kövér voltam. Tejet, tápszert kapott... Az anyós otthon volt a lánykámmal, én meg mentem dolgozni a rizsföldre... 6 kilométerre vót, este gyűttünk haza. Reggel 6-tól este 6-ig dógoztunk, de ehhez mink hozzá voltunk szokva...” (Sz.Pné) Milyen volt az internáltak élete a táborban: „Férfi-nő összezsúfolva éltünk... Vót egy zsidó házaspár, mindent szabad vót nekik, mert vót pénzük... Vót, aki már 3 éve ott vót, vótak ott Zalábó, Vasbó, a határ mellől és Hatvanbó több család, mert kiálltak a pap mellett ... Férfj-feleség, azoknak vót kellemetlen... A bútorait, amit vittek berakták a színbe, ott fújta a szél, esett rá az eső, birkahodályba laktak, mink ilyen vályogházban ... Adtak lehetőséget, hogy építsenek... Vót, aki ott is maradt, nem vót hova mennie, mert mindenét elvették előtte... Vót például egy öregasszony, azért szenvedett ott, mert a csendőrnél lakott, vagy a csendőr lakott nála, már nem emlékszem...” (Sz.Pné) „Meghalt a Sztálin, minden megváltozott. Rebesgették, hogy a táborok föl lesznek szabadítva...” (Sz.Pné) 53-ban, az internálás után otthontalanul,

földtelenül és megtépzottan kezdtek új életet. „... Egy szobát kaptunk a mamáéknál, másikkban a Janiék, hátsó szobában a mamáék, aztán a Bregyust is odavette a mama, a nagypapa pedig a Rozi lányához ment... Az anyósom házában tsz iroda lett... 56 után, mikor a kommunisták kicsit meghunyászkodtak, akkor a tsz szétment és visszafoglaltuk a lakást a Kazinczy utca 15-öt, ott lakik most a lányom, Teri... Mentünk a gyárba dolgozni.” (Sz.Pné) De, amint mondják, fiatalok voltak, nem érezték úgy meg a nehéz munkát és a nehézségeket sem vették úgy fel. Örültek, hogy gazdálkodhattak. Nagyon sokat kellett ahhoz dolgozniuk, hogy gyarapodjanak és minél nagyobb önállóságra tegyenek szert a családon belül. 1956-ban tagosított és ismeretlen földet kaptak vissza Erzsébeték. „Kaptunk földet, először nem ismertük a földet, nem termett semmit, majd a második évben már lett termés...Egy rossz gebét tudtunk venni...akkor már a harmadik évben, mikor már egy kicsit jobb volt, volt egy pince krumpli, akkor gyűtt 60 ..., aztán felgyújtották a pajtánkat.”

Szőcs Ferenc személyében igazi vállalkozót ismerhetünk meg. Nem csak piacozott feleségével, hanem megrendeléseket vett fel és házhoz szállította a terményt abban az időben, mikor „maszekok” voltak. Felesége így emlékezik meg erről: „A férjem felírta a címeket, annyi címet, hogy egy nagy fuvarral krumpli el volt adva. Mázsánk a kocsin volt, még le is vitte a pincébe a gűlbaba krumplit. Minden utcát nagyon ismert, Megyerre is meg az újpesti piac környékére jártunk. Mert Palotán nagyban termelték a krumplit, meg a paradicsomot.” (Sz.Fné) Később is, a tsz-ben először traktoros, majd állatfelvásárló lett. „Voltak összetűzései a vezetőkkel, mert kiment valaki, hogy a tsz adjon neki százezer forintot előlegbe, mert vesz malacokat. A férjem úgy látta, hogy az illető nem megbízható, szóval „kreol” volt. Megkérdezte az illetőtől, megvan-e a malac? Mert neki ellenőriznie kellett, hogy aki felvette az előleget, megvette-e a malacot. Akkor bement az illető panaszra, hogy a férjem nem ad neki előleget, mert ő nem magyar, vagy mit tudom én, erre a férjem össze is vezett a vezetőkkel: ha akarsz, te adsz neki a zsebedből, de én a tsz pénzét nem szórom ki az én felelősségemre, mert még ól sincs az udvarában, az ilyen ne vegyen fel előleget.” (Sz.Fné)

A gyermeknevelésre kevés időt fordítottak, mivel a gazdasági munkák részesültek előnyben. „Maszekok voltunk, a gyerekeket bölcsődébe kellett vinni, mert ketten műveltük a férjemmel a földet ... A Rákosi időben annyi segítség azért volt, hogy voltak bölcsődék.” (Sz.Fné)

3.3. „Mint a jobbágyoknak, be kellett lépniük, ez lett a sorsunk.”⁷⁴

Parasztágunk hagyományos termelési módjára a beadásos idők mérték a háború után az első igazi csapást. Ebben a fejezetben a megkérdezettek egy virágzó, egyedi fejlődésen átment paraszti kultúra erőszakos, értelmetlennek tűnő szétzüllesztési folyamatára emlékeznek vissza. Tapasztalhatjuk az egyéni vélemények könyörtelen, ugyanakkor megrázóan tömör megfogalmazásait. „Nagyon sokat dolgoztunk és akkor jött a beadási idő, de én a szüleimmel dolgoztam, kinyögtük a beadásokat. Ez már a Rákosi időben volt. Édesapám olyan ellenzék-féle volt, féltünk is sokszor, volt hogy éjjel bezörögtek az ávó-sok. A nevét már nem tudom, hogy kit kerestek, de gondoltuk, hogy pestújhelyi volt az illető, ott is volt egy olyan nevű utca, mint a mienké.” (Sz.Fné)

„Behajtottak a kolhozba.” (Gy.Iné) 1952 és 1960 az „egyes típusú” és a végleges tsz-esítés időpontja Ófáluban. Az első tsz-be nem lépett be mindenki, míg a másodikba már csak a kevés földdel rendelkező család nem, a többi családból vagy a férj, vagy a feleség, vagy mind a kettő belépett. „Biztos könnyebb lett volna, ha nem jön a tsz. Az én uram olyan élelmes

---

⁷⁴ Szőcs Ferencné

volt. Amennyi állattal mi már dolgoztunk előtte, biztos fejlesztette volna a gazdaságunkat, mert már 56-tól 60-ig is sokat fejlesztett. 10 év múlva már traktorunk is lett volna, de hát közbeszólt a tsz.” (Sz.Fné) „1960-ban léptünk a tsz-be. Egy hónapig jártak hozzánk. Szerintem belügyisek voltak, pufajkások, verték az asztalt. Itt mondjuk tettelegességre nem került sor... Most a piacon összeismerkedtem egy kedves vevőmmel, elmondta, hogy ő is agitált Palotán, Újpesten a Tanácsnál dolgozott. ...S mire mindenünk meglett, akkorra jöttek az agitátorok... Engem is beiratott a férjem, hogy legyen nyugdíjam. De nem sokan léptették be a feleségüket s azok nem is kaptak nyugdíjat... Mint a jobbágyoknak, be kellett lépnünk, ez lett a sorsunk... A lovakat vágóhídra vitték, innen 6 lovat vittek el. A lovaskocsi 60-ban 10.000.- Ft volt... A kocsit férjem titokban bérbeadta a szódásoknak, ezért feljelentett egy tsz-beli ember... ..Hármaskert a keresztnél, odamentem 2 év múlva. 5 éves gyerek esze volt a vezetőnek, a parasztemberek a hasukat fogták, úgy nevelték. - Előbb megsanyarjuk a paradicsomot, aztán meg doppingoljuk-” (Sz.Fné) A más munkát, az ipari munkát csak helyzetadta kényszerből választották, mint Győri István is, igazából a munkás-paraszt paraszttá maradt mind életmódjában, mind mentalitásában a látszólagos kettősség ellenére. Azt ugyan vizsgálatomban nem kívántam kideríteni, mennyire hatott rombolóan az egyéniségére e kettősség, de bizonyára hagyott nyomokat. „A papa nem gyűtt be a kolhozba, elment a Chinoinba segédmunkásnak. ...Nekem csak azért volt jó nyugdíjam, mert a papa hajnalban 4 órakor, mielőtt elment a Chinoinba, nekem előkészítette a munkát, önelszámolók voltunk, így lett nekem jó nyugdíjam 1979-ben, több mint 3.000.-Ft, akkor ez jó volt.” (Gy.Iné) 1952-ben: „Az első tsz-be mink nem álltunk be, elvették a legjobb földet. ...Hangszóróból mondták mindég, ez ennyire teljesítette, az annyira teljesítette.” (Gy.Iné) „60-ban gyűttek az agitátorok, bemásztak az ablakon... Én nem mentem be (a tsz-be), úgy 8-10-en nem léptek itt be.” (Júlia férje) „krumplit itt hód-számra termeltek, nekünk is 3 hold föld le volt szántva és trágyázva, amikor jött a tsz, és be volt vermelve 3 holdra való krumpli, ez 1960-ban volt és akkor jött a nagy agitálás, úgyhogy akkor elszatároltuk a krumplit, eladtuk olcsóért a háztáji földekbe. Csak annyit hagytunk meg, ami egy házhely földbe elég volt, mert ennyi földet kaptunk csak (800 négyszögöl.) A lovakat elvették, egy lóért filléreket adtak és a fiatal állatokat levágták a vágóhídon. Azután meg olyan drága lett egy ló, mint egy autó. Erre gyűjtöttünk! Azt mondták fölöslegesesek a lovak a tsz-be. A mi családjunkban anyósoméknak volt egy pár, nekünk és édesapáméknak. Akkor az volt a jelszó, hogy gépesítés lesz, nem kell annyi ló. Olyan helyen maradt meg a ló, aki vállalta, hogy kocsis lesz a tsz-ben. De a férjem se, az apósom se, sem az apám nem vállalta ezt. ...Mire szépen felszereltük magunkat gazdaságilag, akkor lerombolták, kezdődött a tsz., akkor rettentő nagyot csalódtunk, sok volt a megpróbáltatás és nagyon kevésért dolgoztunk.” (Sz.Fné) Később a tsz évek alatt: „Mikor öregebbek lettünk, kicsit lazítottunk, nem spóroltunk.” (Gy.Iné) „Mikor volt az egyes típusú téeszésítés megkaptuk egy tagban a földet és dolgozhattunk a saját földünkön. Akkor többé nem mentem vissza a Szövőgyárba dolgozni... Nagyon sok mindenem keresztül mentem.” (Sz.Fné)

Az agitálás, az erőszakos beléptetés emléke erősen él az itt lakókban. „... aztán fölgyújtották a pajtánkat... Te vigyázz, gyerek, mert Romániában fölgyújtották egy parasztnak a pajtáját, és ráfogták, hogy ő gyújtotta föl, mert nem akart a tsz-be beállni! ...És aztán fölakasztották, - még így mondta a papának az az ember a tanácstól... A mi pajtánk is kigyúlt másnap, így volt ...Egyedül voltam otthon, éppen túrósrétest sütöttem, sose felejttem el... A papa aznap ment aláírni, mert már annyit kínoztak minket, örökké odajárkáltak, aztán azt mondja, elmegy nagy szél volt, átgynnek a szomszédból szólni, - Bözsi, ég a pajtád!... Kimegyek, már akkor ropogott a kocsi, be volt tolva a pajtába, izzott a gumija a kocsinak, előtte rakta meg az uram... A papa nem volt itthon, elment aláírni (belépést a tsz-be) és elmentek áldomást inni erre, a rendőrkapitány hozta őt haza, mert annak írt alá... Olyan izé volt, hogy kinek ír alá... Kinek hányat ír alá, oszt akkor mondja neki valaki, hogy a háza ég, akkor gyűttek, hozták szegény papát haza autóval.... Különben ráfogták volna, hogy ő gyújtotta fel... Kigyűttek a tűzoltók,

egész éjjel oltották a tüzet, kivezették a lovakat, a bornyút, a tyúkokat szedték össze, ...úgy jöttek ki, hogy nem volt vizük, ott káromkodtak a szomszédok, kibontották a mi kutunkat, hogy víz legyen ... A papa már akkorára belépett... Még akkor is velünk szórakoztak...” (Sz.Pné)

A kulákok megbélyegzéséről így emlékeznek: „A Tanács elé rohadt dolgokat kiraktak.... Azt mondták, hogy elszabotálták, hogy ne legyen termés. ...Ezt csinálták a Szőcs Paliékkal.” (Gy.Iné) Mindhárom asszony férjét elvitték munkaszolgálatra, Mária ezt így mondja el: „A férjem egyik barátja például az én unokahúgomat vette el, azokkal többször összejártunk. Az ő barátságuknak a munkaszolgálatos katonaság vetett véget, Feri bácsit bevitték 27 hónapra, talicskázott. Ez 1952-ben volt, sok helyen laktanyát építettek, nagyon rossz sora volt. Fiatal emberek voltak és éhezették őket, hajnalban keltek, lelkiileg törték össze őket. Vidéki fiatalok meg horthysta katonatisztek fiai, meg vidékről tanyásgazdák fiai voltak ott. ...Palotáról több fiút elvittek. Kuláklistára került, úgy szerepelt, mintha övé lett volna a föld, de anyósomék is öten voltak testvérek és hiába volt 30 hold föld a nagypapának, meg öt ház, mikor öt gyerek volt. A föld is öt felé ment. A másik nagypapájánál ugyanez a helyzet volt, de mind az ő káderlapjára volt írva. Neki mennie kellett... Palotán is, mint akkor vidéken, volt egy ún. hóhér, aki úgy ítélkezett az emberek fölött, és ennek az illetőnek az én férjem nem tetszett. Nagyon nagyhatalmú ember volt, még a Honvédelmi Minisztériumba is elnyúlt a keze. ...Megmondták, hogy ne menjenek utána anyósomék, mert rosszabb helyre kerül a férjem, mert az illető, aki odatette, olyan erős, hogy még rosszabbat is csinálhat neki.” (Sz.Fné)

A tsz-ben a „gyalogos asszonyoknak” különösen rosszul ment soruk. Azokat nevezték így, akiknek a férjük nem ugyanabban a munkaegységben dolgozott. Tehát a tsz-ben új íratlan törvények léptek életbe. Az alacsony fizetés és a szokatlan, szorongatott helyzet, a termelés szabadságától való megfosztottság kikényszerítette a maga olykor embertelen törvényeit. „Egybe, mint a csürhét, összehordtak minket. Volt, aki belebetegedett - megszoktuk az önállóságot -. Külön meg kellett szokni az orosz életmódot, azt a csürhét. A férjem hórúkk-brigádba lépett. Én ottmaradtam. ...Több csapat alakult. Én az unokatestvérem csapatába kerültem, ott Dudás Gyuri volt a csapatvezető. Levették a csapatvezetőt a lábáról a ravasz gazdák, hogy az ilyen ‘gyalogos’ asszony, mint én is, szinte semmiért dolgoztunk.” (Sz.Fné) „Amiért a férjem traktoros volt, engem elnyomtak a tsz-ben. Hiába dolgoztam az elsők között, szinte halálra dolgoztam magam, soha nem kaphattam jutalmat sem, azt mondták, a férjem jól keres. Hát ilyen volt az elosztás. ...A kertészetben egy évet ledolgoztam például és nem mondták meg év végéig, hogy kötelező óra van és a kötelezőért 10 órány hiányzott, ezért nem kaptam évvégén semmit. Ha tudatják, én vasárnap is bemegyek és behozom azt a 10 órát. Hárman jártunk így. A többiek meg kárörvendők voltak, ilyen az emberiség, Mit akar, miért nem jött! Irigykedtek az uram jó keresetért.” (Sz.Fné) Erzsébet szerencsésebb volt, mert a bátyja volt a vezető a tsz-ben ott, ahol dolgozott. „Én 66-ba léptem be, de addig is dolgoztam, csak nem voltam tag. Dógoztunk, először nem fizettek jól. A bátyám volt a munkacsapat irányítója. Mikó ők irányítottak, nem vót semmi. ... 20 Ft-ot adtak egy nap, azért dógoztunk... Télen pihentünk... Nem számított, hogy asszony, mert ha vót zsák, akkor fel kellett emelni. Sokszor olyan fáradt voltam, hogy nem tudtam elaludni.” (Sz.Pné) „A papa kocsis volt, bevitte a lovainkat, majd elment ő is traktorosnak, mint a Szőcs Feri. Ott a Marika a kertészetben volt, én szabadföldön. ... A papa 66-ban betegedett le, addig ő is keresett... 70-ben befejeztem a szabadföldön, az üvegházba mentem... 84-ben mentem volna nyugdíjba, de 88-ig dolgoztam, azóta a háztájit csináljuk a papával.” (Sz.Pné)

Mária férje leleményességére és talpraesettségére nagyon büszke, élettörténetének jelentős hányadát a vele kapcsolatos epizódok teszik ki. „...A férjem kitalálta, hogy árt neki a traktor, otthagytá, akkor leszázalékolták és könnyebb munkára ajánlották. Így sikerült neki állatfelvásárlónak lennie. Azt is úgy verekedte szinte ki magának. Nagyon ért az állatokhoz, tud adni-venni, ránézve megmondja annak a malacnak, hogy az 80 kg-os. Úgy tudja szemmértékre,

meg a minőségét is. Jól értett az értékesítéshez is, sokat harcolt a termelőkért. Végül is nagyon megbecsülték, szerették őt, nagyon megbíztak benne. Korrekt volt, ő vezette a könyvelést. Ő fizetett is az állatforgalmi pénzéből előleget.”

1960 után Palota határában a természeti táj is megváltozott. Azelőtt sok palotainak volt a csömöri határban is gyümölcsöse, szőlője. „Csömörön kihúzták a gyümölcsfákat, meg a szőlőt a traktorosok. ...67-69 között volt ez. ...Én már aztán egyedül nem mertem hazajönni, mert mindenféle emberek jártak akkor arra. ...Volt gyalogút, ott szaladtunk át a földeken. ...Nem volt már szőlő, de a boradót meg kellett még fizetni. ...” (Gy.Iné)

Az elmúlt évtizedekre jellemző túlzott mezőgazdasági vegyszerhasználatot elítélik: „A gyerekek talán akkor egészségesebbek voltak, nem ettek annyi mérget. ...Mi is permetezünk, mert kikel a bogár. ...Szerintem immunissá váltak a rovarok. ...Azelőtt nem volt kolorádóbogár, meg tetvek. ...Régen istállótrágyát használtunk. Meg talán többet is várunk a műtrágyától, de kárt teszünk a földben.” (Gy.Iné) „Szerintem nem változik semmi, olyan lelketlenek ... én is vettem uborkát, ami bűdös volt a vegyszertől. Én nem is veszek melegágyit, ...maga se vegyen! ...Szoktuk mondani a bölcs Salamonnal: Mindent a maga idejében. ...Szerintem elkényelmesedtünk, nem is tudom hogy fejezzem ki. ...Szerintem az a rengeteg vegyszer. ...Az én uram permetezéskor mindig beteg lesz, a mája.” (Gy.Iné)

A háztáji föld megműveléséhez is szükség volt lóra, ezért az a szokás alakult ki, hogy tavasszal vették, ősszel meg eladták a lovat a vágóhídon és így nem volt szükség téli takarmányra. „2 hold a háztáji, mindig volt lovunk, a papa mindig eladta ősszel. A vágóhídon vette és ott is adta el. Most már ezt nem lehet, mert a különbség túl nagy.” (Sz.Pné)

4. Hagyományos társadalmi intézmények és kapcsolatok

Szembetűnő a falun belüli rokoni kapcsolatok magas száma, gyakorlatilag a közösséget átszövő informális jellegű viszonyulások alól a fiatalabb generáció sem kivétel. Az interjúalanyokkal való beszélgetésből az derült ki a felmenő rokonságot vizsgálva, hogy különösen a múlt század közepétől kezdődően és a közelmúlttal bezárólag szinte kivétel nélkül falun belül házasodtak. Ennek következtében gazdag rokonsági kapcsolatkört tartanak számon az egyes családok. Az ezt megelőző időszakig kevesen voltak képesek visszanyúlni a családi emlékezésen belül, de egy-két adat arra enged következtetni, hogy a közösségi endogámia akkor még nem volt érvényben. Az 1850-es éveket megelőző időkből több csömöri, cinkotai - amúgy közeli községekből való -, főleg lány beházasodására derült fény az adatgyűjtés során. Szöcs Ferenc valamelyik Szöcs-őse pedig, (nem tudják a pontos nevét) a családi hagyomány szerint, a Rákóczy Szabadságharc leverését követően menekült ide Erdélyből többedmagával.

Az informális jellegű, nem családi kapcsolatok is igen élénkek (voltak) egészen a jelenkorig.

4.1. „Szép emlékeim vannak”⁷⁵

A gyermekkor

A helyi kapcsolatok két szinten realizálódtak, a rokonságban és tág falusi körben. A szülő-gyermek kapcsolat erőssége és ennek megfelelően a rokoni viszonyok fenntartása, ápolása összefüggést mutatnak. Az ugyanolyan munka és életkörülmények határozták meg a kapcsolatalakítási stratégiát: mindenkit ismertek, de „összejárni” csak a rokonokkal volt szokás. Az összejárás célja szinte kizárólag a családi összetartozás tudatának megerősítése és annak nyilvánosság előtti kihangsúlyozása volt. Az egyéb informális jellegű kapcsolatok a mindennapokban nagy számban realizálódhattak, már amennyire a munka megkívánta, illetve lehetővé tette. Eljártak rendszeresen a pékségbe, tejet vettek egymástól, telente közös munkákra gyűltek össze és számos más alkalmuk volt a közösségen belüli kapcsolat fenntartására.

Mégis, interjúalanyaim emlékezése alapján, a gyermekkori kapcsolatok nagy részét a családias teszik ki. „Szóval volt szép oldala és rossz oldala is annak az életnek. A szép az volt, hogy a család együtt volt. ...A Rákosi rendszerben sírva mentem haza a gyárból ...édesapám szidta a rendszert, minden nap hallottam. De az embereket ott a gyárban ismertem meg, hogy milyenek, az akkora törés volt nekem.” (Sz.Fné)

4.1.1. *A család*

Ófaluban kiterjesztett patriarchális kiscsaládban éltek a háború előtt az emberek. A házasságok típusa patrilocális volt, mégpedig a férj szüleihez költöztek az ifjú házaspárok. Ugyanakkor az együttélés nem jelentett közös háztartást: egy udvarban, sok esetben két házban, éltek az öreg szülőkkel a fiatalok, de külön háztartást vezettek. Önállósodásuk fokozatos folyamat eredménye volt, mert míg a szülők is gazdálkodtak, addig kevés földet juttattak nekik a családi földekből. Az egyének kapcsolata a konszangvinális rokonsággal élénk és érzelemgazdag volt. Az affinális rokoni kapcsolatokra mindez már nem volt elmondható.

Mindhármuk gyermekkorában volt egy különösen szeretett rokon. „A bácsikám az apai nagymamámnak volt az öccse, földművelő, édesapámékkal maradt, nem is nősült meg, annyira

---

⁷⁵ Győri Istvánné

sajnálta a nővérét, amiért olyan rossz lett a házassága. Ezt most elmondhatom? Mert nagyon szomorú vége lett a Bácsikának! Kimentek a határba és a lóé lelőtték. Ez volt életemben az első nagyon szomorú dolog, mert én ezt a bácsikámat úgy szerettem, mint a nagypapámat, de még attól is jobban ...borzasztó nagy szeretetet kaptam tőle. 1945-ben lelőtték az oroszok a lóé. ...Arra emlékszem, hogy mentek ki a határba, még én nyitottam nekik kaput, az aranyosomnak integettem, én pedig mentem iskolába. ...Édesapámat úgy még nem láttam sírni, állt a ház előtt és ott zokogott. ...Édesanyámat meg elvitték az oroszok a városparancsnokságra és kihallgatták a gyilkos orosz katonával együtt és csak másnap jött haza. ...A lovakat visszakaptuk. Az orosz katona azt hazudta, hogy megtámadták a lovak és hogy a magyarok leütötték őt. ...Akkor egy évig nem volt nyugalom nálunk. ...Az édesapám kimaradt a gyárból, ahol addig ácsmester volt, én sem jártam ki a nyolc osztályt kimaradtam, mert olyan gyönyörű volt az élet a szüleimmel hármasban dolgozni. ...annyira szerettem a földet, gazdálkodtam édesapámékkal. Mondom, olyan gyönyörű élményem volt - az a Bácsika földje volt. Nekem olyan volt mint a Paradicsom. A vízmosáson ahogy mentünk a lovaskocsival és ránkborult a virág, sokszor téptem magamra, magunkra. Ott, ahova mentünk játszottam, még gyerek voltam, akkora csokrokat kötöttem. Nagyon szépen éltünk, aztán lett a szomorúság.” (Sz.Fné) „Az egyik nagyszüleimet ismertem csak, a közért van a házuk helyén a Kossuth utcában. A templom helyén szegényház volt, meg Gazdakör is. ...Sírtam sokszor mikor felkeltem... A nagymamához szerettem menni, ott volt a Bregyus (Brigitta nevű nagynénikéje), még nem ment férjhez. Olyan jól tudott sütni a nagymama, linzert, mákost, meg kalácsot, vittem neki lisztet. A nagypapa szigorú ember volt, meg az anyám is. A nagymama hízelkedő volt.” (Sz.Pné) „Hazafelé a Bregyussal a tejhordásból bementünk a nagymamához, ott nem spóroltak úgy, mint otthon... Sári Bözsi, meg a Jani, meg a többiek, ott táncoltunk a nagymamánál.” (Sz.Pné) „A Szöcs nagymamát nagyon szerettem. A kistemplomban, a Kossuth utcában, volt a litánia, mindig bejött a nagymama. Mi apám szülei házában laktunk... Egyszer mondtam a nagymamának, hogy kóstolja meg, amit a Janival főztünk, a becsínált levest. Még szinte most is hallom, mikor mondja. Fííínom, nagyon fííínom... A nagymamáéknál, ha aludtam, a nagymamával én aludtam.” (Sz.Pné) Ezt az erős érzelmi kötődést fontosnak tartották hangsúlyozni. Éppígy fontosnak tartják hangsúlyozni gyermekkoruk első traumát kiváltó szomorú emlékét: az apa korai halálát, a szeretett nagybácsi megölését a lováért. Volt eset a család életében, amit - a közösségi kontroll erős működését bizonyítandó - a mai napig mint szégyenfoltot hordoz magán. Ilyen volt mikor „kipusztult” egy család. Ez a föld, a legfőbb tulajdon, elkótyavetyélését jelentette, a jómód - amire mindenkinek törekednie kellett - „kipusztulását”. „Sajnos édesapám édesapja olyan volt, hogy elitta a földet. Úgy hívták ‘pusztító’. Akkor így mondták, eladta, elherdálta. Nagyon nehéz volt nekik ez így. Az Édesapám meg az édesanyjával maradt, mert az meg özvegy lett így.” (Sz.Fné). A házasságkötéskor a nagyon sokat vetett a latba, de nem mindenkor lett boldog az asszony a „felfelé” házasodással. Akkor is voltak rossz sorsok - mondja Mária, mint ahogy ma is vannak - gondoljuk hozzá. Az értékrendet szigorúan szabályozta a földtulajdon és a hozzá kötődtek a viselkedési normák is. Tulajdonképpen a közösség erős hierarchizáltságát fogalmazza meg találó módon Mária a következőkben: „... Na még volt itt csúnya dolog a parasztság között, mivel voltak, akik kipusztultak, és voltak akik gyarapodtak, egyik a másikat nagyon lenézte ...mint a kasztok Indiában. Nősüléskor is szem előtt tartották, meg a vallást is, de a nagyon az fontosabb volt. A közös házasság ritka volt: A G Szöcsök katolikusok, a Szökek reformátusok, a Vargák katolikusok és a Csizmadiák evangélikusok, és leginkább együtt házasodtak.” (Sz.Fné) „A dédnagymamámat annyira megviselte, hogy az egyetlen lánya rosszul ment férjhez. Nagygazda ember volt a nagypapám, Varga Lajos, de részeges, meg hát ‘pusztító’. Elherdálta a földet, meg elköltözött a korcsmárosnéhoz, úgyhogy édesapám nem ismerte a saját apját, mert még akkor meg sem született. A dédnagymamám kedélybeteg lett, szívbeteg és nemsokára meg is halt emiatt. Fájt a szíve a lányáért, ezt mindig mesélte a nagymamám. A

nagymamának volt valami kedves szeretője, de rábeszéltek, hogy micsoda gazdag ember a Varga Lajos, pedig az a kedves szeretője olyan hozzávaló szegényebb volt, és az anyját bántotta, hogy ő is hozzájárult, hogy a lánya boldogtalan legyen. Még azt is mesélték, hogy a férjem dédnagymamája, aki testvére volt az én dédnagypapámnak és gyerekei voltak a bírónak mindketten, úgy hívták Brigitta néni, ő is mondta, menj csak oda, nem lesz semmi baj. Ő is nagygazdához ment férjhez, a G. Szöcsshöz, de hát neki bevált, habár nagy természetű lehetett az öreg. ...Akkor nem volt divat a válás, a nagymama, meg a Varga nagypapa nem váltak el törvényesen. ...A másik nagymamám is hazament az anyjához, hogy nem bírja. Az meg hazaparancsolta, hogy ilyen nincs, azt bírni kell. Akkor is voltak rossz sorsok.” (Sz.Fné)

Itt, ahol a család egyben gazdálkodási egység is volt, igen erős és mély kötődés volt jellemző szülő és gyerek közt. „...tetszett az önállóság, meg hogy a szüleimmel dolgoztam együtt ...meg az is, hogy a fiatalok nagyon szépen összetartottak a faluban.” (Sz.Fné) Ebben a közegben a gyerekek is megvolt tehát a maga feladata a szülők munkáját kiegészítendő. Tejet hordtak, elkísérték a szülőket a piacra, ott el is adtak, ha volt termés, amit maguk termeltek, még a ház körüli munkákban is hatékony segítségre lettek ránevelve. „Adtunk enni a csirkéknek... Mindég néztem, hogy mennyi a mosogatni való, mert nem szerettem mosogatni.” (Sz.Pné) „A piaccal is a gyerek veleszületett, úgy vitték ki. Amit én szedtem, az az én pénzem volt, akkor én külön árultam és boldog voltam, hogy tőlem is vettek a felnőttek. Én különben állatot is tenyésztettem gyermekkoromban. Voltak nyulaim és eladtuk. Amikor jött az infláció a háború után, nekem is egy csomó pénzem elveszett, mert gyűjtöttem, nagyon spóroltam. Nekem nem kellett iskolaszert venni, magam elláttam magamat, mert a nyulakból volt pénzem. Kicsi koromban a paradicsombokor mellett hagytak nekem egy kis sort, ezt a babsort én kapáltam. ...Szóval benne volt az ember, szép volt.” (Sz.Fné) Az árutermelés terén az igényeket azonnal lereagáló és kiszolgáló gazdaságtípusban a zárt falusi társadalomra jellemzően rögzült értékek formálták a gyerekektől elvárt követelményrendszert is. A családdal való teljes azonosulást és szolidaritást várták tőle el.

A szülők anyagi körülményei milyenek voltak, ez milyen irányba változott? „Anyám 5 hold földet örökölt volna, de elvették és internálták. Nem is vettek figyelembe semmit... Meg a házakat is elvették... A Kazinczy utcában cigányok lakják. Úgy néz ki hogy ...” (Sz.Pné) „Apám 9 hold katasztert örökölt, a szüleinek úgy 50 hold körüli volt... Egy fertály földet minden gyerek Nádasón, Forrásban, Sárfűn, Kisföldön...” (Sz.Pné) „Egy nagy lapost kapott az anyám, csak az apám örökölt földje volt 10 hold.” (Sz.Pné)

Milyennek látják az idők távolából szüleiket az egykor volt gyerekek? „Korán megözvegyült az édesanyám, nehéz volt az élet így. Az öröksége 5 hold volt. ...Megcseperedtünk, az anyai nagyszülők segítettek, szép emlékeim vannak róluk. Apám öröksége semmi más csak a ház. ...Elmentem kapálni napszamba, ebből vettem magamnak szoknyát. ... Nehéz volt az életünk, de szép. Kenyér és víz, az volt az ebéd, nekünk gyerekeknek. Az édesanyám nekünk élt, 34 éves volt, mikor édesapám meghalt. ...” (Gy.Iné) „az én anyám nagyon spórolt. Nekem nem tetszett az a spórolás...” (Sz.Pné) „Nagyon sokat dolgozott. Amikor ment a nagypapa Angyalföldre (oda jártak trágyáért télen), anyám ment vele. ...A nagypapa a gyerekeket nagyon szigorúan fogta. Anyám volt nagyon alkalmas a nehéz munkára. ...Markot összekötni, a lovakat befogni, még a kocsit is meg tudta rakni. A mama elleste, és tudta rögtön csinálni. A Szöcs nagyszülőknek 40 hold földjük volt. Erősnek, erős voltam én is, de nem tudtam azt, amit anyám tudott. Talán ügyességem nem volt olyan mint anyámnak. ...A szeme mindig a lovakon volt, én nem szerettem annyira a lovakat. Elég nagy-természetű asszony volt. Addig dolgozott, amíg bírt.” (Sz.Pné) „Nagyon szerettem pláne sütni, de főzni is. Nem anyámtól tanultam, hanem a nagymamától.” (Sz.Pné) „Apám jó ember volt, nem voltak szenvedélyei... Becsületes, rendes emberek voltak a szüleim... Nagyon szeretett játszani, hízelkedősebb ember volt, mint az anyám.” (Sz.Pné) „Nagyon szerette az anyám a kemény munkát, ő 24

évesen még otthon volt, nem kellett a sparhelthez állnia, ő járt a lovakkal otthon mindig. Ő volt a jobbkez.” (Sz.Pné) „(édesapja) Nyugodt, jó ember volt, Istenfélő, a jelenléte megnyugtató, keveset beszélt, okosat... Csak hát elmúlik a gyerekkor... Az én apámnak volt a családban tekintélye. Nem bántott, de mégis úgy tartottunk tőle. ...Nagygazda család volt, csakhogy felosztották a földet, már nem fogadtak úgy szót, már a világ sem olyan volt. ...Több volt a föld, nagyobb volt a mód.” (Sz.Pné)

Az egykori paraszti értékrend lényeges eleme a spórolás. De a túlzott spórolást már nem nézte jó szemmel Erzsébet, különösen nem mivel hamarosan megalakult a tsz és vele együtt odalettek a drága földek. „...Eszükbe sem jutott, hogy házat vegyenek, csak földet vettek. Én úgy szerettem azt a Kossuth utcát... úgy szerettem volna ott lakni. ... A lány menjen menyecskének, mondta az anyám... Mára már okosabbak, ha van rá mód... Az én anyám egész nap mást se beszélt, mikor együtt dőgoztunk: még ha fát vágnak rajtad, akkor is meg köll maradni az anyósnál.” (Sz.Pné) „Az iskolai pászorjátékhoz ruhát kellett csináltatni, én elmentem csináltatni. Aztán meg ne verd azt a lányt, mondta a nagymama anyámnak... Bementem a nagymamához, mikor mentünk fényképezkedni. Rámkötötte a rojtos kendőt.” (Sz.Pné)

A szülők táncmulatságokon ismerkedtek meg általában, akár majd gyermekeik, de a szokás a felkéréskor az idővel módosult. „Sokáig udvarolt az apám az anyámnak, úgy volt hogy egyszerre esküdnek a bátyjával... Táncmulatságon ismerkedtek meg. Kint álltak abban az időben az utcán a lányok. Szőcs Örzsi gyere be.” (Sz.Pné) Később már a lányok is bemehettek a mulatóhelyre, nem kellett kintről arra várniuk, hogy valamelyik legény kiszóljon értük.

Sajátos paraszti identitástudatról és olvasottságról árulkodik a Mária gyermekkorából származó élményanyag: „Mi bennszülöttek vagyunk” - mondta a pesti áruházban jártakor Mária anyai nagynénje, Kati néni, mikor az árus zoknit kínált neki - „mi nem hordunk zoknit, mi bennszülöttek vagyunk!” De Mária hozzátette az elbeszéléshez, hogy ő szégyellte magát ilyenkor, mert vajon mit képzeltek róluk az áruházban, hogy „valami afrikai törzsből” jöttek talán! A „bennszülött” kifejezést ugyanilyen tartalommal Júlia is használja, de Erzsébettől egyáltalán nem hallhattam. Én úgy gondolom, csupán a városiaktól, a nem földművesektől való tudatos elkülönülését kívánta kifejezni Mária nagynénikéje. Másrészt mintha az „öslakos” szinonimája is lenne, tekintettel Rákospalota századfordulós polgári benépesedésére.

4.1.2. Az iskola

A hagyományos paraszti gazdálkodás és kereskedelem szükségletei szabták meg, hogy egy fiatal elmehet tanulni, megházasodik, vagy dolgozik a családi gazdaságban. Tanulni igen kevés gyereket küldtek, a többiek élete igen hasonló pályát futott be. Tizenkét éves kor után kevés gyereket járatnak itt iskolába. Mária és Júlia olyan „jó tanulók” voltak, hogy tanítóik szerették volna, ha továbbtanulnak. Benyomásom szerint nekik nagyon sokat jelentettek az iskolás évek, az ott tanult meghatározóak voltak személyiségük alakulására. Mindhárman nagyon szívesen olvasnak, Juliának ún. városias szórakozásai vannak. Múzeumba szeret járni, verseket olvas és rendszeresen a Bibliát, olykor pedig nagyobbik unokájától kér regényeket. Könnyedén idéz egészen hosszú, gyermekkorában tanult verseket, de prózát is. Ketten még a tanítójuk nevét is fontosnak tartják megemlíteni. „Azon törtem a fejem, hogy melyik versben van: Mint oldott kéve, széthull nemzetünk... - sosem felejttem el -, A madár fiaihoz. Ki is írta?” „Csak 6 elemet jártam. Nagyon szerettem járni, el sem tudtam volna képzelni az életemet. ...Eljött hozzánk egyszer a Papp tanító, hogy tanítónő legyek. De én nem is akartam más lenni, mint paraszt. Abban találtam meg az életem értelmét. Olvasni nagyon szeretek még most is, a bibliát mindig, most éppen a Keresztésvitézeket, amit a Laci unokám adott.” (Gy.Iné) Máskor meg ezt mondta: „Szerettem nagyon iskolába járni, talán az lett volna jó, ha tényleg tanulok.” (Gy.Iné) De a gazdaság számított a munkaerejükre, és ők maguk is szívesen

dolgoztak szüleikkel. „Kimaradtam az iskolából, pedig jól tanultam. A tanító néni, Kincsenének hívták, Zsuzsa néni aranyos volt és teljesen abban volt, hogy én tanítónő leszek, olyan típus is voltam.” (Sz.Fné) Júlia megmutatta az evangélikus iskolai értesítőjét és az osztályképet is őrizi. „Kitűnő tanuló voltam. Papp Zoltán az evangélikusban tanított, ...pár éve meg is látogatott itthon. Én voltam a kedvenc tanítványa, még az ölébe is ültetett.” (Gy.Iné) „Mikor 12 évesek voltunk, már úgy dolgoztunk, mint a felnőttek. 12 éves korig iskolába jártunk... Őneki (férjére mutat) jó volt, mert velük élt a nagymamája. ...Mikor iskolába jártunk, májusban már mentünk paradicsomot palántázni. Egész nap ezt csináltuk. A szülők már nem is bírták volna. Mentünk a Patakra vízér... El is engedtek az iskolából.” (Sz.Pné) „Én egy évig tanultam angolt. Nagyon tetszett, azt sajnáltam a legjobban, hogy otthagytam, a többit nem annyira, meg hát jó matekos voltam.” (Sz.Fné)

Júlia evangélikus, Erzsébet katolikus, Mária állami iskolába járt. Általános volt a gyerekek kivétele az iskolából 12 éves korban. „A mi időnkben kevesen tanultak... Itt nem igen tanítottak, sokba volt az. 10-15 hold föld, mind a tanítatásra ment.” (Sz.Pné) A munkával, amit a tanulást követően végeztek, a család gyakorlati igényeit szolgálták. „Teszem föl, aki most tanul, nem tanul meg főzni, de néha rászorul.” (Sz.Pné) „Mikor mink gyerekek voltunk, meg az én szüleim, mikor vótak, akkor az nem vót, úgy hogy, mint ma, hogy valaki válasszon, hogy te mit tesző, ez lesző, minket nem kérdeztek, nekünk dógozni köllött. Vótak olyan helyek, ahol látták, hogy olyan a gyerek, például az én bátyám, a Jani, olyan okos gyerek volt, szóval az hat elemivel is lehetett vóna tsz-elnök. Annak minden a kisujjában volt. Tudott mindent fejből, az egész határban... 51-ben az egyes típusú tsz-ben ő volt az elnök, okos gyerek volt, de nem tanították. Van egy unokatestvérem, apám testvérenek a fia, az állatorvos lett, azt tanították, egy évvel fiatalabb mint én⁷⁶. Ahol tanították, ott a szülők másképp gondolkodtak. Okosabban, vagy mit tudom én. Reszkíroztak erre.”

4.1.4. Társas élet, szabadidő, epizódok családtagokról

A kapcsolatok falun belüli nagyon szoros hálózatát észlelhetjük annak alapján, amit a három embertől hallottunk. A kapcsolatok nagy része a szórakozási alkalmakhoz kötődik. A szabadidő mai formái természetesen ismeretlenek voltak azelőtt a falusi életben, így Palotán is. Szórakozást a táncmulatságokon való részvétel és a hétvégi rokonlátogatások jelentettek. A társas munka korábban még elterjedt volt, de „céltalan”, csak baráti összejövetelek nem voltak. „Összeülni nem szoktak, nem volt ez annyira, mikor gyerek voltam. De amikor borsót szedtünk és kukoricát fosztottunk, minálunk sokan voltak .... Volt akinek fizettünk érte ... Nyáron a sok munka miatt későn feküdtek, korán keltek. ... Mellettünk laktak mindjár apám bátyjáék, oda sokat jártunk. ... A Grófi útnál lakott a Pali bácsi, jöttek hozzánk, de elég távol laktak, mikor mentünk a Sárfüre, akkor bementünk hozzájuk... Tera néni meg öreg volt ..., többször összejártunk, de este olyan fáradt volt az ember.” (Sz.Pné) „Télen el szoktunk menni a szomszédokhoz, anyámhoz, rokonokhoz, egy kicsit, nem sokáig.” (Gy.Iné) Ilyen téli beszélgetések alkalmával hallottak interjúalanyaim történeteket családtagjaikról a régmúlt időkből. „...Csizmadia nagypapa a Kommünbe”, a Szamuely fogta el őtet, úgy történt, hogy édesanyámék nyolcan voltak testvérek és az egyik fiú a szesztilalom idején zugban ivott, legényke volt. A Vörös Katonák meg ... lefogták az ivókat, az nagy halálos bűn volt ... a nagypapáért szaladtak, hogy a fiát elfogták. A nagypapa eléugrott a Szamuelynak, hogy engedje el a fiát, a nagypapa nem ijedt meg, affér volt köztük és a Szamuely azt mondta, hogy: - Itt lölek agyon, te vén ilyen-olyan paraszt! - Ide löjj, de akkor se hagyom a fiamat! - Akkor Szamuely azt

---

⁷⁶ Arcképe látható a Függelék I. részében a fotók között a 10. sorszámú képen lentről a harmadik sorban a harmadik helyen balról

mondta, hogy - Te vén gazember, ilyet szeretnék a seregembe sokat látni! - és a nagypapát elvitték, nem a fiát vitték el, és az Országházba pincébe volt becsukva ott sok ember, ... és egy öreg bácsira emlékezett, valami alföldi tanyás bácsi volt ... és azért volt ott, mert azt mondta, mikor vörös zászlóval látott menni fiatalokat: - Ecsém, te se soká viszed azt a vörös zászlót! - és ezért halálra ítélték ... úgyhogy a bácsi éjjel be lett lökve ott a Dunába ...és a nagypapa is ott lelte vóna a végét, ha nem jönnek be a románok közben. (...) Azt is mondta édesanyám, hogy amikor az édesapja az Országház alatt volt börtönben Vörös Katonák álltak őrt előttük, édesanyám még kicsi volt. A Csizmadia nagypapa kemény ember volt ...mikor jött a Horthy-korszak Édesanyám testvérét, Andri bácsit kitüntették, de tulajdonképpen az apja szenvedett öhelyette. ... De hát nem voltak ők ellenállók a Kommünben .... A másik, a Prontvai nagypapa, ott meg szintén idézés volt neki a katonai bíróság elé, az volt a bűne, hogy arra a Sárfü földek ahol voltak a Grófi úton át a Verböczy utcába lopta haza a saját gabonáját, a Bácsikával vitték haza a nagy gabonacsomókat, és elvitték őt a Vörös Katonák, meg is volt az idézés, mikorra kell a Katonai Bíróságra menni, de addigra bejöttek a románok.” (Sz.Fné)

Később, mikor Mária már férjhez ment és férje esténként elment a barátaival kártyázni, ő otthon maradt a férje nagyapjával és tőle hallott gyermekkori és első világháborús élményeket. „Még beszéd németül is, mert közös hadseregben vótak. Az aranykorszakban Ferenc Jóska katonája vót még, és erről nekem annyit mesélt, és én úgy szerettem hallgatni. A kiképzés németül vót, meg a vezényszavak. S akkor ő farkananér vót, annyit neveltünk. Meg vótak bedénungok⁷⁷. Valahogy ágyúk vótak, és ló húzta. Most a bedénung, az azt hiszem, az az ágyú mögött ült valami ülőkén, a farkananér meg azt hiszem a lovon ült és ütötte a lovat, hogy az húzza az ágyút. Ő olyan vót, de már nem tudom biztosan hogy ő bedénung vót vagy farkananér. És akkor mondta, hogy álarm vót és ütötték a lovakat és akkor repültek a katonák, akik az ágyú mögött ültek. Ő lovon ülhetett, mert akik az ágyú mögött ültek lepotyogtak, mert nem vót rugózása az ágyúnak, és a rossz utakon ahogy szaladtak a lovak, szegényeket, mind elpotyogtatták a katonákat. Akkor még mesélte, hogy kiképzés vót, szidott valami cseh őrmestert, ahogy loncsoltak, így mondták, tanították lovagolni. Az a loncsolás, hogy körbe fut a ló és kötélén fogja az őrmester, és rosszul ütött a lóra, olyankor a katona hátán is csattant az ostor. Annyi érdekeset mesélt. Láta a királyt is, meg az Erzsébet királynét is, nagyon szép asszony vót. Valami ünnepség vót, mondta, hogy szép sárga lovon ült a Ferenc József és aranyalma lógott a ló nyakában, és a királyné a hintóban vót, szép feketehajú asszony vót. Nagyon szerette a magyarokat, és nagy ünnepség vót a Vérmezőn, ott sütöttek nyárson a katonáknak. Ezt mindig emlegette. ... Ez az ő háza vót, ahol mi most lakunk, ez az ősi Szőke-ház.” (Sz.Fné)

4.2. „Ez is kötött a mivoltunkhoz, barátnősködtünk”⁷⁸

Ifjúkori kortársi kapcsolatok

Interjúalanyaim ifjúkorában zajló közösségi rendezvényeken való részvétel jelentette a legfőbb szórakozást. „A Défoszban, régen Gazdakör volt, nagyon sok paraszt volt régen. Elhítt táncolni. (férjére mutat)... Barátnékkal összekapaszkodtunk, szilveszterkor nem volt szabad mennem, mert akkor rendes lány nem megy mulatni, mondta az én anyám. ...Volt olyan, hogy azt mondta a fiú a lánynak. Gyüssz, vagy nem, mert ha nem akkor máshová is megyek. Egy másik fiútól megkérdezték, hogy melyik lányt akarja a testvérek közül, mire azt mondta, mindegy. Akkor nem kapta meg egyiket sem. ...A vagyont egyesítették.” (Gy.Iné) „A Fóti úton három kocsmá volt, meg a Dirbász, azelőtt Dirbász, majd Gazdakör. A Herbária helyén

⁷⁷ Vorkannonier = az ágyú előtt működő személy, Bedinung = kiszolgáló - német kifejezések torzult alakjai.

⁷⁸ Szőcs Ferencné

is kocsma volt. A protestánsok a falu végére jártak, a katolikusok a Dirbászba. 38-ban, mikor lett a Gazdakör, volt tánciskola. Akkor már vegyesen volt a multság. Nem ültek, hanem karonfogva álltak a lányok. Örült, aki az első sorban állt. Mindenki ismert mindenkit, ezt akarják most visszahozni. Azt, hogy a parasztok együtt legyenek. ... A Sári Bözsi veje lett egyhangúlag az új Gazdakör elnöke, ő állatorvos. Nagyon népszerű, mert kedves. Azt kérdeztem tőle, a mi fajtánk? Azt mondta, már nem szabad ezt mondani.” (Gy.Iné) A multságok „kocsmákban voltak az udvaron. Templom után egy táncra bementünk és hazamentünk átöltözni. Utána visszamentünk. Rendes lány, ha már sötétedett, ment haza ... Mikor az udvarló már bejárt a házhó, akkor komoly vót... Akkoriban máshonnan nem mentek férhő ... A paraszt, paraszthó, a munkás munkáshó. Ne mondja nekem senki, hogy ma ez nem így van.” (Sz.Pné) A kocsmák meg a gazdakör szolgálták a falu fiatalságának szórakozását. Az egyes falurészek fiataljai közt ezeken a helyeken folyt a vetélkedés. „A Lóherések meg a Fóti útiak virtuskodtak, mindig verekedtek.” - mondja Győri István. Interjúalanyaim szüleinek korában a szokás még más volt: „Sokáig udvarolt az apám az anyámnak, úgy volt hogy egyszerre esküdnek a bátyjával ... Táncmulatságon ismerkedtek meg. Kint álltak abban az időben az utcán a lányok. - Szőcs Örszi gyere be! - szólították.” (Sz.Pné)

A lányoknak, amikor kimaradt az iskolából, lehetett locsolókat fogadni, de azért még a szülők rajtuk tartották a szemüket gyermekeiken. „Itt Palotán úgy volt, mikor egy lány kimaradt az iskolából, akkor jöttek a locsolók húsvétkor ... Egyszer Juli nagynéném szaladt be, hogy jönnék ide is cigányzenével locsolni. De egy nagy 18 éves legény volt... Ráérünk még arra, mondta neki az én apám, aztán mentek tovább. Nagyon fiatal voltam. ... Abban az időben, ritkán volt táncmultság, akkor nagyon szigorúan voltam fogva ... Farsangkor elmentünk táncolni, abban az időben a lányok már nem kinn álltak, benn voltak, egyik soron a lányok, másik soron a fiúk. ... A papa is mindig elhívott táncolni, meg egy harmadik is.” (Sz.Pné) Az udvarlásról csak később, pár év múlva lehetett szó. „Tavaszi húsvéti búcsúkor (kistemplomi) történt, hogy a papa először hazakísért... Az egyik legény elhívott táncolni, a másik lekért, az meg vissza. ... Azok úgy egymásnak mentek! Én meg a papával elgyöttem onnan. Hazakísért, 16 évesek voltunk. Akkor már minden hétvégén találkoztunk. A szülők nem bánták, mert ő nagyon jó gyerek volt, mások azt mondták, hogy a földért, de nem igaz.” (Sz.Pné)

Az összetartozás tudatának kialakulásához nagyban hozzájárultak az együttlétek. „Nyelv, rokonság, vallás, szomszédsági- és munkakapcsolatok fejezik ki együttesen a mi-tudatot, annak folytonosságát.”⁷⁹ Az identitás erősítéséhez a népviselet hordása is hozzájárult. „A fiatalok nagyon szépen összetartottak a faluban. Minden vasárnap volt táncmultság a Gazdakörben. Muzsikáltak, népviselet volt, én is azelőtt úgy jártam: 13 éves koromtól népviseletben. Mikor menyasszony voltam, visszaöltöztem”⁸⁰. ... „Nagyon jó környezet volt, a lányokkal mentek a mamák gardírozni. Ez is kötött mivoltunkhoz, ez a társaság, barátnősködtünk. Nagyon jó barátnőim voltak, megismertem ott a férjem, aztán már azért is mentem el oda.” (Sz.Fné)

Hogy telt el egy vasárnap annak idején? „úgy szoktuk, hogy vasárnap délelőtt a templomba mentünk, akkor ott egy kicsit elbeszélgettünk a barátnőmmel, utána elmentem hozzájuk, vagy ő jött el hozzánk.” (Sz.Fné) Mindenki tartozott valamely vallási gyülekezethez, de nem ugyanahhoz, vagyis a felekezeti sokféleség és türelem a vizsgált korszakban Ófaluban általános volt. „Két barátnőm is volt, mikor melyikkel voltam éppen jóba, elsétálgattunk, a faluban végigmentünk kiöltözve. És este megint találkoztunk, mentünk a multságba. Így

⁷⁹ Huseby-Darvas Éva 1985:500. (Ethn. 1985.)

⁸⁰ Mutatott régi fényképeket és magyarázatot fűzött a régi ófalusi parasztviselethez. Ez a viselettípus az észak-magyarországi viseletekkel rokon jegyeket hordoz. Lásd Rákospalota Múzeum évkönyveiben Boross Marietta írásait.

folyt az élet. ... Nem maradt meg a barátság, mert őneki is tetszett az én fiúm, aki engem választott és akkor megszűnt a barátság. Szerették volna vőnek a papát. Nagyon gazdag emberek voltak és az irigység miatt abbamaradt minden. A másik lánnyal aztán még jóba voltunk, akkor is, mikor már a férjemmel moziba jártunk és együtt voltunk mulatságokon. ... Nagyon érdekes, mert ennek a lánynak a fia, majdnem a vejem lett. Marika nagyon tetszett neki. Varga Lajosnak hívják, nagyon gazdag népek voltak. ...” (Sz.Fné) Volt úgy, hogy a barátság megszűnt egy fiú miatt. Láthatóan, tehát nem kizárólag a vagyon számított a házasságnál, hanem a fiataloknak volt annyi szabadságuk hogy szívük szerint dönthettek akár. Bár a választáshoz joga elsősorban a fiúnak volt, a lányra saját családja gyakorolt nyomást, ha tehetős volt a legény családja. A lány mindezek mérlegelésével döntött, hogy fogadja-e a legény udvarlását vagy sem.

Míg Mária jó barátságait említette, addig Júlia és Erzsébet szerint nem lehetett igazi barátnője az embernek. Óvatosan viselkedtek lánypajtásaikkal. „Hamisak voltak hozzám, nekem még olyan barátnőm soha sem volt, aki előtt kitárulkozhattam volna. Még az anyám előtt sem. Úgy éreztem, hogy kibeszélnék, kicsúfolnak. Itt a Főti úton volt négy kislány, közülük egy a barátnőm maradt, most is jön minden hétfőn hozzám. Az én unokatestvérem vette őt el, ez az egy barátnőm, aki megmaradt. Volt olyan barátnőm, aki olyan ruhás volt. ... Még volt egy barátnőm, nagyon szerettem, az édesapja meg a Marika, a Szőcsné anyja testvére volt. Bomba ütötte agyon, Csizmadia Erzsike volt a neve. ... Egyszer mentem arra, és az édesanyja behívott: Gyere játszani, Erzsike is árva, te is árva vagy! - még sokáig álmodtam vele. ... Iskolába együtt jártunk a hétfői barátnőmmel.” (Gy.Iné) „Nem volt soha bizalmas barátnőm, nem tárúkoztam ki... Az akivel a fényképen vagyok, az unokatestvérem, István bácsi lánya. Az verekedett énértem, aki őt elvette. Kövér ember volt, nem szerettem a kövéreket. Egészen eltartottam magamtól őt, mikor táncoltunk... Tánciskolába nem mentem, nem engedtek... Séta jobbra - séta balra, emiatt anyámék nem engedtek, telebeszélte anyám a fejemet, hogy nehogy haza hadd magadat kísérni! Olyan maradi volt. 9 órakor már mentünk hazafelé.” (Sz.Pné) A közösségi kontroll, mindig mindenkiről mindent tudni lehetett és kellett, olykor fájdalmas sebeket ejthetett. A faluban nem maradhatott titokban semmi sem, titkaikat ezért őrizték meg, ezért nem „tárúkoztak ki” még barátnőik előtt sem, nem akartak sebezhetővé válni. Barátnői kapcsolatait említve Mária is elismeri végül: „A férjemnek is voltak barátai, öten voltak együtt, ők jobban kötődtek, szinte mint a testvérek.” (Sz.Fné) A falu két felén lakó fiúk között gyakori volt a verekedés, baráti csoportok keletkeztek. Győri István így szól közbe mikor felesége lánypajtásairól beszél: „A lóherések, meg a Főti útiak, virtuskodtak, mindig verekedtek.”

4.3. „Akkor kezdődött a rosszabbik élet”⁸¹

Élet a házasságban

Az önálló munka szépségének élvezete nem volt felhőtlen az ifjú palotai parasztasszonyok életében. Szinte csak az volt megengedve nekik, hogy dolgozzanak. Hogy teljes önállóságra tegyenek szert az apósék házában, az egyenlőre csak álom maradt. Mint parasztságunk körében mindenütt, itt is az asszonyok vállát nyomta nagyobb teher. „Minálunk, parasztnál az asszonyok sokat szenvedtek. Jobban rossz volt a sorsunk.” (Gy.Iné)

A hagyományos társadalmi és családi rend elvárt bizonyos dolgokat az asszonytól. Palotán mindenekelőtt nagyfokú szorgalmat és alkalmazkodást.

---

⁸¹ Győri Istvánné

4.3.1. „Én olyan menyecske vótam, hogy engem nem szerettek”⁸²

A menyecske sora

A patrilokalitás a menyecske életének megkeserítője volt. „A lány menjen menyecskének! - mondta az anyám... Máma már okosabbak, ha van rá mód... Az én anyám egész nap mást se beszélt, mikor együtt dógoztunk: Még ha fát vágnak rajtad, akkor is meg köll maradni!” (Sz.Pné) Szinte törvény volt, hogy a menyecskének minden anyósa házában elszenvedett szeretetlenséget el kellett viselnie. „Apám családja nem szerette az én anyámat, kölcsönösen. Volt apámnak öt testvére, velük jóba voltunk.” (Gy.Iné) Helyi szokás szerint a menyecske a férjéhez költözött a házasságot követően. Így volt ez interjúalanyaimmal is. Erről azonban, egyöntetű keserőséggel emlékeznek. „3 évig anyósomnál voltam menyecske. Ezt is elbeszélem, csúnya dolog lesz. Mikor az én anyósom meghallotta, hogy gyerek lesz, azt mondta, inkább bornyú legyen, mert azért pénzt kapunk legalább. ... Megszületett a gyerek, de nekem nem volt ott maradásom.” (Gy.Iné) A szülés közeledtekor történt a következő eset: „Az infláció idején elmentem a tejet eladni, hazamentem, azt mondta anyósom, hogyha nem akarok, ne menjek ki Csömörrre a földre, ...nem azt mondta, hogy ne menjek, hanem azt, hogyha nem akarok! ...Erre én hazamentem szülni. 8 nap múlva visszajöttünk. Közös szoba-konyhába laktunk anyósomékkal, mikor visszamentünk.” (Gy.Iné) Győri Istvánné szokatlan lépésre szánta el magát, kislányával és férjével visszaköltöztek az ő szülői házába, ahol azóta is laknak. Szomorú summázata az anyós és meny áldatlan kapcsolatának: „A legtöbb anyós irigylő a fiát a feleségtől, tisztelet a kivételnek... A sógornőnek nem sikerült a házassága és nem tudta elviselni, hogy a papa engem úgy szeret... Boldogtalan és irigys volt ...Anyám mondhatta nekem, ő odakerült és 6 hónapra meghalt az anyósa, mit tudta ő! ... Jó ember vót az uram, de annyira meg tudta keseríteni az ember életét az anyós ... de nem szoktam visszatekinteni ...” (Sz.Pné)

4.3.2. *A férj*

Férjét az asszony nem a keresztnévén szólítja Ófaluban, hanem mintegy a gyerek szempontjából nézve „papá”-nak. Az élettörténetekben is gyakran mint „papa” lett megemlítve a férj. „Eljött a nyugdíj, nagyon szépen elbúcsúztattak. Nagy összeget összegyűjtöttek nekünk. Egy nagy állófogadást adtunk a papával, sütöttünk.” (Sz.Fné) „Sok földet műveltünk, a papának 10 hold földje volt később.” (Gy.Iné) „Tavaszi húsvéti kistemplomi búcsúkor történt, hogy a papa először hazakísért...” (Sz.Pné)

Mindhárman megegyeznek abban, hogy jó munkás kezű és szorgalmas a férjük. Ófaluban a munkaszervezet egysége tulajdonképpen a házaspár és nem annyira a család egésze. „Nagyon sokat dógoztunk, de azért amit akartunk, azt elértük. Mondjuk anyagiakban. Biztos könnyebb lett volna, ha nem jön a tsz, de azért kiharcoltuk magunknak, csak hát nem mindegy hogy milyen áron.” (Sz.Fné) Épp ezért csapásnak tartják, ha a feleség, vagy a férj beteg, amiért társára hárul a munka nagy része. Pedig ez sajnos nem ritka. Szőcs Ferencet több mint tíz év traktorosság után leszázalékolták és könnyebb munkát szerzett magának ezt követően. Szőcs Pál pedig 1966-ban lett leszázalékoltva négy-öt év traktorosság után és azóta több műtéten esett át a veséjével. Ő azóta csak a háztájiban tud dolgozni. „Minden nap ajándék” - mondja felesége. Az ilyen helyzetbe került házaspárról sajnálkozva mondják el milyen nehéz is neki. Erre derül fény a következőkből. „A Szőcs Feriék. Ott is a Marika beteges, a lába. A Feri nem bírja egyedül, mégis kezdenek a tavasszal. Pedig a Marikának nem lenne szabad.” (Gy.Iné) Az érintettet hallgatva az az érzésünk hogy a munka szeretete még a testi fájdalmakat is feledteti: „Most majd jön a krumpliberakás ideje, csíráskrumpli. S akkor ide föl szoktuk hozni lábába, itt kihajt és akkor úgy ültessük ki. De, hogy most majd ki ülteti! De azért berakni, azt

---

⁸² Győri Istvánné

azért segíték, nagyon nagy munka, meg le kell csírázni! Ez is olyan szép munka, mindig így kezdődött el az évi munka. Berakni a vetőkrumplit szép sorba a ládába, hogy világosan legyen, aszt gyönyörűen kihajt, és akkor egyenként szét kell ültetni.” (Sz.Fné) A főbajnak azt tartják, hogy ők már öregszenek és nem bírják annyira a munkát, ugyanakkor a gyerekek már nem értenek hozzá. „Nagyon elszakadt a földtől ő. Mondjuk segítőkész, főleg Jancsi.” (Sz.Fné) - mondja nagyobbik lányáról és annak férjéről. „Julikának nem volt már földszeretete.” (Gy.Iné) „Mondta a lányom, hogy ő kijön segíteni. Krumpliszedés volt, látom halad-halad, de krumpli nem volt a kosárban. ...Az ősszel is mondja, van neki szabadsága, kijön kukoricát törni, én mondtam, ne segíts, maradj otthon.” (Gy.Iné) „Semmi jövője sincs az Ófalunak, a földet ott hagyjuk a tsz-nek, vagy fizetnek érte, vagy nem.” (Gy.Iné) „Senki gyerekét még a földön nem láttam, egyedül a Dudásék fia, aki árus lett, és amit termel eladja.” (Gy.Iné)

Hogy vélekednek férjeikről, milyen embernek tartják őket? „A férjem talpraesett volt mindig” (Sz.Fné) „Az én uram olyan élelmes volt. Amennyi állattal mi már dolgoztunk előtte, biztos fejlesztette volna a gazdaságunkat, de hát közbeszólt a tsz. ...A férjem kitalálta, hogy árt neki a traktor, otthagya, akkor leszázalékolták és könnyebb munkára ajánlották. Így sikerült neki állatfelvásárlónak lennie. Azt is úgy verekedte szinte ki magának. Jól értett az értékesítéshez is, sokat harcolt a termelőkért. Végül is nagyon megbecsülték, szerették őt, nagyon megbíztak benne. Korrekt volt.” (Sz.Fné) „Sikerült állatfelvásárlónak lennie. Végül is ez volt az ő karakteréhez legalkalmasabb munka, mert ő, olyan csúnyán mondom, olyan kupec-hajlamú, nagyon tud ő adni-venni... ránézve megmondja annak a malacnak, hogy az 80 kg. Úgy tudja szemmértékre, meg a minőségét is.” (Sz.Fné) Mária férje egyénisége nagyon meghatározó a családban, döntései megfellebbezhetetlennek tűnnek, amit nem mindegyik családtag fogad el egyformán. Ebből olykor konfliktusok származnak az apa és a gyerekek között. Juhász Erzsébet, Szőcs Ferenc és Szőcs Pál egy osztályba jártak annak idején az iskolában, ismeretségük szoros. „A Papa nagyon jó gyerek volt, a Szőcs Feri nem volt olyan jó!” (Sz.Pné) A közös célok, az egymásrautaltság erős érzése, az együttes munka elválaszthatatlanul összeforrasztotta a két embert Ófaluban. „50 év, annyira összenőttünk, hogy már egymás gondolatát is tudjuk.” (Gy.Iné)

4.3.3. „Julikának nem volt már földszeretete”⁸³

A gyerekek

Gyermekeiket az ófalusiak a paraszti értékrend tisztelőiben tartására nevelték, de annak elfogadására nem. Ez parasztságunknak a történelmi változásokra adott válasza, azaz a körülmények kiváltotta stratégiaként értékelhető. Kísérleteket tettek ugyan arra, hogy a gyereket befogják bizonyos munkákba, de ezek nem vezettek eredményre mivel a teljes paraszti életbe való belenevelés szándéka hiányzott a szülőkből. A paraszti munkába való belenevelődés hiánya mégsem valóságos hiányként jelentkezett itt Palotán. Kettős értékrend van érvényben legalábbis a vizsgált asszonyok családja körében. Az egyiket ezek az emberek magukra vonatkoztatják, a másikat gyermekeikre, unokáikra. Ők maguk erősen kötődnek a földhöz, értenek a gazdálkodáshoz, gyerekeik hozzá nem értését pedig toleranciával fogadják. „Marika nagyon elszakadt a földtől, mondjuk segítőkész.” (Sz.Fné) Nem tartják szégyellni való dolognak, hogy saját gyermekeik nem tudnak kapálni, a többi sem tud. Nevetve mesélik hogy szöktek haza a földekről a meleg nyári nap elől a lányaik, és „otthon hűsültek” (Sz.Fné). Később sem számíthatnak komoly segítségre a kerti munkákban: „Mondta a lányom, hogy ő kijön segíteni. Krumpliszedés volt, látom halad-halad, de krumpli nem volt a kosárban. ... Az ősszel is mondja, van neki szabadsága, kijön kukoricát törni, én mondtam, ne segíts, maradj otthon.” (Gy.Iné)

⁸³ Győri Istvánné

Gyermekeik elé polgári hivatást tűztek ki célul. Az ambiciózus ex-nagygazdaréteg lehetőség szerint felsőfokú végzettségre ösztökölte gyermekeit. A vizsgált családoknál az összesen öt lány közül kettőnek csak középfokú, háromnak főiskolai, illetve egyetemi végzettsége van. „Bözsí mindig a legjobb tanuló volt. Teruska nem mondom, hogy buta volt, de rászorult... Bözsí mondta neki, hogy ekkor és ekkor tanultad! Jól van, nem tud mindenki úgy, mint te, mondta Teruska ... Bözsí mindenáron tanítónő szeretett volna lenni, mondták, hogy ne menj, mert ő egy olyan kutató-féle, de nem számított, mégis elment a Tanítóképzőbe. Mégis otthagytá, mert nem tudta elviselni, hogy a gyerekeknek azt kellett mondania, hogy nincs Isten. De nem ezzel indokolta.” (Sz.Pné) „Bözsikének a Kanizsaiban intelligens osztályfőnöke lett, mert nem nézett le engem, amiért paraszt voltam, mikor kirándulni mentek, mindig úgy odapártolt hozzám... Az, aki lenézi a parasztot, az vagy maga is paraszt vót, vagy nem intelligens...” (Sz.Pné) „(Bözsí) 19 évesen megismerkedett Lacival, a férjével, azt mondta, vagy ő legyen, vagy az Egyetem ... Bözsí nem tudott dönteni ... Nekem kellett vóna, annyi eszem legyen ... egy évig udvarolt, a papát akkor operálták negyedszer. Laci nem Palotai... Láttam én Laci önző ember volt. A kis Laci 2 éves volt, mikor elváltak. Imádkozom érte, mert baj van a szívével, nincs jó étvágya, biztos a gyerekkor miatt, amit átélt. Nem tud nemet mondani, sokat dolgozik, még korrepetál is. Mondtam én söprűzöm ki, ha mégegy-szer... Ministráns gyerekek ruháit mossa-vasalja, ha kell, éjjel is dolgozik.” (Sz.Pné) Terus lányáról: „71-ben érettségizett, rögtön férjhez is ment. Férj 4 évig udvarolt, minden este itt volt. Férj is palotai, a Nagymező utcában lakott. Bözsí rossz házassága után, úgy gondoltuk, ő legyen velünk és Teruskáék mentek át a Kazinczy utcai házba. Teruska sokszor felkiabált éjjel, még asszony korában is ... Nem múlt el a szorongása, amit átélt gyerekkorában ... A MIGÉRT-nél munkaügyiis, ő is Korinfart szed a szívére.” (Sz.Pné) Mint mondtam, a szülők tanították gyermekeiket, ennek megfelelően a fiatal generáció társadalmi mobilitása nagy lett. Ez a szülői gondolkodás mindmáig eredményesnek bizonyult, hiszen Budapest bőven nyújtott munkalehetőséget, de a jelenlegi munkanélküliség az alacsonyabban képzeteket sújtja először. „Most meg itt van a munkanélküliség, nyelvet nem beszél a Julikám. Azt hittük már révbbe jutottak, azt mégsem. Pedig mikor gyes-en volt, letette a főkönyvelőit.” (Gy.Iné)

A tévesztést követően az új helyzetbe való beletörődés és a hagyományos tekintélyelv érvényesítésének igénye vetekedtek a szülőkben. A társadalmi változások következtében „a régi szerepek, intézmények és viszonyok felbomlanak, töredékessé és össze nem egyeztet-hetővé válnak, az egyének ezért alkalmasabb interakciós mintákat hoznak létre részben válogatással e hagyományos elemekből, részben azzal, hogy identitásukat helyzetenként váltják. ... Ezt sok antropológus a változó társadalmi helyzetekhez való pozitív alkalmazkodás formájának tekinti. ... Elvész ebben az egyén integritás-érzése.”⁸⁴ A régi és új értékek össz-hangja nem minden esetben képes létrejönni. Különösen érvényes ez Szőcs Ferencre, akit számos lányaival kialakult konfliktus terhel. A paraszti értékrendben a személyes siker és teljesítmény az anyagi megelégedettség és becsületesség mellett igen fontos szerepet játszik. Épp ezért értetlenül áll vejei előtt, akiket nem tart elég törekvőeknek, akik „nem tudnak hajta-ni”. A két másik apa, kevésbé domináns karakter lévén, nem tart fenn ilyen mély konfliktusokat lányaival, kapcsolatuk felhőtlenebb. Nem igyekeznek túl nagy mértékben beleszólni lányaik magánéletébe.

Az anyát cselekedeteiben a lánya(i) iránti védő-aggódó-segítő szándék vezérli és kapcsolatuk igen szoros: ahol ma nem élnek együtt, szülő és gyermeke között rendszeresek a látogatások.

---

⁸⁴ Huseby-Darvas Éva 1985:498. (Ethnographia)

4.4. Kapcsolati hálók a közösségben

A jelenlegi társadalmi környezetben, a palotai faluközösségben a családok és egyének közti kapcsolatokat is megvizsgáltam. A faluban vizsgált korcsoport - a 60-70 évesek - kiterjedt rokonsági kapcsolatrendszerrel rendelkezik, ez a tény olyan tradicionális közösségi stratégiaként fogható fel, mely hangsúlyozza az összetartozást és a közösséghez való hűséget, a közösség identitását erősíti. Mindössze három ember, illetve család megkérdezése is arra enged következtetni, hogy a társadalmi változások, melyek a gazdálkodás jellegét gyökeresen megváltoztatták, nem hatottak az emberek közti viszonyokra. Itt mindenki ismer mindenkit - vallják mindannyian, rokoni és ismeretségi kapcsolataikról szívesen is beszélnek, ezért a feltérképezés viszonylag könnyű feladat. A terepmunka során az interjúalanyok által megemlített rokoni és ismeretségi, esetleg baráti kapcsolatok körét veszem számba a következőkben.

A három vizsgált család között is rokonság van, sőt Szőcs Ferencné, Varga Mária férjével is rokon, emellett számos olyan baráti kapcsolatot fedezhetünk fel, mely egyben egy másik interjúalany rokonságához vezet el bennünket. Az itt élők falun belül házasodtak több mint száz éven keresztül, a családok sokat tudnak egymásról: „nemcsak az apját, anyját, de még az öregapját is ismeri itt mindenki mindenkinek” - mondta Szőcs Ferencné⁸⁵.

A kapcsolatok ilyenén sokszínűségét kétféleképpen értékelhetjük. Egyrészt a múlt század első felében megszilárdulni látszó endogámiában kereshető a magyarázat, másrészt a hagyományos közösségi életet jellemző informális jellegű viszonyok kizárólagosságában. Itt Ófaluban, feltételezhetően, a piacra termelő gazdaság felfutásával, a vagyoni gyarapodás megindulásával és a birtokstruktúra korábban már említett megmerevedésével egyidőben jött létre a községi endogámia és tartott egészen a közelmúltig. (Az endogámia múlt század előtti meglétéről nincs adatom.) A falu egykor meglévő, de mára már folytonosságát elvesztő endogámitását még jól illusztrálják interjúalanyaim házassági kapcsolatai. De a helyi kapcsolatok fenntartásának intenzitása nem független attól, hogy az egyén melyik jelenlegi korcsoportba tartozik. A bomlás jelei csak a hagyományos paraszti életbe bele nem nevelődött, 1945 után születettek kapcsolataiban érhetők tetten. A fiatal generáció hozzászokott a városi élettel járó formális kapcsolatfelvételhez, életmódja eltér szüleiétől, ily módon nem érdekelt abban, hogy lakóhelyén informális kapcsolatokat létesítsen. Őket a paraszti munka már nem rendeli egymáshoz mint a szülei korosztályához tartozókat, a fiatalok különböző munkaterületeken és szakmákban dolgoznak Budapest-szerte, a társadalmi átrétegződés érintette őket. Ők az informális jellegű kapcsolatoknak inkább automatikus megőrzői, mint tudatos reprodukálói. Az 1945 után születetteket házassági kapcsolataik sem kizárólagosan Ófaluhoz kötik. Sőt, már csak elvétve házasodnak a faluból. Az endogámia létrejöttének fontos feltétele egy közösség esetében a gazdálkodás szerkezetéhez, illetve munkához fűződő erkölcs kizárólagos elfogadása. Az endogámia egyben eszköz a birtokszerkezet megőrzésére, az identitástudat erősítésére is. Az identitástudat megbomlása következménye az endogámia megszűnésének, és az endogámia feleslegessé válásáért, majd lassú megszűnéséért pedig a 45 utáni társadalmi változások felelősek.

---

⁸⁵ lásd a Függelékben a kapcsolatokat ábrázoló 6 táblát (Függelék III.)

5. „Amit hozott a sors, azt kikerülni nem lehetett”⁸⁶

Az életpálya értékelése és az önmegvalósítás formái

A saját élet értékelésekor tapasztalhattam a múlt büszke vállalását, illetve a mérlegelés, tépelődés mellett a jó és rossz életszakaszok egyensúlyba hozásának erős igényét. A tárgyilagos-ságra törekvés szándéka mellett így érvényesült a múltat és jelent egyszerre igazolni képes beállítódás. Ebben a fejezetben arról lesz szó, hogy a felnőtt, érett személyiség miként értékeli saját múltját, valamikori vágyait, mik mai problémái, és hogy milyennek látja maga körül a világot.

„A falu nevelőire hárul a felelősség, hogy a falut átvezessék a tradicionális kultúrából a magas kultúrába. ... A falu népét a tartalmas pihenésre meg kell tanítani. ... Riporter koromban találkoztam falusiakkal, akik elmondták, hogy képtárak, múzeumok látogatása milyen maradandó élmény volt számukra.”⁸⁷ Nagy Olgához hasonló tapasztalatra tettem szert Győri Istvánnéval való beszélgetésemkor. „Olvasni nagyon szeretek. Meg külföldön is voltam, mert az Áрпи (az evangélikus pap), az annyira szeret minket öregasszonyokat, minden évben elvisz kétszer kirándulni. Egyszer voltam Cseszkóba három nap, azt sose felejttem el, soha még élek, a Papa mondja, hogy milyen is volt, mondom, Papa azt nem lehet elmondani. Esett a hó, fönt jártunk a hegyen, a Tátrában, a Csorba Tónál. Azok a karácsonyfák, lógtak. Meg azt, akkor, tudja, mit nem felejték el soha! Kraszna Horka büszke várát. Ugye, ott van a Lőcsei Fehér asszony. Az Áрпи már engem ismer, ugye nem jó a szívem. Magasra kell menni, keramit van ott, de csúszott nagyon. Főnéztem, Tisztelendő úr, én oda fő nem megyek! Ahogy én magát ismerem, maga oda fő fog menni. Ő tudja rólam, hogy nagyon szeretek, én annyiszor voltam már a Szépművészeti Múzeumban, de órákig el tudok egy szárnyasoltárt nézni. Nem tehetek róla, nagyon szeretem. ... A Lőcsei Fehér asszonyt még élek nem felejttem el. Ruha, mondjuk, nem szép van rajta, olyan haragoszöld színű, de az arca mint a fehér márvány. Voltunk Romániában is Temesváron, Aradon, Kalotaszegen, gyönyörű szép volt, azok a hegyek, azt nem lehet elmesélni! Most meg utoljára tudja hol voltunk! Mindig az tetszik, ami utolsó. Esztergomban voltunk csak. De mondtam, hogy máskor ilyet ne csináljunk, Tisztelendő Úr! Én szerettem volna megnézni a képtárat is, meg én szerettem volna megnézni a kriptát is. Választani köllött, vagy-vagy. Hát én a kriptát választottam. Meg van a Mindszentinek egy szobája berendezve. Ott vannak az iratok, hogy mi volt a vád, s ott szemben az édesanyja a falon, az olvasó a kezibe, csodálatos, na meg ott az a rengeteg sok arany, ami ott van! Én nem hiszem, hogy abból Magyarország adósságát ne tudnák kifizetni! Azok a pásztorbotok, meg azok a miseruhák, csodálatosak. Engem ez nagyon leköt, úgyhogy én valahova ha elmegyek, én órákig el tudom nézni minden kis mozdulatát. Úgyhogy már engem ismernek, templomba is ha vagyunk, már olyan templomba, ami nem ismerős, akkor ott is, még ezt nézzük meg, még azt, nagyon szeretem. ... Volt Biblia-totó a templomban. Minket kérdeztek, nekünk meg válaszolni kellett, egész heteket készültem rá, bújtam a Bibliát, hogy megtaláljam azokat a bizonyos részeket. Ugye hát, azt se tudtuk, hogy a Mózes sose ért el az Ígéret Földjére, Isten csak megmutatta, hogy ez az Ígéret Földje, de nem fogsz belépni. Most a héten meg Dániel Könyvét olvastam, mondtam, ugye Papa milyen jó, hogy van a Biblia-mutató. Sose olvastam még a Dániel Könyvét. Nekem a legkedvesebb az Eszter Könyve, meg a Ruth Könyve is. (mesél belőle) Nagyon sok szép dolog van ám a Bibliában, az ember egyszer ha belekezd, alig tudja abbahagyni.” (Gy.Iné) Erzsébet mélyen vallásos katolikus: „Én mindig szerettem a

⁸⁶ Szöcs Pálné

⁸⁷ Nagy Olga 1986:514. (Korunk 1986/7.)

vallásomat, az ember úgy is volt nevelve, apácákhoz jártam énnekem mindig fontos volt, hogy a vasárnapot megünnepeljük. Nem volt Isten áldása azon, ha az ember akkor a határba dolgozik. De ez valóban így is volt. Egyszer a férjem elment, a keresztanyjának búzáat hordott egy vasárnap, nem tudom hányszor földőlték, az istráng elszakadt, sötétben értek haza este, 9 órákor, és akkor megfogadta, hogy soha többet nem megy vasárnap dolgozni... De elég is az a 6 nap munka... A templomban én megnyugszom, nekem az hiányzik az életemből. Reggel is elmennék, de nem tudom úgy összeszedni magamat... Mondtam a Bözsinek, ne játssz az egészségeddel, aki nem vigyáz rá az öngyilkos, Isten adta... Ha a test beteg, a lélek is beteg lesz ... Minden nap hálát adok az Istennek, hogy vagyunk és a papáért, mert minden nap ajándék.” (Sz.Pné)

A saját élet értékelésekor a harmóniára törekvés szellemében nyilatkoznak interjúalanyaim. „Sokszor megfordul az ember fejében ... mit tud erre az ember mondani ... Leéltük együtt a papával együtt az életünket, a gyerekeket felneveltük ... van akinek jobban megy, van akinek még rosszabbul, nem? Amit tudtunk megtettünk, még most is megteesszük. Amit hozott a sors, azt kikerülni nem lehetett. Amit az ember maga rontott el, azt meg sajnálni tudja ... ez ilyen dolog, nem? Mindenkinek van az életébe valami olyan, amit lehet hogy jobban köllött volna, meg a mai eszivel másképp csinálná, ez mindenkinél így van, vagy ha elég okos, idejében ... Most semmit nem lehet mondani, mert nem lehet összehasonlítani azt ami most van, meg azt amikor mink éltünk ... Mikor mink gyerekek voltunk, meg az én szüleim, mikor vótak akkor az nem vót úgy, hogy mint ma, hogy valaki válasszon, hogy te mit tesző, ez lesző, minket nem kérdeztek, nekünk dógozni köllött.” (Sz.Pné)” Ugyanúgy kell venni az életet, ha rossz is volt. A paraszt élete az volt, hogy több legyen a föld ... Egyrészt jó, hogy volt a kolhoz, mert mindig volt egy határ köztünk, akinek több volt és az akinek kevesebb. ... Én olyan megalkuvó vagyok ... Egyszer mondta a sógornóm, mikor kapáltunk, hogy nekem kevesebb földem van, mint neki, én azt mondtam, hála Istennek, akkor, hogy egyformák leszünk most... Teljes életet éltem? Hogyan mondjam? Ez a nézetem. Szerettem temetőbe járni, már nyugdíjas koromban... Voltam a keresztúri temetőben, a cigányprímás temetésén, még a Major Tamásén is voltam. ... Apám családjából egy rokon nővel együtt mentünk, vele egyformák voltunk ... Csodálatos volt hallani a búcsú-szertartást. ... Olyan csúnya dolog volt, hogy az emberek majd összetörték egymást.” (Gy.Iné) „Kevés volt az, aki tudott annak is örülni, ha elment a Múzeumba... Talán száz közül egy sem tud. Mióta az én anyám meghalt, én ott a házban sem voltam.” (Gy.Iné) „Olyan igénytelen vagyok, csak szeretetet kapjak. De ha már kicsit úgy szólnak hozzám, az nagyon fáj. Mikor fiatal voltam, akkor a család lekötött, most más, akkor még kézimunkázni is szerettem ... Sári Bözsi a Rákosmezőben lakik, minden vasárnap ájtjon. Vasárnap elhúzom a függőnyt és kinézek az utcára, ez a szórakozásom ... Régen még tudtunk aludni, most nem jól...” (Gy.Iné) A TV-ről: „Nyomkodják az unokáim... Nem tőtenek, csak lőnek... No meg az az aktus, jó, hogy meg nem mutatnak mindent! Mindenki tisztába van vele, de nem kell piacra vinni ... Csicsolina a fasori templomban esküdött. A férfi evangélikus, ezért.” (Gy.Iné) „Meg vagyunk elégedve a sorsunkkal. Ebbe születünk, szerettük csinálni. ... Erzsivel volt egy kudarc, a házassága, ahogy indult. ... Sokat is utaztunk: Bécs, Jugoszlávia, Olaszország, Görögország „(Sz.Fné) Egyébiránt az úgynevezett asszonyi foglalatosságokban örömet lelik mindhárman: Erzsébet különösen főzni szeret, alkalmasint fejből mondja el a recepteket és hasznos tanácsokkal látja el a gyűjtőt, Júlia nagyon sokat kötött és hímzett amíg az ujjai bírták, az olvasás pedig mindhármas számára fontos időtöltés.

Milyennek látják a világot, milyen lesz Palota jövője? Ezekre a kérdésekre illetően válaszokat adtak: „Az Első Világháború előtt volt talán jó... akkor az emberekbe úgy bele volt nevelve a becsület, az Isten-félés ... Az ilyen jó emberek, mint az én apám, aki mindenkinek akkorát köszön ... Sok minden vót ... Rosszkor születünk ... Az első típusúba sokan bementek, a papa katona volt, minden vasárnap nála vótam... Szorongatták az embert ... Akkor aztán 56 után

kezdünk ... Nem volt soha semmi pénzünk, mindig kellett venni valamit, egy bornyút, egy lovat.” (Sz.Pné) „Semmi jövője sincs az Ófalunak, a földet ott hagyjuk a tsz-nek, vagy fizetnek érte, vagy nem.” (Gy.Iné) „Sokszor elnézem az Országházban őket, könyökölnek ... Mink sosem voltunk elégedetlenek, kiegyensúlyozottak voltunk ... Mikor meghalunk nem viszünk magunkkal vagyont ... Nem lenne szabad úgy harácsolni ... Nagy baj lesz itt most, mert nem lesz vetés, pénzt nem kapnak. Az alapítótagok mind nyugdíjasok, talán hárman sincsenek fiatalok.” (Gy.Iné) „Senki gyereket még a földön nem láttam, egyedül a Dudásék fia, aki árus lett, és amit termel eladja.” (Gy.Iné) „Semmi jövője sincs az Ófalunak, a földet ott hagyjuk a tsz-nek, vagy fizetnek érte, vagy nem.” (Gy.Iné)

Összefoglalás

Élettörténeteim előadói mind nők voltak és ez, mint látjuk rányomta bélyegét a dolgozatban közölt adatokra. Tapasztalataik és pályájuk keretei női mivoltuknak megfelelőek. Saját falusi kultúrájukról való egyéni koncepciójuk a nők Palotán betöltött szerepét tükrözi. Ez nem azt jelenti, hogy egyoldalú a kép az adott közösségről, hanem női szemüvegen keresztül, más színben tűnik fel előttünk a kultúra, nem úgy mintha férfiak és nők élettörténetét vizsgáltuk volna. A három nő a főszereplő, de nem ők az egyedüli szereplők, mivel az egyéni életpályák nem érthetők meg a családok belső életének bizonyos fokú megismertetése nélkül.

A következőkben szeretném megválaszolni a bevezetőben feltett kérdéseket.

1. Az ófalusi paraszti kultúra bomlási folyamata igen felgyorsult az elmúlt évtizedek során. Amennyiben helyet adunk annak az állításnak, hogy a kultúra „anyagi, szellemi, társadalmi életben megragadható teljesítmények létrehozása, megszerzése, áthagyományozása”⁸⁸, az ófalusi kultúra megszűnik paraszti kultúra lenni az általam vizsgált generáció kihalásával. Ugyanis már csak ők képviselik a paraszti értékeket, az utánuk következő generáció már nem. A fiatalokban nincs „földszeretet”, nem is lettek belenevelve a földműves életmódba, annak értékeit nem sajátították el. Itt Ófaluban a fiatal generációk életmódját az urbanizmus jellemzi, az idősebbeké pedig ettől idegen. Az urbanizmussal együttjáró értékrend nagyban eltér a hagyományos paraszti értékrendtől, ami generációk közötti feszültségeket hozhat és hoz is létre. A problémát nincs szándékomban leegyszerűsíteni, csupán érzékeltetném: az 50-es években nagy változáson átesett mezőgazdasági termelési struktúra úgy Ófaluban, mint hasonló környezetben másutt az országban magával hozta a korábbi életmód és mentalitás fölöslegessé válását, elfunkciótlanodását. Ez a folyamatban felnőttként résztvevőket arra ösztönözte, hogy gyermekeiket ne neveljék paraszti munkára, a felnövekvő generációt pedig arra, hogy ettől az életmódtól magát távoldartsa és más értékskálát alakítson ki. A fiatalok némelyike szinte ingerülten szabadulni kíván a képzelete szerint őt lehúzó szülői értékrendtől, azt teljesen elutasítja. A belenevelődés hiánya és a család, mint termelési egység megszűnése a gyermekeket új minták és ideálok megvalósítására, illetve követésére indította. A mai 55-70 évesek kényszerhelyzetükben gyermekeiket nem a maguk által képviselt mintákra, hanem ezektől idegen új életmód felé irányították. A kialakult helyzet lappangó és kitörő konfliktusokkal terhelt: a generációs problémák szinte elhanyagolhatóaknak mutatkoznak mindegyik családnál a mindennapi élet szokásait formáló eltérő értékrendek termelte feszültségek mellett. A feszültségek csak a családtag iránti tisztelet és szeretet révén látszanak oldódni. Az anyák részéről maximális gyermekeik megértése, ugyanakkor a tekintély mindenáron való fenntartása, illetve a formális hatalom utáni vágy bizonyos apákra jellemző.

A kapcsolatok informális jellegének eleven valóságát érzékeltetik az adatok, de ennek megváltozására is utalnak bizonyos jegyek. A vizsgált generáció körében még mindenki ismer mindenkit a faluban, de a fiatalokat már erre nem ösztönzi semmi. A hagyományos paraszti munka és az értékesítés módja megváltoztával a kapcsolatok rendszeressége és mélysége terén is változás történt. A családok nukleáris kiscsaládok ma már, a menynek nem kell anyósától szenvednie. A szülők anyagi lehetőségeik révén tudnak gyermekeiknek saját lakást biztosítani, és ezt meg is teszik. A falun belüli endogámia megszűnőfélben van, amire a főszereplők gyerekeinek házasságaiból következtethetünk.

---

⁸⁸ Sárkány M. 1981:121

2. Némi idealizálást sejtet, ahogy gyermekkorukra emlékeznek interjúalanyaim. Éles ellentét tapasztalható a boldog gyerekkorra és a házassággal kezdődő időszakra emlékezés között. A szülői háztól való eltávolodás és az idegen családba való beilleszkedés nehézségeit a férj sem volt képes enyhíteni. Attól kezdve hogy elkerült otthonról mindegyre arra kellett törekednie, hogy megfeleljen a vele szemben támasztott. Az együttélés során az anyós és após maximálisan élt eközben a hagyomány jóváhagyta jogaival és tulajdonképpen idegenként kezelte menyét.

Feltűnően nagy hatással volt az iskola mindhárom asszonyra. Az iskolát kedvelték, az ott elért sikerek némi magabiztosságot adnak még ma is nekik. A jó eredmény kizárólag képességeiknek köszönhető egyéni teljesítmény. Nem tanulhattak tovább, megmaradt a gazdag érzelmi élet, az igényesen eltöltött szabadidő az idős korban.

A baráti kapcsolatok alapja a bizalom. Mégis „hamis barátnők”-ről számolnak be az asszonyok. Ez arra enged következtetni, hogy a családi összetartás erős köteléke, a közös érdek szinte kizárta a kívülről származó bensőséges kapcsolatok létrejöttét.

A párválasztás szülői irányítás mellett történt. Az egyéni kívánság, vonzalom, a szerelem mint a házasság motivációja is megemlítsre kerül, bár érezhetően sokkal kisebb a szerepe.

A gyerekek iránti feltétlen szeretet tapasztalható. Aggódás egészségük, a munkanélküliség, és a rossz házasság miatt folyton visszatérő momentuma az élettörténetnek.

Saját életüket józanul és globálisan látják. A jelenről és a jövőről kritikával nyilatkoznak. Tisztán látják, hogy az egykor virágzó Palota kultúrája elszorvadozóban van. A templomban, a hitben megnyugvást találnak.

3. A falu-város közti munkamegosztásban Palotának jelentős szerep jutott. Jellemzői a teherkereskedelem, a piacozás. Teljes megélhetést biztosított a vizsgált családok számára. A polgárosodottság foka magas volt. A munkamegosztás elhalványodása és megszűnését követően hasonló sorsra jutott Palota is, mint az országban megannyi falusi közösség: elveszítette sajátos rendszerszerűségét és hagyományos külső kapcsolatait. A gyerekek nevelésében mutatkozó gyors követése a polgári mintáknak nem történhetett volna meg a földrajzi elhelyezkedés és egyéb előzmények nélkül: a század elején már polgárosodó paraszti kultúra ezt a nagyvárossal való szomszédságának is köszönhetette.

A város közelsége és hatásaként értékelhetjük a tulajdonképpeni zárkózottságot is, amit már gyűjtésem elején tapasztalhattam. Csak ajánlásra sikerült interjúalanyaimmel kapcsolatba kerülnöm. „Szóba sem állnak veled ismeretlenül” - mondta Szócs Ferenc. Nem motiválta őket semmi arra, hogy beszámoljanak életükről, de véleményem szerint csak látszólagos volt ez a húzódozás.

Nem tapasztalható különösebb elmaradás a városi lakossághoz képest Palotán a tudati viszonyokban, aminek épp az immáron 50 éves szerves kapcsolódás a nagyvároshoz és a viszonylag magas polgárosodottsági fok az oka. Az elvallástalanodás sem fenyeget, felekezeti türelemben élnek és templomlátogatók, bár elsősorban a nők.

4. Az interjúszituáció szándékos emlékezeti helyzetet teremt ezért vázlatos ismeretekre teszünk szert annak révén. Mégis vannak pillanatok, mikor a szereplő megfedekezik magáról és anekdotázik. A gyermekkor, a saját gyermek és kritikus élethelyzetek kapcsán hallhattam epizódyszerű elbeszéléseket. A mindennapos munkáról szólt a legtöbb vázlatos kijelentés. Ugyanakkor a munkához való viszonyulás minden esetben hangot kap. Az egyén családtagjaihoz fűződő viszonyát például számos esetben egy-egy illusztratív elbeszéléssel érzékeltette. (pl. anyós, kedves rokon) Ennek egyrészt az az oka, hogy az érzelmi kapcsolatok nehezen megfogalmazhatók általában, s amennyiben mégis képet kívánunk alkotni róluk, rövid törté-

neteket adunk elő a kérdéses viszony jellemzésére. Másrészt az emberi élet legfontosabb egyéniségfüggő tevékenysége a kapcsolatteremtés és annak fenntartása. Különösen hangsúlyos a családon belül, ebben a kérdésben, az anya szerepe.

A főcél megőrzésének szempontja az élettörténetekben önkéntelenül érvényesül: az élettörténetek főhőse maga az elbeszélő, az ő szempontjából nézve az elsődleges cél a múltbeli tapasztalatot biztos jelentéssel felruházni, olyan jelentéssel, mely megerősíti a jelent.

Az életét elmesélő ember mikrotársadalmi közegéről saját nézőpontján keresztül, azaz nem közvetlen módon tájékoztatja a gyűjtőt. Életeseményeinek felidézésekor a lényegre koncentrálni teszi ezt. Az emlékezés mechanizmusában lényeges az élettörténetek elmondásakor, hogy az elbeszélés kizárólag azokat a sűrített információkat hordozó szövegeket tartalmazza, melyeket az egyén fontosnak ítélt és kiválasztott. Az így hallható narratívum kivonata lesz az átélte eseménynek.

IRODALOM

- A Rákospalota-Múzeum évkönyvei az 1960-as évek elejéről (Boros Marietta és Für Lajos írásaival)
- Andrásfalvy Bertalan: Ellentétes értékrendek összeütközése és a polgárosodás, Tiszatáj, 1973. 27. évf. 8. 105-110 p.
- Az életrajzi módszer. (Alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában.) Tanulmánygyűjtemény (Szerk. Küllös Imola) 1982. Bp. (Documentativ Ethnographia 9.)
- Borovszky Samu: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. in: Osztrák-magyar Monarchia Írásban és Képben, III. köt. (kiadás éve, helye?)
- Bourdieu, P.: A társadalmi egyenlőtlenségek újatermelődése. 1978. Bp. (tanulmányok)
- Bourdieu, P.: Die biographische Illusion. BIOS. Zeitschrift für Biographieforschung und Oral History, 3. 1990. 75-81 p.
- Cseh-Szombathy László: Családszociológiai problémák és módszerek. 1979. Bp.
- Eco, Umberto: Segni, pesci, bottoni. Appunti su semiotica, filosofia e scienze umane. in: Sugli specchi, Bompiani, Milano 1985. (p. 327)
- Fejős Zoltán - Niedermüller Péter: Témák és irányzatok a városok antropológiai-néprajzi kutatásában. = Valóság 1983/2. 48-59 p.
- Ferge Zsuzsa: Társadalmunk rétegződése. Elvek és tények. Bp. 1973.
- Geertz, C.: 'Sűrű leírás'. Út a kultúra értelmező elméletéhez. (1975) in: Misszionáriusok csónakban, Bp. 1988. 13-61 p.
- Ginzburg C., Poni C.: Was ist Mikrogeschichte? Geschichtswerkstatt No 6. Göttingen 1985.
- Habermas, J.: Logica delle scienze sociali, 1970 trad. it. Il Mulino. Bologna. 1980.
- Habermas, J.: A kommunikatív cselekvés elmélete. 1986. Bp.
- Halbwachs, M.: Das Kollektive Gedachtniss, Stuttgart 1969.
- Kósa László: Hagyomány és közösség. Bp. 1984. (Az én világom)
- Kresz Mária: A hagyományokba való belenevelődés egy parasztfaluban
- Levi, Giovanni: L'eredità immateriale. Carriera di un esorcista nel Piemonte del Seicento. Torino 1985.
- Losonczi Ágnes: Az életmódról. MTA Szociológiai Kutató Intézetének Kiadványai. Bp. 1973.
- Mead, M.: A férfi és nő. 1970. Bp.
- Mohrmann, R.-E.: A városi népi kultúra kvantitatív elemzésének lehetőségei, határai. 3 észak-német esettanulmány 1984, Ethn. 429-43.
- Néprajzi Tanulmányok. 1949.
- Niedermüller P.: Szempontok a modern néprajztudomány elméletéhez és módszertanához: I. Az élettörténeti módszer (kézirat) 1992.

- Niedermüller Péter: A néprajztudomány válaszfala, avagy a kultúrakutatás elméleti dilemmái in: 1989. Bp.i. Könyvszemle 1.
- Niedermüller Péter: Az életmód, mint a mindennapi élet stratégiája. in: Életmód: modellek és minták. 1984. 350-380 p.
- Niedermüller Péter: Élettörténet és néprajzi elbeszélés. 1988. Ethn. 376-89 p.
- Novák Lajos: Rákospalota. 1916 Rp.
- Oliver, G.: Photographs and local History. 1989. London
- Rákospalota-Pestújhely (Szerk. Czoma László) 1974. Bp.
- Sas Judit: Életmód és család. Az emberi viszonyok alakulása a családban. 1976. Bp.
- Somlai Péter: A családmonográfia kutatási módszere. in: Családmonográfiák 1979. Bp.
- Szabó Tivadar: - Strauch Árpád.: Rákospalota 1902. Bp.
- Szelényi Iván - Manchin Győző - Galasi Péter: Falutípusok és strukturális jellemzőik. Paraszti társadalom és műveltség a 18-20 században I. Faluk, Szolnok. 1974.
- Szendrey Ákos: A népi társadalom tagozódása 1937. Ethnographia 187-198 p.
- Szendrey Ákos: A társadalmi érintkezés formái 1937. Ethnographia 372-85 p.
- Tagányi Zoltán: Paraszttársadalom és industrializáció. Ethn. 1971/3. 321-342.
- Városszociológia (szerk. Szelényi I.) 1973. Bp.
- Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához, 1978. Bp.
- Wolf, Eric R. (1966): Parasztok. Bp. 1973.
- Zsemley Oszkár: Rákospalota és Rákosvidék (Magyar városok és vármegyék monográfiája) 1938. Bp.

Függelék⁸⁹

I. Képek

II. Rajz a határról

III. Térképreprodukció

IV. Kapcsolathálók ábrázolása

---

⁸⁹ *Az elektronikus változatból hiányzik!*

Adattár⁹⁰

---

⁹⁰ *Az elektronikus változatból hiányzik!*

Epilógus - 2007

Elmúltak a 90-es évek, mára 16 év telt el a rákospalotai gyűjtésem időpontjához képest.

Szomorúsággal vettem tudomásul, hogy adatközlőim és családtagjaik közül többen már nincsenek az élők sorában. Sz.P bácsi távozott el elsőként, 1995-ben. Sz.Fné Marika néni 2000-ben, majd férje is követte őt 2005-ben.

A földek és egykori megművelőik helyzete is egyre változott. Az egykori palotai bőven termő határt ma már árulják, vagy el is adták építkezési befektetőknek. Hamarosan lakóparkok fognak a gazdák földjein állni. Az átmenet éveit azonban sok keserűséget hoztak magukkal és a valamikori gazdák, majd tsz-tagok és 1989-től újra gazdáknak meglepetéssel szolgáltak. Sz.F-cel történt meg például, hogy mikor egy nyári napon visszakapott földjére ment ki, már messziről látta, hogy valaki ott szorgoskodik. Lassan közelített hozzá, majd mikor már hallótávolságra voltak egymástól, az idegen vidám hangon megszólította. „Jöjjön, jut magának is, szedjen! Nagyon finom paradicsom!” Feri Bácsi nem volt meglepődve, hiszen rendszeresen dézsmálták az újpalotai panellakások lakói a földjeik termését. Ez az ismeretlen is úgy ment ki oda, mint egy „szedd magad” akcióra, azzal a különbséggel, hogy még azt a keveset sem fizette meg, ami olyankor szokásos. Iróniával teli hangon világosította fel a tolvajt: „Tudom! Én palántáztam és neveltem!”

A 20. század második fele a palotai parasztság végső elmúlását hozta magával. Az iparkodó és kemény, saját megfeszített munkája árán tehetősé váló, itt őshonos parasztságot alapjaiban rázta meg a tsz létrehozása, hiszen a korábbi termelési rendet egycsapásra megszüntette. Ekkortól minden mezőgazdasági termelést lehetővé tevő javukat elszedték, sokukat meghurcolták és munkaerejük felett a tsz vezetése kezdett el rendelkezni. Megszűnt önállóságuk úgy a termelés mint az eladás terén egyaránt. Az addigi egészséges, egymás közti versengés - mely oly jótékonyan hatott az elmúlt évszázad során a monokultúrák kialakítására - is átértékelődött a 60-as évek elejétől kezdve. Tanácsos volt, hogy a tsz irányítóinak szakértelmét ne vonják soha kétségbe, ha nem akarták megütni a bokájukat. A korabeli vezetők a lehetetlent várták el tőlük, hogy egyszeriben a szocialista típusú termelésbe vessék minden hitüket, miután termelő javaiktól és a földtől megfosztották őket. Erőszakolták, hogy belépjenek a tsz-be. Mára pedig teljesen felmorzsolódott minden, ami a palotai virágzó paraszti gazdaságot jelentette. Vele együtt a viselet is eltűnt, szinte teljesen. Miért is maradt volna fenn, mikor már a márkajelzés funkciója megszűnt. Talán mindössze egy hozadéka maradt fenn. A gyermekek munkára nevelése. A 60-as évektől felnövekvő nemzedékek ugyan már nem a mezőgazdaságban helyezkedtek el, hanem Budapest vállalatainál és gyáraiban, hivatalaiban. De munkamoráljukat, törekvő magatartásukat és helytállásukat, iparkodásukat otthonról, a paraszti ősöktől hozták.

(vége)